

1. rész

BUDAPEST FŐVÁROS LEVÉLTÁRA

(rövidítve: **BFL**)

Cím: 1139 Budapest, Teve utca 3-5.

Telefon: (+36) 1/298-7500

Fax: (+36) 1/298-7555

E-mail: bfl@bparchiv.hu

Honlap: www.bparchiv.hu

Kutatóterem

Telefon: (+36) 1/298-7503, (+36) 1/298-7504

Nyitvatartási rend: a/ (normál munkarend) hétfő–csütörtök: 9.00–16.00; péntek: 9.00–13.00

b/ (ügyeleti munkarend) szerda: 16.00–19.00; péntek: 13.00–16.00

Ügyfélszolgálat

Telefon: (+36) 1/298-7501, (+36) 1/298-7502

Nyitvatartási rend: hétfő: 13.00–16.00; szerda: 9.00–16.00; péntek: 9.00–13.00

BUDAPEST FŐVÁROS LEVÉLTÁRA RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA

Buda, Pest és Óbuda középkori városi iratainak őrzési körülményeiről nem rendelkezünk adatokkal, mivel azok Buda 1541-es török megszállását követően döntően megsemmisültek. A török uralom alóli felszabadulás, az 1686 előtti időszakból mára csupán néhány irat, oklevél maradt fenn, s a levéltár őrzetében lévő legrégebbi oklevél 1300-ból származik. A három város korábbi történetére csak másodlagos források utalnak. Az a rendszeres iratanyag, amelyből tanulmányozható Buda, Pest és Óbuda közigazgatásának, igazságszolgáltatásának, gazdálkodásának, polgárainak ill. lakosainak élete, csak 1686-tól áll rendelkezésünkre.

A török uralom alól felszabadított városokban újraszerveződő városigazgatás első irategyütteseit a Kancellárián őrizték. Az archívum nem különült el a város irattárától, amit kezdetben a polgármester, később az írásbeli ügyintézés legfőbb letéteményese, a Kancellária vezetője, a jegyző felügyelt. A városi jogokat biztosító iratokat, okleveleket, továbbá a polgárok végrendeleteit, hagyatéki iratait, valamint minden tanácsi, bírósági ügyiratot szekrényekben tároltak, miután mind a három település romokban hevert, s városháza nem állt egyiknek sem a rendelkezésére.

A szabad királyi városok, így Buda és Pest iratkezelésének szabályozására, az egységes ügyvitelre, iratkezelésre és irattározásra a 18. század folyamán a magyar kormányiszékek – Helytartótanács, Kamara – adtak ki utasításokat, s ezzel megvetették a városi levéltár, mint hivatal kialakulásának lehetőségét, feltételeit. A 18. század közepétől az egyik pesti kancellista már megkapta a Stadtreghistrator címet, míg Budán a század második felében neveztek ki hivatalból önálló levéltárost. A kormányfőhatóságoknak, de a városvezetésnek is, a levéltárral szemben megfogalmazott legfőbb követelménye az volt, hogy az iratok hosszabb keresés nélkül megtalálhatók legyenek, a levéltárnok feladata pedig, hogy ellássa a folyó nyilvántartási és irattári feladatokat, rendezze és nyilvántartsa az archívum, azaz a levéltár anyagát.

Az élet normalizálódása, a lakosság számának növekedése, Pesten és Budán is együtt járt az iratanyag mennyiségének növekedésével. A városigazgatás feladatai, az igazságszolgáltatási, jogbiztosítási, a városi vagyonnal összefüggő, egyre differenciáltabb tevékenység a század folyamán csakhamar megkövetelte az iratanyag szakszerű nyilvántartását, biztonságos őrzését. A két város II. József uralkodása idején tett kísérletet új iratkezelési és nyilvántartási rendszer kialakítására, valamint rendezték iratanyagaikat. 1813-tól szétválasztották a közigazgatási és bírósági levéltárat, majd az 1850-60-as években a kor követelményeinek megfelelő iratkezelési rendszert vezettek be.

Az 1850-es években az igazságszolgáltatási, árszazéki és telekkönyvi hivatalokat államosították, majd 1860-ban visszakapták a városok ezeket, tíz évvel később, 1870-ben pedig a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztásával a bíraskodást végleg kivették a hatóságuk alól. Ezek az intézkedések nyomot hagytak a három város levéltárának szerkezetén is.

A levéltár számára kiadott utasítások, az iratkezelési rendszer módosításai nem enyhítettek sem Budán, sem Pesten, sem Óbudán az iratanyag elhelyezésének gondján, sőt azt a városok egyesítése sem oldotta meg. 1901-ben azonban a főváros vezetése megvásárolta városháza céljaira a belvárosi Károly-kaszárnyát. A hatalmas épületben már elfért a külön-külön egységet képező Buda, Pest és Óbuda mezőváros, valamint a székesfőváros levéltára.

Budapest főváros levéltári ügyviteli rendszere az 1873-at megelőző időszakban lefektetett elveken nyugodott. A levéltár fő tevékenysége változatlanul a napi irattári jellegű munkában merült ki. A városegysítés után kiadott levéltári szervezési szabályrendelet 1901-ig volt érvényben, s előírta, hogy a levéltár a 25 évnél régebbi iratokat őrizze. Az 1901-ben kiadott Szolgálati Utasítás már csak 15 évben jelölte meg ezt az időhatárt, s a levéltárat szakhivatalnak minősítette.

A 19. század utolsó két évtizedében, miután a városvezetők ráébredtek arra, hogy a levéltár a főváros történetére vonatkozó felbecsülhetetlen értékű forrásbázis, lehetővé vált a levéltár kiadványi tevékenysége. 1883-ban indult a fővárosi alapítványok okleveleinek kiadása; 1905-ig hét kötet jelent meg. Az 1885-ös évtől a levéltár munkatársai rendezték sajtó alá a közgyűlési jegyzőkönyveket, s ugyancsak a levéltár összeállításában adták ki 1888–1907 között kilenc kötetben a törvényhatóság által alkotott szabályrendeletek, szabályzatok és utasítások gyűjteményét.

A két háború közötti időszakban a levéltári munka az iratanyag szakszerű selejtezésére, a kutatóforgalom kiszolgálására és az iratanyag rendezésére koncentrált. A II. világháború éveiben pedig a legfontosabb teendő az iratanyag biztonságba helyezése lett. A városvezetés a lipótvárosi Szent István-bazilika altemplomát jelölte ki erre a célra. 1943-ban kiépítették, azaz alkalmassá tették az altemplomot az iratanyag befogadására. 1943 májusától 1944 májusáig tartott a költözés. Ezután polgármesteri rendelet intézményesítette az iratanyag elhelyezését, s előírta a „Városháza Légmentesítési Letétgyűjteményének, mint a levéltár külszolgálatának igazgatási rendjé”-t. A kényszerelhelyezés szükségességét, bár az erősen korlátozta a levéltár mindennapi működését, a későbbi háborús események igazolták: a pesti harcok során a Központi Városháza épülete 1945. január 16–17-én hatalmas gránáttűz alá került, s az épület a 18-ra virradó éjszaka – ott, ahol a levéltári iratanyag el nem költöztetett részét őrizték – kiégett. A levéltári pánccsoszobában, a tűzbiztos helyen – miután a szoba falai felizzottak – pedig elhamvadtak az ott őrzött jogbiztosító okmányok, az egyesületi alapszabályok, az alapítványi okiratok. Budapest ostroma alatt a levéltári iratanyag 20–25%-a pusztult el. A háború után, a romeltakarítást követően nem nyílt lehetőség arra, hogy a bazilikai altemplomból a Városházára visszaszállítsák az iratanyagot. A levéltár vezetői kénytelenek voltak megbarátkozni a mostoha körülményekkel.

1948–1950 között több lépcsőben államosították a levéltárakat, hivatali önállóságuk megszűnt, s az 1950. évi 29. sz. tvr. pedig területi alapon működő iratgyűjtő szervvé fokozta le a levéltárakat. Míg korábban a főváros levéltára számára a városi hatóság közigazgatási anyagainak átvételét írták elő, e rendelet tanácsai, állami, szövetkezeti és egyéb, a főváros területén működő szervezeteinek átvételére is kötelezte.

A háború után a levéltár belső felépítésében új szervezeti rendet alakítottak ki. Az első csoportba kerültek azok az osztályok, amelyeknek iratanyagai a város történeti fejlődése során elkülönült levéltári egységet alkottak: Buda, Pest, Óbuda, Budapest iratanyaga. A második csoportot a gyűjtemények alkották: anyakönyvi, térképtári gyűjtemény, oklevéltár, könyvtár. A harmadik csoport az ún. kiszolgáló részlegek lettek: kutató, belső adminisztráció, gazdasági osztály. Ez az osztályrendszer változott némileg 1964-ben: az I. osztályhoz tartozott a városegyesítés előtti iratanyag, valamint a bíróságok, a II. osztályhoz az egyesített főváros iratanyaga, az államigazgatási és iskolai iratok, a III. osztályhoz pedig a vállalati és a közüzemi szervek iratai tartoztak.

1959-ben a közegészség és járványügyi hatóság az állandósult bazilikai jelenlét felszámolását írta elő, mert az mind az iratanyag, mind a munkatársak egészségére károsnak bizonyult. Az előírás teljesíthetetlen volt, helyette a munkatársak számára csak két órás altemplomi tartózkodást engedélyeztek. A bazilikai raktár zsúfoltságán csak némileg enyhített, hogy 1960–1961-ben, majd 1967-ben egyes városházi helyiségeket visszakapott a levéltár, s lehetővé vált Buda, Pest és Óbuda levéltárának visszaköltöztetése a Városházára, és az anyakönyvi másodpéldányok biztonságos őrzése. A súlyos elhelyezési gondokon enyhített még, hogy 1968-ban, a budai Várban, az egykori Pénzügyminisztérium épületében kapott raktárakban a gazdasági iratanyagot helyezhette el a levéltár. 1976-ban Budapest II. kerületében, a Heinrich István u. 3–5. sz. alatti, a szentföldi kegyhelyek másolatát magába foglaló csonkán maradt templomépületet, majd a VIII. kerületben a Leonardo da Vinci utcai egykori gyárépületet alakították át levéltár céljaira, s így sikerült 46 év után 1991-ben megszüntetni a bazilikai jelenlétet. Utóbbi következményeit, az iratanyag

károsodását, gombás fertőzését a levéltár mind a mai napig komoly anyagi áldozat árán, fertőtlenítéssel és restaurálással igyekszik felszámolni.

A háború utáni kiadványi tevékenység eredménye 1959–1970 között hét segédlet: öt alapleltár, egy repertórium és egy fondjegyzék. Az ez idő alatt készült alapleltárak máig a levélár legnekülönzhetetlenebb és leghasználhatóbb segédletei.

A közvetlen állami irányítás megszűnésével, 1968 után nagyarányú fejlődés következett be Budapest főváros tanácsának főhatósága alatt a levéltár működésében, ami leginkább a létszámgyarapodásban, a technikai felszereltségben, az iratanyag feltárását, a főváros történetének jobb megismerését, népszerűsítését segítő kiadványi tevékenységben mutatkozott meg.

2004-ben a levéltár új épületbe költözött, s fennállásának történetében először vált lehetővé széttagoltságának megszüntetése egyrészt, az, hogy a korábban öt telephelyen őrzött iratanyag egyesüljön, másrészt hogy végre eleget tehessen iratanyag-begyűjtési kötelezettségének is. Az új épület új lendületet adott a sokoldalú fejlődésnek: a technikai felszereltség birtokában jelentős állományvédelmi munkára, a kiadványi tevékenység és a számítógépes adatfeldolgozás megújítására. Ez utóbbi leginkább a kutatószolgálat munkáját segíti.

A modern kor követelményeinek minden szinten eleget tévő korszerű épület tágas belső tereivel – kutatóterem, könyvtár, kiállítóterem, előadóterem, átriumos fogadóter – a levéltár lehetőséget kapott további, a szűkebb levéltáros és tágabb történész szakmát érintő rendezvényeken, város-történeti konferenciákon is túlmutató kiállítások és egyéb közművelődési feladatok felvállalására. Végre igazán szélesre tárhatta valós, sőt a számítógéppark felfejlesztése révén virtuális kapuit is a laikus kutatóközönség, a család- és helytörténet iránt érdeklődők, sőt az egyetemi hallgatók mellett a középiskolás diákság előtt is, akik ún. levéltári órák keretében ízelítőt és kedvet kaphatnak Budapest múltjának megismeréséhez.

A BFL által őrzött iratanyagban kutatásra jogosult minden természetes személy, aki kötelezi magát a levéltári anyag kutatására vonatkozó szabályok betartására. Az általános ismeretek átadásában, az adminisztráció intézésében – beiratkozás, tájékoztatás – a kutatóterem munkatársai, a kutatómunkában pedig az adott témára vonatkozó iratanyagért felelős levéltáros munkatársak állnak a levéltárhoz fordulókat rendelkezőkre, a levéltári kutatásra és a személyi adatok védelmére vonatkozó 1992. évi LXIII. (ún. adatvédelmi) és az 1995. évi LXVI. (ún. levéltári) törvények és a Kutatótermi Szabályzat adta kereteken belül. További információk, fontos tudnivalók és az iratanyag egészét áttekintő kutatási segédletek a kutatóteremben, ill. a levéltár honlapján állnak az intézmény múltja, jelene és tevékenysége iránt érdeklődők rendelkezésére.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek, kiadványok:

Budapest Főváros Levéltára fondjainak jegyzéke. A magyar állami levéltárak fondjegyzékei. III. köt. Budapest, 1970.

Horváth J. András: Budapest Főváros Levéltára ideiglenes fond- és állagjegyzéke. Budapest. 2003.

Budapest Főváros Levéltára. Szerk.: Kenyeres István – Sipos András. Budapest, 1997.

IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

Budapest Főváros Levéltára a IV. fondfőcsoportban Buda és Pest szabad királyi városok, Budapest (székes)főváros, továbbá a Pest megyei Levéltárból átvett Kispesti járás főszolgabírájának, Központi járás főszolgabírájának és a Központi Járás Csepeli Szolgabírói Kirendeltségének iratait helyezte el. Továbbá az 1945–1950 közötti városi közigazgatási iratanyagot tartalmazza.

A korszakhatár a városok török alóli visszavívásától, 1686-tól 1950-ig tart. Az első sorozatot Buda és Pest feudális kori iratainak ismertetése alkotja, majd a két város, az egyesített Budapest, végül a járási iratanyagok polgári kori fondsorozatait követnek. A korszakon belül megkülönböztetjük a forradalom és szabadságharc 1848–1849, az abszolutizmus 1849–1860, alkotmányos időszak

1860–1861, a provizórium 1861–1867, majd a kiegyezéstől a városeyesítésig 1867–1873-ig tartó időszakokat, végül az egyesített főváros 1873-tól 1950-ig, Nagy-Budapest megalakításáig tartó időszakát.

BUDA ÉS PEST SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK LEVÉLTÁRA

A török uralom alól felszabadított Buda és Pest hosszú évekre a bécsi Udvari Kamara irányítása alatt működő Budai Kamarai Adminisztráció közvetlen felügyelete alá tartozott. Budán a Kamarai Adminisztráció elsősorban a német telepesek érkezését szervezte és engedélyezte, Pesten ellenben megtűrte, hogy a németek és – a török uralom után mind a két városban itt maradó – szerb lakosság mellett jelentős számú magyar lakosság is letelepedjék. Budát és Pestet az 1703-ban, Lipót császár által kibocsátott, majd az 1711-ben megerősített kiváltságlevelük helyezte vissza maradéktalanul szabad királyi városi jogaikba, s ennek köszönhetően belső igazgatásukban, a közigazgatás, bírászkodás és gazdálkodás területén széleskörű önkormányzattal rendelkeztek, mindemellett Buda a fővárosi cím birtokába is visszajutott. A 18. században uralkodói intézkedésekkel Buda országos igazgatási, Pest országos jogszolgáltatási központ lett. Mint szabad királyi városok, az uralkodó tulajdonát képezték, aki a kormányfőhatóságokon – Helytartótanács, Magyar Kamara – keresztül gyakorolt hatósági jogkört felettük. E kormányzások alá tartozott a város 1848-ig, kivéve, hogy II. József császár uralkodása alatt a kerületi főispán és alispán volt felettes hatósága. 1848–1849-ben az első felelős magyar kormány belügyminisztériuma, az abszolutizmus idején, 1850–1860 között, a császári kerületi főispán volt felettes hatóságuk, majd a kiegyezés után, 1867-től ismét a magyar kormány belügyminisztériuma.

Mind a két város közigazgatását a városi tanács – változó létszámban, 6, 8, időnként 12 taggal – vezette, amelynek feje Budán kezdetektől fogva a polgármester, Pesten 1773-ig bíró, utána a polgármester volt. Egyaránt hatáskörükbe tartozott a városi közigazgatás és az igazságszolgáltatás. Az írásbeli ügyintézés a városi kancellárián folyt.

A városi önkormányzat letéteményese a külső tanács, a 18. század közepétől a választott polgárság (electa communitas) testülete, amely a tisztújításokon választotta meg a városi tanácsot, ellenőrizte a városi gazdálkodást, közvetített a tanács és a polgárság között. A választott polgárság testületét 1848-ban – bár cenzussal előírt, de – a népképviselőlet alapján választott törvényhatósági bizottság váltotta fel rövid időre, az abszolutizmus korában a császári hatóság által kinevezett községtanács működött, majd 1860 után ismét a választott törvényhatósági bizottság, ill. 1861-től a központi polgári választmány.

A budai és pesti levéltár szerkezetét számos – olykor történelmi – tényező alakította, mint pl. a már említett kamarai igazgatási időszak. Az ekkor keletkezett iratok jelentős részét a később létesült hivatalok vették át, mint előzményt (pl. telekhivatali iratok). Ezen kívül 1849-től 1860-ig Óbuda mezőváros vonatkozó iratait is a budai levéltár őrzi. A 18. század végén a városokat felügyelő kamarai és helytartótanácsi utasítások a városi adminisztráció rendbetételét vették célba – sorszámos iktatás bevezetése, ügyiratok kialakítása – s ezzel a levéltár kialakulását is segítették mind a két városban. Az iratanyag nyelve latin, német, magyar, de találunk szerb nyelvűeket is. A polgárság és városi lakosság ügyeire vonatkozó, jelentős mennyiségű tanácsi iratsorozat nyelvezete elsősorban német és magyar, ill. a városi hatósághoz fordulók anyanyelve. Az 1840. évi VI. tc. – A magyar nyelvről – értelmében a városi adminisztráció fokozatosan tért át a magyar nyelv használatára. Az abszolutizmus éveiben, 1850–1860 között, ismét német az ügyintézés nyelvezete, majd újra magyar, a nélkül azonban, hogy teljesen kiszorította volna a németet. Pesten, miután a város lakosságának jelentős száma volt magyar, a magyar nyelv jóval korábban tért nyert a városigazgatásban.

A városeyesítés után a Duna jobb parti Budát a főváros I–III. kerületére, a bal parti Pestet a IV–X. kerületére osztották fel, figyelembe véve a korábbi városrészek határait.

Feudális kor

Buda szabad királyi város levéltára

A király földesúri joghatósága alá tartozó, nagyobb gazdasági és igazgatási jelentőségre szert tett falvak a 11–12. században kaptak kiváltságokat, melyek a 13–14. század fordulóján szabad és királyi várossá fejlődésükhöz vezettek. A folyamat lényeges mozzanata az volt, hogy ezek a városok kikerültek a nemesi vármegyék joghatósága alól, és ettől kezdve csak a királynak voltak alárendelve. Saját bírói fórumot alakíthattak. A **szabad királyi városok** jogának igen fontos eleme volt az önkormányzat, a 15. századtól követküldési joguk is volt a rendi országgyűlésre. Lakosaiknak polgárjogot adhattak, plébánosait maguk választhatták, vásártartási joguk, valamint árumegállító joguk volt. Területükön földesúri jogokat élveztek: jobbágyaik lehettek, malomtartási, hús- és italmérési, vámszedési joguk volt. Polgárai szabadon végrendelkezhettek. Adóterheket ingatlanuk után a városi tanács rózta ki az egyes polgárookra, és az is szedte be. A polgárok viselték a városi önkormányzat terheit is, így a király hadseregébe meghatározott számú katonát kellett állítaniuk, valamint lőszer, fegyver, posztó szállítására voltak kötelezve.

A 15. században szabad királyi városok voltak: Buda, Pest, Pozsony, Sopron, Nagyszombat, Kassa, Eperjes, Bártfa, Esztergom, Székesfehérvár, Lócse, a 17. században Debrecen. A 17. század végére a szk. száma már 32-re nőtt, és a követek száma is nőtt az országgyűlésben. 1687-től törvénybe iktatták, hogy rendi országgyűlés határozata nélkül nem adományozható szabad királyi városi rang – XVII. tc. –, és a 18. század végére a nemesség elérte, hogy az országgyűlésen az összes szk. szavazatát egynek vették.

A szabad királyi városok intézménye az 1870. évi XLII. tc.-kel szűnt meg, amely törvényhatósági jogú városokká nyilvánította őket, a kisebb szk.-at pedig rendezett tanácsú városokká minősítette az 1871. évi XVIII. tc.

A városi kormányzatnak, mint önkormányzati szervnek szabályalkotási, igazgatási és jogszolgáltatási jogköre volt a város területén. Ezt elsősorban testületi szervei útján gyakorolta. Legfontosabb, mindhárom feladatkört ellátó testülete a belső tanács, a magisztrátus volt, élén a bíróval. A külső tanács – élén a szószóolóval – szintén 12 tanácsosból állt. A belső tanács tanácsadó szerveként működött, és elsősorban a városi kormányzat szabályalkotó tevékenységében vett részt, de szerepe volt az adó kivetésében és behajtásában, a kamarási számadások felülvizsgálatában, egyes gazdasági ágak felügyeletében és a tanácsú utasítások végrehajtásában. A tanács sokrétű igazgatási és jogszolgáltatási feladatkörének ellátását a már említett testületi szervek alárendeltségében működő egyedi szervek segítették, azaz a város tisztviselői és alkalmazottai, és az egyre gyakrabban jelentkező városi bizottságok.

A szabad királyi városokban a polgármesteri tisztség első jeleit Sopronban – ahol rangban megelőzte a bírót is – már a 14. században, Pozsonyban a 15. században megtaláljuk. Hatásköre csupán a városi pénztár és számadások ellenőrzésére terjedt ki. Pozsony hatására a 18. század végétől a környező kisebb városok gazdasági ügyeik intézésére szervezték meg a polgármesteri állást. Budán a török hódoltság után került a város élére polgármester, Székesfehérvárott a 18. század végén lép hivatalába a város első polgármestere.

A városi tanács igazgatási és bírósági hatásköre a város minden polgárára és lakójára kiterjedt, kivéve a nemeseket, akik városi házaik után csak a királyi adót tartoztak fizetni, – a városi adó és közmunka nem terhelte őket. A tanács határozatai ellen a város lakosai közvetlenül a királyhoz, ill. az országos főhatóságokhoz fellebbezhettek, így örökösödési és jelentősebb adóssági perekben a személynöki székhez. Házassági és büntetőügyekben fellebbezést csak az 1791. évi XLIII. tc. enged meg nekik, de már a királyi táblához.

A városi privilégiumlevelek a szabad királyi városok számára biztosítják az igazgatási jogkör mellett az önálló bírászkodás jogát is. A városi törvényszék ülésein ugyanaz a városbíró elnökölt, és ugyanazok a szenátorok bírászkodtak, akik a tanácsülések testületét alkották.

Irodalom:

Bácskai Vera – Gyáni Gábor – Kubinyi András: Budapest története a kezdetektől 1945-ig. Budapest, 2000.

Kállay István: Fehérvár regimentuma 1688–1849. A város mindennapjai. Székesfehérvár, 1988. (Fejér Megyei Történeti Évkönyv 18.)

Magyar történelmi fogalomtár. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.

Szabadka igazgatástörténetéből 1428–1918. (Polgármesterek névjegyzékével 1796–1996). Tanulmányok, dokumentumok. Szerk.: Magyar László – Szabó József. Szabadka, 1996.

BFL IV. 1001. Buda város választópolgárságának iratai 1789–1848. 1,49 ifm.

A választópolgárság a város leggazdagabb, legbefolyásosabb polgárainak testülete volt 1848-ig. Tagjai halálukig viselték tisztségüket. Élén a polgárság szószólója (Vormund) állott.

A 18. században Budán előfordult, hogy két szószólót, egy magyart és egy németet választottak. Egy-egy ügyben hozott határozatait a tanács hajtotta végre. A választópolgárság testületének kialakulása a 18. sz. elejétől tartott, de jegyzőkönyvei csak a II. József császár által bevezetett reformokat követően maradtak fenn. A tárgyalat ügyek és az azokban hozott döntések évenként egy-egy kötetbe foglalva, időrendben, folyamatos sorszámokkal ellátva követik egymást. A kötetek többségét a kötet végén található betűrendes mutatóval, ennek hiányában a kötet átnézésével lehet kutatni.

BFL IV. 1002. Buda Város Tanácsának iratai 1686–1901. 256,39 ifm.

a) *Tanácsülési jegyzőkönyvek (Magistrats Protocoll) 1687–1873. 49,15 ifm.*

b) *Budai Kamarai Inspektorátus, ill. Adminisztráció (Acta administrationis cameralis) 1686–1705. 0,96 ifm.*

c) *Közös mutatók (Registrum magistratuale) 1786–1800. 1 ifm.*

d) *Királyi rendeletek (Mandata regia) 1703–1848. 4,14 ifm.*

e) *Helytartótanácsi rendeletek (Locumtenentia) 1710–1848. 41,86 ifm.*

f) *Helytartótanácsi körlevelek 1790–1848. 1,32 ifm.*

g) *Kamarai rendeletek (Cameralia) 1703–1848. 7,2 ifm.*

h) *A pesti kerületi főispán rendeletei (Ordinationes supremi comitis) 1786–1790. 0,42 ifm.*

i) *A pesti kerületi alispán rendeletei (Ordinationes vicecomitis) 1787–1790. 0,56 ifm.*

j) *Tanácsi levelezések (Correspondentiae magistratuales) 1687–1854. 36,59 ifm.*

k) *Ágensí levelezés (Correspondentiae agentiales) 1690–1785. 2,64 ifm.*

l) *Biztosi és bizottsági jelentések (Relationes magistratuales) 1787–1799. 0,98 ifm.*

m) *Hivatali utasítások (Instructiones) 1703–1848. 0,28 ifm.*

n) *Városi szerződések (Contractus civitatis) 1780–1873. 1,68 ifm.*

o) *Céhügyi iratok (Acta Cehalia) 1699–1873. 0,56 ifm.*

r) *Különféle népesség- és ingatlanösszeírások 1696–1843. 0,28 ifm.*

s) *Nem nemesek összeírása (Conscriptio animarum ignobilium) 1803–1830. 4,5 ifm.*

t) *1828. évi összeírás (Conscriptio regnicolaris) 1828. 0,45 ifm.*

u) *Polgárkönyvek (Matricula civium) 1686–1873. 0,5 ifm.*

y) *Végrendeletek (Testamenta) 1696–1873. 6,27 ifm.*

z) *Hagyatéki leltárak (Inventaria) 1708–1873. 21,38 ifm.*

ee) *Tisztújítással kapcsolatos iratok (Acta restorationum magistratualium) 1705–1843. 0,56 ifm.*

ff) *Országgyűlési iratok (Acta diaetalia) 1705–1848. 3,08 ifm.*

gg) *Hajóhídra vonatkozó iratok (Acta pontis navalis) 1721–1852. 3,22 ifm.*

hh) *Színházügyi iratok (Acta theatralia) 1788–1873. 1,12 ifm.*

ii) Árvízügyi iratok (Acta exundationalia) 1838–1842. 0,33 ifm.

jj) Árvízi és bombázási kölcsön iratai 1838–1857. 1,68 ifm.

nn) Városi tiszviselők lajstroma (Elenchus officialium) 1686–1870. 0,52 ifm.

uu) Vegyes iratok (Miscellanea antiqua) 1687–1873. 12 ifm.

A tanács képviselte a várost az egyenrangú hatóságok, a megyék, más városok, földesurak vagy külföldi hatóságok előtt. Tagjait a külső tanácsból választották, s élethossziglan töltötték be tisztüket. Változás csak az abszolutizmus ideje hozott, amikor a kormány nevezte ki tagjait. Működése a városon belül a közigazgatás egészét felölelte: az árvák gyám- és gazdasági ügyei, hagyatékok, végrendeletek intézése, adó-, telek-, ipar és céhügyek, kereskedelmi, oktatási, közegészségügyi, katonai beszállásolási ügyek, polgárfelvétel, közterhek megállapítása, városrendezési és magánépítési ügyek, városgazdálkodás, városi törvényszéki ügyek. A tanács felügyelete alá tartoztak a külvárosi bírák is, akik egy-egy külváros (Víziváros, Tabán, Krisztinaváros, Országút, Újlak) élén intézték a közigazgatás és bíraskodás apróbb ügyeit. A fond 48 állagból áll, két nagy részre osztható, a felsőbb hatóságok, országos szervek és a tanácsi ügyek irategyüttesére.

a) A tanács működésének legfőbb fóruma a tanácsülés volt, ahol a város ügyeit tárgyalták és szavazással döntöttek. A tanácsülésekről jegyzőkönyvet vezettek, amely a városi főjegyző vezetése alatt álló városi kancellária feladata volt. A tanácsülési jegyzőkönyvek a tárgyalt ügyek referátumait és az azokra hozott határozatokat tartalmazzák. Egy-egy év egy vagy több kötetben, időrendi sorrendben követi egymást, tételszámok szerint. A tanácsülési jegyzőkönyvekhez 1720-tól egykorú mutatók készültek, amelyek az adott év kötetének végén találhatóak. 1855–1860 között a tárgyalt ügyekre vonatkozóan a jegyzőkönyvek csak folyószámot, a benyújtás dátumát, a kijelölt referens nevét, a tárgy rövid megnevezését tartalmazzák, utalnak a megtett intézkedésekre és az eredményre, a végleges elintézés dátumára, és rövid megjegyzésekre, ezért a korszak kutatásához a tanácsi iratsorozatot kell használni.

b) Az irategyüttesben nemcsak az Adminisztráció városhoz intézett rendeletei, és az arra adott válasziratok, jelentések fogalmazványai kutathatók, hanem a városnak a bécsi kamarához, a haditanácshoz intézett felirati, emlékirati, kérelmi fogalmazványai. Az iratanyag dátum szerint egykorúan rendezett, külön mutató nem áll a kutatás rendelkezésére.

c) A felsőbb hatóságok, országos szervek irategyüttesének mutatói külön állagot képeznek. A mutatókban minden egyes hatóság külön fons és tételszámot kapott, ezek teszik lehetővé a kutatást az iratanyagban. A korábban keletkezett, tehát 1786 előtti és a később, azaz 1801-től létrejött irategyüttesekhez már saját mutatók tartoznak.

d) A tanácshoz küldött királyi kancelláriai rendeletek, leiratok, a kancelláriához küldött városi kérelmek, panaszok, és az azokra hozott végzések, többek között adózási, katonai beszállásolási, hagyatéki, országgyűlési ügyek. 1786-ig az iratok rendje mesterséges, nem egykorú, a feltüntetett sorszám szerint lehet kutatni, 1786-tól az irategyüttes eredeti rendben letett ügyiratokból áll, mutatója 1800-ig a c) állag, 1. fons, ill. quelle száma, 1801-től saját mutatóval kutatható.

e) Az iratanyag a Helytartótanácsnak a városhoz intézett rendeleteit, s a város jelentéseit, felterjesztéseit és az ezekkel kapcsolatos iratokat tartalmazza. A legfontosabbak: céh- és iparügyek, szegénygondozás, katonai ügyek, stb. 1786-ig az iratok rendje mesterséges, nem egykorú, a feltüntetett sorszám szerint lehet kutatni, az 1786–1800 közötti iratok mutatója a c) állag 3. fons, ill. quelle száma. 1800-tól az iratanyag saját mutatókkal kutatható. A Helytartótanácsot az 1848. évi III. tc. szüntette meg. 1860. október 20-a után I. Ferenc József rendeletével visszaállították, majd 1867. február 17-vel ugyancsak uralkodói rendelettel megszüntették.

f) A városi tanácsnak küldött, a megyéket és a városokat illető, nagyrészt nyomtatott rendeletek, körölvények. Az időrendben letett iratokhoz mutató nincs.

g) A városi tanácsnak a Magyar Kamara felügyelete alá tartozó igazgatási ügyekben létrejött iratai: a Kamarának a városhoz intézett rendeletei, ill. a város jelentései, felterjesztései általában a város- és pénzgazdálkodás, a városi haszonvételekkel kapcsolatos ügyekben. A Helytartótanács felállításáig, azaz 1724-ig, városi igazgatási ügyek is a Cameráliában találhatóak. Az iratsorozat 1875-ig az abc betűi szerint letett, egy-egy betűn belül 1-gyel kezdődő sorszám szerint rendezett, az 1786–1800 közötti iratok mutatója a c) állag 5. és 17. fons, ill. quelle száma. 1800 után az iratanyag saját mutatókkal kutatható.

h) A II. József császár által végrehajtott közigazgatási reform értelmében Budát és Pestet igazgatási ügyekben egy közös felügyelet alá helyezték. A pesti kerületi főispán rendeletei az adózással, a katonai ellátással, a városi közigazgatás szervezetével kapcsolatosak. Az iratanyag egykorú, és eredeti rendben rendezett, az iratok évenként egytől kezdődő levéltári számok szerint sorakoznak, és mutatóval kutathatók. A császár halála után a hivatal megszűnt. Az iratanyag mutatója a c) állag 4. fons, ill. quelle száma.

i) Az alispáni rendeletek céh- és iparügyekre, a kereskedelmi és közellátási ügyekre vonatkoznak. Az iratok egykorú, és eredeti rendben rendezettek, és évenként 1-től kezdődő levéltári számok szerint sorakoznak, mutatóval kutathatók. A császár halála után a hivatal megszűnt. Az iratanyag mutatója a c) állag 6. fons, ill. quelle száma.

j) Az egyenrangú hatóságokkal – megyék, városok – és magánosoktól érkezett levelek és az azokra adott válaszok, a tanácsnak az alárendelt szerveihez intézett rendelet-fogalmazványai, s az alárendelt szervek tanácsához intézett jelentései kutathatók. A 19. század folyamán a sorozatba olyan ügyek iratait is elhelyezték, amelyek intézéséhez felsőbb hatóság jóváhagyására nem volt szükség. 1849 és 1854 között az iratanyag a város igazgatási iratsorozata is egyben. Az iratanyag két részre oszlik, az első rész, 1785-ig, az iratokra vezetett tanácsulési dátum alapján kutatható, a második rész mutatója a c) állag 7. fons, ill. quelle száma. Az 1801-től 1854. évi iratok külön mutatókkal rendelkeznek.

k) Buda város tanácsa ún. ágenseket tartott Bécsben és Pozsonyban, akik a városi ügyek szorgalmazói, kijárási voltak. Az irategyüttes a tanács és az ágensek közötti levelezést foglalja magába, segédlet az iratokhoz nincs, azok egyenkénti átnézéssel kutathatók.

l) Lásd: Pest IV. 1202. h). Bizonyos szakfeladatok elintézésére a tanács bizottságokat állított fel, a legfontosabbak ezek közül az árva- és gyámügyek, adó-, telek- és pénzügyek stb. voltak. A fond elsősorban árva-, telek- és pénzügyi vonatkozású iratokat őriz, évenként 1-től kezdődő levéltári számok szerint, és mutatóval kutathatók. Az 1787 előtti és az 1799 utáni jelentések a főbb igazgatási iratsorozatokban, ill. a szakhivatalok anyagában kerületek elhelyezésre.

m) Lásd: Pest IV. 1202. j). Az iratanyag mutató segítségével kutatható.

o) Lásd: Pest IV. 1202. k).

r) Az állag a különböző időben, egy-egy városrészre terjedő összeírások iratanyagából áll.

s) Előre nyomtatott rovatokkal ellátott ívekre felvitt összeírás városrészenként.

t) Az összeírás feltünteti az adózók nevét, társadalmi helyzetüket, családi állapotukat, telektulajdonukat, a vetésterületet, a rét, szőlő, gyümölcsös, erdő nagyságát, az állatállományt. A városrészenként kiállított összeírásokhoz összesítések, Summariumok is tartoznak. Az állag iratanyaga a társadalomtörténet számára igen becses forrás.

u) Lásd: Pest IV. 1202. v).

y) Lásd: Pest IV. 1202 cc). Az iratok egy-egy tágabb évkör szerint kaptak római számot: I. 1696–1800; II. a) 1801–1822; II. b) 1823–1830; II. c) 1831–1851; III. 1851–1873. Az irategyüttes mutatóval kutatható.

z) Lásd: Pest IV. 1202. cc). Az egykorú és eredeti rendben letett iratanyag két nagy részre oszlik, az inventaria antiqua és az inventaria nova sorozatra, mindkettő mutatóval kutatható.

ff) Buda szabad királyi főváros tanácsának a város országgyűlési követeivel folytatott levelezése, a követeknek adott utasítások, országgyűlési naplók. Az iratok között nem csupán az országgyűlési követekkel, hanem más, fontos ügyekben kiküldött városi megbízottakkal folytatott levelezés, ill. más városok, megyék országgyűlési ügyekben Buda városához intézett levelek is találhatóak. Az 1825–1827. évi iratokhoz mutató készült.

gg) A Buda és Pest közötti összeköttetést biztosító hajóhídra vonatkozó iratok 1813-tól Glückswerth Mihály és Okenfuss Jakab hajóhíd-bérlők és a város közötti ügyek iratait foglalják magukba, továbbá a hídvámból befolyó jövedelmek kezelésére vonatkozó iratokat. Mutató hiányában az iratanyag egyenkénti átnézéssel kutatható.

hh) A német nyelvű budai várszínház építésére, működésére, valamint a magyar nyelven játszó budai népszínházra vonatkozó iratok számadásokat, leltárakat, és a színházi bizottság jegyzőkönyveit tartalmazza. Mutató hiányában az iratanyag egyenkénti átnézéssel kutatható.

ii) Az 1838. évi árvízre vonatkozó iratok a károkról és a helyreállítási költségekről készült összeírásokat tartalmazzák, valamint a tanács 1841. január 14-i felkérésére Biringer Mátyás budai kerületi postamester által megküldött jelentéseket a Duna vízállásáról. Mutató hiányában az iratanyag egyenkénti átnézéssel kutatható.

jj) Az 1838. évi árvíz alatt és a budai vár 1849. évi májusi ostromakor károsult lakosság segélyezési iratai. Az Osztrák Nemzeti Banktól folyósított kölcsönök felhasználásáról, elosztásáról a tanács döntött. Mutató hiányában az iratanyag egyenkénti átnézéssel kutatható.

nn) A tisztviselői névsorok mellett fizetési jegyzékek is kutathatók.

uu) Különbéféle közigazgatási és bírósági iratok, amelyeket tárgyuk szerint külön kezeltek. Mutatóval kutatható.

BFL IV. 1003. Buda Város Gazdasági Bizottmányának iratai 1787–1872. 2,64 ifm.

Az állandó bizottmányként a város gazdasági ügyeivel – pl. városi földek, telkek, ill. egyéb városi javak bérbeadása – foglalkozott, különös tekintettel a katonai beszállásolásra. Üléseiről jegyzőkönyvet vezetett, egy-egy jegyzőkönyv általában egy év anyagát tartalmazza. A jegyzőkönyvi tételek időrendben évenként egytől kezdődő sorszámok szerint követik egymást, és mutatókkal, az iratok az időrend alapján, átnézéssel kutathatók.

BFL IV. 1004. Buda Város Árvabizottmányának iratai 1826–1853. 0,56 ifm.

A tanács által felállított állandó bizottmány élén egy tanácsnok állott, tagjai az árvaatya és a számtartó voltak. Az árvaügyekre vonatkozó beadványokat tárgyalta és véleményezte. Az iratok segédlet hiányában az időrend figyelembevételével, egyenkénti átnézéssel kutathatók.

BFL IV. 1005. Buda Város Adóhivatalának iratai 1693–1872. 25,52 ifm.

a) Porció kivetés (Portions Anschlag) 1693–1766. 0,3 ifm.

b) Adóketési könyvek (Steuer Amts Repartitionsbuch) 1737–1816. 7 ifm.

i) Ipari és kereseti adóketési és összeírási könyvek (Gewerbgelder) 1730–1846. 0,28 ifm.

l) Budai adózók betűrendes mutatója (Alphabetischer Index der Contribuenten) 1826–1835. 0,28 ifm.

Az állami és városi adók háztartásonkénti beszedése az adóbeszedőre tartozott. Az adóbeszedő a 18. sz. elejétől a hadiadót kezelte. Az évek folyamán hivatal alakult ki tevékenysége folyamán, s hozzá tartoztak egyéb adójövedelmek is, mint pl. telekadó. A 19. sz. folyamán az adóhivatal egy adószedőből, egy ellenőrből, két segédből és egy pénztári írnokból állt. Az adóhivatal által beszedett adók közül a legfontosabb a hadiadó, a városi háziadó, a rendkívüli adó voltak. Az abszolutizmus alatt bevezetett adók között a kereseti adó, a föld- és házbéradó is szerepeltek. Az

adóhivatali iratanyagban összeírások, kivetési és adóbeszedési könyvek, nyilvántartások maradtak fenn, amelyek a város gazdaságtörténetének alapvető forrásai. A fond 15 állagból áll.

a) A katonaság ellátására kivetett adó, amelyet a városi tanács osztott szét az adóhivatal által készített összeírások alapján. A füzetek sorszámok, később házsámok szerint közlik az adózó nevét és a kivetett adó összegét.

b) Városrészenként tartalmazzák az adózó nevét a házsámot, az adó összegét, az adópótlékokat és a befizetéseket. Az adót házak, föld és foglalkozás szerint részletezték. Kutatás az anyagban városrészek és házsámok szerint végezhető.

i) Kivetési és összeírási könyvek az ipari adóról és a nem céhes foglalkozások után fizetendő kereseti adóról. A kötetek városrészenként az adózó nevét, az adó összegét és a foglalkozást tüntetik fel, városrész és házsám, ill. a betűrendbe szedett foglalkozások szerint kutathatóak.

BFL IV. 1006. Buda Város Kamarási Hivatalának iratai 1687–1873. 100,86 ifm.

A városi vagyon- és pénzkezelésre, a pénztári teendők ellátására szolgáló kamarai hivatal a városi főkamarás (Oberkämmerer) vezetésével. A kamarai hivatal személyzete egy pénztáros, egy ellenőr és a segédszemélyzet voltak. Számadásaikat felülvizsgálták, ellenőrizte a választópolgárság, majd egy külön hivatalt, a számvevőséget szervezték erre a célra. A legfelsőbb ellenőrzés joga a Magyar Kamaráé, ill. az általa kiküldött királyi biztosoké volt. A városi kamara által kezelt jövedelmek igen széles kört ölelnek fel: polgárdíjak, városi fürdők, boltok bére, malomkaró-díjak, engedélyek díjai, stb. Kezelte továbbá a szakhivatalokon keresztül befolyt adó, telek-, vám- sör-, borfogyasztási, tizedjövedelmeket. Kiadásai közé a tisztviselők fizetése, az állami adó, a szegényház-, kórház fenntartása, a városi építkezések, a városi épületek javítása, stb. tartoztak. A fond 12 állagból áll.

BFL IV. 1007. Buda Város Alkamarási Hivatalának iratai 1696–1873. 40,93 ifm.

A hivatal hatáskörébe tartozott a városi gazdaságok, gazdasági intézmények gondnoksága, gazdálkodásuk vezetése. A városi szőlők, pincék, a sörház, a fürdők, a városi tulajdonú vendéglő működtetése, városi házak, kaszárnyák, a színház, a lövölde gazdasági ügyeinek intézése, tűzoltópénztár, a temetkezési alap pénzének kezelése, továbbá a közvilágítás, a vízvezeték, az utak karbantartása, a foglyok ellátásának ügye. Buda városa továbbá, mint a városban működő plébániák kegyura, gondoskodott a plébániák anyagi fenntartásáról is. A templomi számadások iratai között az elszámolások mellett a templomok építésére, tatarozására, felszerelésére, berendezésére, hangszerek beszerzésére vonatkozó iratok is kutathatók. A városrészenként plébániák szerint őrzött iratanyaghoz kutatási segédlet nincs, plébániák, és időrend szerint lehet kutatni. A fond őrzi a város által kezelt szegényügyi, kórházi, árvaügyi, iskolai alapítványok elszámolásai iratait is, többek között a Plattschläger- és Mükkenhuber-féle iskolai és kórházi alapítványét, amelyben szintén az időrend figyelembevételével lehet kutatni. A fond 15 állagból áll.

BFL IV. 1008. Buda Város Árvahivatalának iratai 1732–1861. 24,16 ifm.

Az árvák vagyonát kezelő hivatal, amelynek tagjai az árvaatya, a számtartó, az ellenőr és az írnök voltak. A jegyzőkönyvek az árvák vagyonáról készült számadásokra, nyilvántartásokra vonatkoznak, míg a számadási iratok az egyes ügyekben kiküldött városi tisztviselők jelentései.

BFL IV. 1009. Buda Város Telekhivatalának iratai 1686–1873. 69,53 ifm.

a) *Telekösszeírások 1709–1834. 0,8 ifm.*

b) *A Budai Kamarai Adminisztrációtól átvett telekkönyvek (Urbarium) 1696–1702. 1,2 ifm.*

- c) *Teleklevelek jegyzőkönyvei (Gewöhr Protocoll) 1705–1851. 9,4 ifm.*
- d) *Telekátírási jegyzőkönyvek (Fassions Protocoll) 1772–1855. 7,02 ifm.*
- e) *Telekfelmérési könyvek (Figurenbuch, Ausmass-Buch) 1738–1812. 0,6 ifm.*
- f) *Telekkönyvek (Grundbuch Conscriptio) 1739–1852. 15,4 ifm.*
- m) *Be- és kitéblázási jegyzőkönyvek (Protocollum in- et extabulationum) 1770–1856. 6,18 ifm.*
- n) *Jelzáloghitel könyvek (Hypothech Buch) 1696–1770. 0,9 ifm.*

A városi tanács alá rendelt hivatalok közül a legfontosabbak közé tartozó hivatal. A város első telekkönyveit a török uralom után nem is a város, hanem a Kamarai Adminisztráció tisztviselői készítették. 1705-től a szabad királyi városi jogok egyik legfontosabbjaként a város vette kezelésbe a telekkönyvek kiállítását és a telekjövedelmek kezelését, s e feladatokra külön hivatalt állítottak fel. A telekhivatal teendői közé tartozott: az ingatlan – ház, szőlő, rét, legelő – tulajdonjogát biztosító teleklevél kiállítása, s a tulajdonosváltások vezetése; adókiivetés céljából ingatlan összeírások készítése; jelzálogkönyvek vezetése; telekfelmérések, telekfelosztások készítése, a vitás ügyek rendezése a telekkönyvi jövedelmek kiivetése és behajtása, városi telkek értékesítése, stb. a hivatal személyzete a telekhivatali igazgatóból, segédjéből és az írnból állott, de foglalkoztatott csőszöket, földmérőket is. A hivatali funkcióknak megfelelően alakultak ki az iratsorozatok is a három legnagyobb: telekkönyvi iratok, telekkönyvek, telekkönyvi számadások és mellékletek. A városi telekhivatal az abszolutizmus korában megszűnt, munkáját a járásbíróság vette át. A fond tizennyolc állagból áll.

c) Az ingatlanok tulajdonjogát igazoló tulajdonlevelekről városrészenként és ingatlanfajták – ház, szőlő, szántó, erdő, rét – szerint vezetett jegyzőkönyvek. A bejegyzések időrendben követik egymást, tartalmazzák a ház-, ill. a telekszámot, a régi és az új tulajdonos nevét, az adásvétel vagy az öröklés időpontját, valamint az átírástért fizetett összeget. A kötetek végén a kutatást segítő egykorú mutatót találunk.

d) A jegyzőkönyvekbe a telekeladással, -vétellel, örökléssel kapcsolatos szerződéseket vezették be. A jegyzőkönyvek időrendben követik egymást, egy-egy kötet több évet is magába foglal. A kötetek végén mutató segíti az eligazodást a kutatás alkalmával.

e) A városi telekhivatal által szerkesztett telekfelmérési könyvek, tartalmazzák a telkek, házak, szőlők, szántók alaprajzait és felmérési adatait. Egy-egy rajz mellett feltüntették a tulajdonos nevét is. A kötetek végén mutatók találhatóak.

f) Telek- és házösszeírás, amelyet az adózás céljából állított össze a városi hivatal.

BFL IV. 1010. Buda Város Számvevőhivatalának iratai 1693–1873. 10,67 ifm.

A városi számvevői hivatal iratanyaga a tanácshoz intézett jelentésekből áll, amelyet a különféle pénzügyetek számviteléről, kimutatásokról és egyéb levelezésekről tett a hivatal.

BFL IV. 1011. Buda Város Tizedhivatalának iratai 1778–1849. 1,8 ifm.

A város által bérelt helybeli bor- és gyümölcs-tized beszedésére és kezelésére létesített hivatal, amely a befizetett hegyvámot is nyilvántartotta.

BFL IV. 1012. Buda Város Kapitányi Hivatalának iratai 1786–1873. 2,8 ifm.

A város rendészeti ügyeinek intézésére alakult hivatal, amely a hivatalhoz intézett leveleket, beadványokat, idegen hatóságok megkereséseit, a tanácshoz intézett kapitányi jelentések fogalmazványait tartalmazza. Az iratanyaghoz mutató nincs, azok egyenkénti átnézésével lehet kutatni.

BFL IV. 1013. Buda Város Ügyészi Hivatalának iratai 1792–1873. 4,9 ifm.

A feudális kori igazságszolgáltatásban a vármegyei és a városi tisztí ügyészek a törvényszékek tagjaiként vádlók és vizsgálóbírók voltak egyszerre. Gyakran ügyvédként is feltűntek a büntetőperekben. Az 1850-es évek elején osztrák mintára minden kerületi törvényszék mellett egy-egy álladalmi főügyész, és minden területi, ill. megyei törvényszék mellett egy-egy ügyész látta el a közvádló szerepét. Az 1860-as években ismét az ideiglenes törvénykezési szabályok érvényesültek, vagyis a közigazgatás és a bíraskodás egybeolvadt. A dualista kori államberendezkedéshez kötődött az államügyészség kialakítása, amelynek lehetőségét az 1871. évi XXXIII. tv. meghozatala teremtette meg. A királyi ügyészségek mint alsófokú hatóságok a törvényszékek mellett működtek. Az ítéletábrák mellett megszervezték a királyi főügyészségeket. Az ügyészi szervezet legfelső fokán a koronaügyész állott, aki a Kúrián képviselte a vádat.

A városi ügyész képviselte többek között a várost jogviták esetén; az árvákkal, az árvalappal kapcsolatos jogvitában is a várost képviselte, ellátta továbbá a városi szegények jogi képviseletét. A peres ügyekben vizsgálóbírói feladatot is ellátott, a városi rabok felügyelete, nyilvántartásuk hozzá tartozott. Az iratanyag két sorozatra osztható, az egyik a főügyészhez intézett városi rendeletek, különféle megkeresések kérelmek, ügyészi jelentések, vizsgálati iratok, a másik sorozatot a különféle ügyészi kimutatások a bűnözőkről és a perekről. Az iratanyaghoz mutató nincs, egyenkénti átnézéssel kutatható.

BFL IV. 1014. Buda Város Törvényszékének iratai 1688–1870. 119,77 ifm.

A szkv.-ok egyik legfontosabb kiváltsága az elsőfokú bíraskodás joga volt. A Budai Kamarai Adminisztráció alatt Budán a polgármester nemcsak a közigazgatás, hanem a bíraskodás feje is volt, azaz az igazságszolgáltatási teendőket is ellátta. 1711 után az igazságszolgáltatás vezetője a főbíró lett. Külön irodai személyzet – ülnökök, jegyző – állt rendelkezésére.

A városi törvényszék működése során keletkezett iratsorozatok legfontosabbikát a jegyzőkönyvek (Protocolla iudicialia) alkotják, külön sorozatot képeznek a polgári perek (Processus civiles) és külön sorozatot a büntető perek (Processus criminales). A bírósághoz küldött vizsgálati jelentések (Relationes iudiciales) és más hatóságokkal folytatott levelezések iratai, továbbá a felsőbb hatóságok rendeletei (Correspondentia iudiciales) is egy-egy sorozatot képeznek a törvényszéki levéltár anyagán belül. A fond tizennégy állagból áll, és mutatóval kutatható.

A városi törvényszék 1850-ben megszűnt, helyét a császári bíróságok vették át 1861-ig, amikor is a városi törvényszéket ismét visszaállították.

BFL IV. 1015. Buda Város II. József-féle Törvényszékének iratai 1786–1790 (1839). 22,02 ifm.

A fondban helyezték el a városi törvényszékhez intézett felsőbb hatósági rendeleteket, végzéseket, általában a hagyatéki, örökségi, adóssági ügyekben tett felterjesztésekre adott válaszokat, leiratokat: a Hétszemélyes Táblától, 1790-től a magyar királyi kancelláriától, a királyi táblától. Az iratanyag mutatókkal kutatható.

Pest szabad királyi város levéltára

BFL IV. 1201. Pest város választott polgárságának iratai 1717–1848. 2,29 ifm.

A hivataltörténetet lásd (a továbbiakban: Lásd): BFL, Buda IV. 1001. A választópolgárság üléséről felvett jegyzőkönyvek sorozata nem teljes. A testület 1813 előtt is tartott üléseket, néhány az iratok között megtalálható, az 1840. és az 1844–1846. évi jegyzőkönyvek pedig hiányoznak. A

fondban a városhoz érkezett helytartótanácsi és kamarai rendeletek is kutathatók, továbbá a városi bérletek, kölcsönügyletek iratai is. Az iratanyagot a 19. századi rendezés során egységes, eggyel kezdődő (és 2224-ig terjedő) levéltári számokkal látták el, amelynek alapja az időrend volt. Kutatásához mutatókönyv rendelkezésre. A jegyzőkönyvek időrendben tartalmazzák az egyes ülések anyagát, általában évenként kötve, azonban mutató hiányában átlapozással kutathatók.

BFL IV. 1202. Pest Város Tanácsának iratai 1687–1885 380,73 ifm.

a) Tanácsülési jegyzőkönyvek (Prothocollum Magistratuale, Magistratuals) 1688–1873. 74 ifm.

c) Rendeletek és felterjesztések (Intimata, Mandata et Representationes) 1687–1847. 129,02 ifm.

g) Levelezések (Missiles, Attestata et Protestationes) 1688–1847. 48,96 ifm.

h) Jelentések.(Relationes) 1746–1847. 50,83 ifm.

i) Szabályrendeletek gyűjteménye 1790–1885. 0,5 ifm.

j) Hivatali utasítások (Instructiones) 1703–1861. 0,28 ifm.

k) Vegyes céh- és ipariügyek 1742–1870. 1,26 ifm.

m) Telekkönyvi iratok 1802–1851. 4,06 ifm.

q) Az 1696. évi pesti összeírás 1696. 0,02 ifm.

s) Pesti háztulajdonosok összeírása 1830–1840. 0,03 ifm.

v) Polgárkönyv (Matricula Civium Pesthiensium) 1687–1848. 0,17 ifm.

bb) Házassági szerződések könyve 1840–1851. 0,22 ifm.

cc) Végrendeletek és hagyatéki leltárak (Testamenta et inventaria) 1695–1873. 55,66 ifm.

Lásd: BFL IV. 1002. A városi tanács élén 1773-tól polgármester állott, akit két évenként a választópolgárság választott. A 18. században általában három, a 19. században már 5-6 tanácsülést tartottak hetenként. Az ülések meghatározott rendje szerint először a felsőbb hatósági – királyi, helytartótanácsi, kamarai – leiratokat olvasták fel, s ezután került sor a város ügyeinek tárgyalására. 1813-ig a közigazgatási és bírósági ügyeket együtt tárgyalták, 1813-tól azonban külön, a főbíró elnöklete alatt tartott üléseken intézték. Pest város területileg öt városrészből, azaz külvárosból állott: Belváros, Lipótváros, Terézváros, Józsefváros és Ferencváros. A tanács felettes hatósága a városrészekben a külvárosi bírácón keresztül érvényesült. A tanács irategyüttes legfontosabb iratsorozatai már a 18. század elején kialakultak, s a század végére végleges formájukban állandósultak: Intimata, Missiles, Relationes Testamenta et Inventaria, Processus Civiles, Processus Kriminales. A tanács iratanyag szerkezetében a következő változás 1814-ben következett be, amikor megalakult az önálló városi törvényszék és sor került a közigazgatási és jogszolgáltatási iratok szétválasztására és külön törvényszéki levéltár szervezésére. A tanács iratsorozatot 1848-ban öt tárgyi sorozatra osztották fel, majd megszüntették, s egy, közös iratsorozatot alakítottak ki, amit 1856-ban 12 kútfőre tagoltak. A fond 43 állagból áll, a tanácsülési jegyzőkönyvekből, a tanács működése során keletkezett iratsorozatokból, ügyviteli iratokból, különféle nyilvántartásokból, összeírásokból és segédkönyvekből tevődik össze.

a) A jegyzőkönyvek csak 1786-tól tartalmazzák az összes, tanácsülés elé került ügyet elintézésükkel együtt, korábban feljegyzés csak a fontosabb ügyekről készült. Az ülések 1786-ig tételszámok nélkül, csak a dátum szerint tagozódnak. A tanácsülési tárgyak számozása 1786. május 1-től kezdődik, iktatásuk 1814-től. Ettől kezdve az ügyek sürgősségük és fajtájuk szerint csoportosítva, iktatószámok alatt, de a sorrendtől függetlenül kerültek tárgyalásra, ami a kutatást rendkívül nehezíti, ezért az 1814–1830, 1853–1860 közötti jegyzőkönyvekhez folyamatosan készülnek ún. konkordancia-jegyzékek. Egyes 18. századi kötetek végén név- és tárgymutatók találhatóak, 1800 után viszont külön mutatókönyvek állnak rendelkezésre, amelyek utalnak a jegyzőkönyvi tételszámra, 1821–1852 és 1861–1873 között pedig megadják a tanácsülés időpontját is.

c) A Budai Kamarai Adminisztrációtól, a budai várparancsnoktól, a főhadbiztosságtól, a tábori hadbiztostól, a Kamarától, a Kancelláriától, a Helytartótanácsától, a tárnokmestertől, Pest megyétől és Buda városától, továbbá egyéb városoktól és megyéktől, néha magánszemélyektől a városhoz

érkezett iratok, s az ezekre adott válaszok fogalmazványai, iratmelléletekkel. Az iratok tárgya elvi jelentőségű ügyektől a legapróbb magánjogi követelésekig terjed. Az iratanyagot az 1780-as években rendezték, s két nagy időszakra tagolták: 1687–1785, 1814–1847. Az egyes időszakokon belül az iratok újonnan kezdődő, s az egész időszakon végigfutó levéltári számok egykorú sorrendjében vannak elhelyezve, és az adott ügyre vonatkozó iratokat őrzik együtt.

g) Lásd: Buda IV. 1002. j). Az iratanyag a c) állag mutatókönyvével egybekötött Missiles-mutató segítségével kutatható 1688–1747 között, 1748-tól külön mutatókönyvek állnak rendelkezésre.

h) A városi hatóság belső ügyvitelében létrejött iratok: a tanács által kiküldött tisztviselők vagy bizottságok jelentései különféle ügyek kivizsgálásakor: polgárok iparüzési kérelmei, mesterfelvételi kérelmek, városi intézetek működése, számadásai, céhes ügyek, tisztviselők hagyatékában talált elintézetlen ügyek, stb. A 18. században a telekkönyvi és bírósági ügyekben tett jelentések is ebben a sorozatban vannak elhelyezve. Az iratanyag mutatókönyv segítségével kutatható.

i) Az állag kötetibe a különféle városi hivatalok (jegyzői, telekhivatali, levéltár), tisztségek (választópolgárság, szószóló, tanodák igazgatója), bizottságok (Ferencvárosi templombizottság, Gyámbizottság, Gazdasági bizottság) és biztosok (sebésztestület, könyvkereskedői testület, telekbiztoság, különféle céhek biztosai) működésére vonatkozó szabályrendeleteket, és az ezek működését szabályozó felsőbb hatósági rendeletek és tanácsi határozatok teljes szövegét másolták. A másolati könyvekben időrendben követik egymást az egyes hivatalokra, tisztségekre vonatkozó szabályrendeletek. A kutatást csak néhány kötetben segíti betűrendes mutató, a többi átlapozással kutatható.

j) A hivatali utasítások egy testület, hivatal vagy hivatalnok munkakörének részletes leírását tartalmazzák. Az állag 76 utasítás, hivatali eskü, szabályzat dokumentumát őrzi. Két nagy csoportra oszthatók: a budai kamarai adminisztrációtól, a kiküldött királyi biztostól kapott utasítások, ezek a decretum-ok vagy statutum-ok, és az adott időpontban a város egész igazgatását szabályozták, módosították. Másik csoportjuk azok, amelyeket maga a város, a magisztrátus adott ki a különféle hivatalok és azok beosztottjai részére. Ezeket egy-egy tisztségviselő kinevezésekor állfították össze, a kinevezettnek felolvasták, ő pedig esküt tett a megtartására. A város a polgármesternek, a bírónak, a tanácsnokoknak nem adott utasítást, hanem csak esküben, melyet megválasztásuk után ünnepélyes formában kellett tenniük, rögzítette köteleességeiket. 18. századi utasítások – nem egykorú – számozás alapján, a 19. századiak pedig betűrend szerint kerültek levéltárba. Az egyes tisztségek különböző időben kiadott utasításai dátum szerint követik egymást.

k) A városi tanácshoz különféle cég- és iparügyekben benyújtott kérelmek, többek között árusítási, letelepedési engedélyek, vándorkönyvek, mesterfelvételi ügyek. Nemcsak a céhek, hanem a céhen kívüli mesterségekre vonatkozó iratok is, abc szerint kerültek levéltárba, s mivel korabeli segédlet nincs az anyaghoz, csak darabonkénti átnézéssel kutatható.

m) Az állagban elintézet telekkönyvi ügyek iratai kerültek elhelyezésre: telekátírási kérelmek, árverési, telekszabályozási ügyek, ki- és betáblázások alapjául szolgáló kötelezvények. Az 1802 előtti telekkönyvi iratok a tanácsi iratok a h) állag „Relationes” sorozatában található. 1802-től 1838-ig az iratokon feltüntetett levéltári számok sorrendje folyamatos, s az időrendet követi. Az 1842–1850 közötti időszak iratai levéltári számok nélkül, csupán időrendben kerültek elhelyezésre. Az iratanyag kutatását segíti, hogy az egy ügyre vonatkozó összes iratok együtt, egy szám alatt kerültek levéltárba, nehezíti, hogy mutatók nem állnak rendelkezésre, s csak darabonkénti átnézéssel kutathatók. A sorozat nem teljes, az 1811 és 1820, valamint az 1839–1841 közötti évek iratanyaga hiányzik.

q) A budai városi tanács kiküldöttei által készített összeírás 230 polgár nevét, foglalkozását, vagyoni viszonyait – ház és egyéb ingatlanok: kert, szőlő, szántó, rét, malom, majorság leírását – tünteti fel. Miután az összeírás a török uralom alóli felszabadulást követően az első, igen értékes

adatokat szolgáltat a csekély számú polgárság anyagi helyzetére vonatkozóan. Mutató az összeíráshoz nincs, kutatásra csak fénymásolat adható ki.

s) Az utca- és tulajdonosok neve alapján az 1830 és 1840 közötti években készült összeírás, és a pesti Belvárosban, Teréz- és Józsefvárosban található ingatlanok tulajdonosairól közöl adatokat: városrészenként az utca és házsámot (Haus Nummer, Gasse), a tulajdonos nevét, családi viszonyait (pl. özvegy, magánzó), társadalmi helyzetét (ügyész, választópolgár stb).

Mutatókönyv hiányában átlapozással kutatható.

v) A polgárjogot elnyert pesti lakosok névsora. A polgárjog elnyerését a 18. században már írásban kellett kérelmezni a tanácstól, de szükség volt a szószóló ajánlására is. Elnyerésének feltétele a tisztességtől való törvényes származás, katolikus vallás, városi ingatlan, többnyire városi ház birtoklása, vagy valamilyen kézműves mesterség, kereskedelmi tevékenység űzése, ill. szellemi foglalkozás, esetleg polgár özvegygel kötött házasság volt. Az újdonsült polgárnak polgárdíjat kellett fizetnie, polgárok fiainak a mindenkori összeg felét, külföldieknek viszont a dupláját. A tanács meg is tagadhatta az adományozást személyi és vallási okokból, vagy akár azon a címen, mert a folyamodó mesterségét túl sokan gyakorolták már a városban. Az elutasítottak a királyhoz fordulhattak, s a kancellária vagy a helytartótanács helyt adhatott a kérésnek. A polgár le is mondhatott polgárjogáról, ha másutt kívánt szerencsét próbálni, de visszatérése esetén a polgárdíjat ismét meg kellett fizetnie. A polgárkönyv a felvétel időrendjében tartalmazza a polgárok nevét, a felvétel időpontját, elvétele a származás helyét, a nemzetiséget, foglalkozást, házsámot, 1771-től a fizetett taxa összegét, 1793-tól pedig a vallást és a családi állapotot. A kutatás a kötetek végén található regiszter segíti.

bb) Az állag a városi hatóságnál bejegyzett kereskedők házassági szerződéseinek az 1840. évi XV. tc. váltótörvény alapján készített másolati könyvből áll. A kereskedők ugyanis a váltótörvény értelmében a városi tanácsnál kötelesek voltak feleségük hozományának, hitbérének és jegyajándékának bejegyzéséért folyamodni. A jegyzőkönyvbe az egyes házassági szerződéseket teljes szövegükben, a bejelentések időrendjében vezették be, tanácsi iktatószám alatt. A kötet lapjai számozva vannak. A kötet 1851. október 17-én betelt. Az 1851. október 20. és december 17. közötti bejegyzések betétlapokon találhatóak, amelyek valószínűleg egy elkezdett, de 1852-ben már nem folytatott könyv kitépelt lapjai. A jegyzőkönyv névmutató segítségével kutatható.

cc) A városi polgároknak a tanácsnál publikált, s a tanács határozata nyomán a levéltárban elhelyezett végrendelete, valamint a hagyatékok felosztására a tanács által kiküldött bizottságok jelentései (relationes), a bizottságok által készített leltárak (inventáriumok), az ezzel és általában a vagyonfelosztással kapcsolatos különféle mellékletek. A végrendelet lehetett szóbeli vagy írásbeli. Az írásbeli végrendelethez öt tanú együttes és folytonos jelenléte volt szükséges, akik az előttük felolvasott és megértett végrendeletet aláírták, és saját pecsétjükkel lepecsételték. Ha a végrendelező nem tudott írni, egy hatodik tanú írta alá helyette. Szóbeli végrendeletnél öt tanú előtti végakarati kijelentésre volt szükség.

BFL IV. 1203. Pest Város Gazdasági Bizottmányának jegyzőkönyvei 1802–1873. 8,18 ifm.

A bizottmány a Bécsi Udvari (és nem a Magyar Királyi) Kamara 1777-ben kiadott rendelete szerint működött 1848-ig, tagjai a városi tanács, a választott polgárság közül kerültek ki, a szakhivatalnokok közül pedig a kamarás, a számvevő, a városi mérnök és a városgazda voltak. 1848 után a szakhivatalnokok mellett kinevezett tagokkal működött a polgármester, később az alpolgármester elnöklete alatt. Hatáskörébe a városi ingatlanok bérbeadása, a városi épületek, utak, utcák javítása, tisztántartása, számlák jóváhagyása, házipénztári utalványozások engedélyezése.

A jegyzőkönyvekben időrend szerint követik egymást a tárgyalta ügyek, évenként újrakezdődő folyószámmal. Mutatók (regiszterek) csak 1824-től segítik a kutatást, az 1856–1859. év jegyzőkönyvei pedig hiányoznak.

BFL IV. 1204. Pest Város Árvabizottmányának jegyzőkönyvei 1822–1851. 0,83 ifm.

Lásd BFL, Buda IV. 1004 és IV. 1008. A jegyzőkönyvek időrendben tartalmazzák az egyes ülések anyagát, és évenként újrakezdődő folyószámmal látták el. A kutatás az 1822–1830-as évek anyagában a Register der Waisen-Commissions-Protocolle alapján lehetséges, amely betűrendben és évenként tagolva közli a neveket és a tárgyat. 1831-től kezdve, segédkönyvek hiányában, az anyag átlapozással kutatható.

BFL IV. 1207. Pest Város Szépítőbizottmányának iratai – Szépítő Bizottmány, Szépítési Bizottmány (Verschönerungs Commission zu Pest, Commissio Decoratoria, 1854-től Verschönerungs Bau Commission) 1804–1861. 5,6 ifm.

a) Jegyzőkönyvek 1818–1856. 3,3 ifm.

b) Iratok, tervek 1804–1861. 18,04 ifm.

A Szépítő Bizottmány életre hívását József nádor, miután már az 1790-es években felismerte a városrendezés szükségességét, kezdeményezte. Célja volt, hogy Pest városa előnyös földrajzi adottságai és növekvő gazdasági ereje révén Magyarország első és legszebb városa legyen. A nádor a pesti Hild János építőmestert bízta meg a rendezési terv elkészítésével, amely terv szolgált azután alapjául a nádor Szépítési Tervének, és amely terv Pest város „szépítési alapokmánya” lett. A városi szabályozás teendőit 342 pontban foglalta össze, célkitűzéseinek megvalósításához a szükséges pénzalapot az eladott és eladandó városi telkek vételárából és a városi pénztár hozzájárulásából, valamint a város vámjövedelméből biztosították. Működése során a Bizottmány irányított minden magán- és középítkezést, átalakítási munkát a városban és szorított – építésrendőri hatáskörénél fogva – szabályozási vonal mögé minden rendellenességet. 1808–1848 között a nádornak volt alárendelve, 1848 után a bizottmány jegyzőkönyveit tanácsi határozatra a tanácsülés elé terjesztették. Az anyag mellett őrzött közép- és nagyalakú terveket kiemelték, s az eredeti levéltári számok szerinti sorrendben külön tervsorozatban helyezték el. (XV. 17. b. 311. Budapesti Tervek Gyűjteménye Pest sz. kir. város tervei. Szépítő Bizottmány – 12193 db)

a) A jegyzőkönyvek mutatókönyvek segítségével kutathatók. A mutatókönyvek betűrendben, egyes betűkön belül pedig időrendben adják az üléseken tárgyalt ügyek rövid tartalmát és a jegyzőkönyvi tételszámot.

b) Az iratanyag az egykorú irattári rendszer alapján az 1940-es években kialakított rendszerben van elhelyezve. Az iratokat az egész sorozaton végigfutó (1–19 827.) levéltári számokkal látták el. A Bizottmány működése 1808. november 21-től dokumentált, előtörténetére csak szórványosan maradtak fenn iratok.

BFL IV. 1208. Pest Város Vásári Bizottmányának jegyzőkönyvei 1768–1813. 0,42 ifm.

A tanács a Pest városi országos – József-napi, Medárd-napi, Szent János-napi és Lipót-napi – vásárookra vásári bíróságot küldött ki, amelynek hatáskörébe a helyszíni büntetések tartoztak, továbbá 1795-től az eladott állatokról nyilvántartást vezetett. A Bizottság jegyzőkönyvei időrendben, vásárookra tagolva tartalmazzák a kihágást elkövető személyek nevét, korát, vallását, foglalkozását, lakóhelyét, a kihágás tárgyát, valamint a kiszabott büntetést, ami általában botbüntetés volt. Az eladott állatokról vezetett jegyzékek pedig az eladó nevét, lakóhelyét, az állat leírását, jelét, igazoló papírját (passuales), a vevő nevét és lakóhelyét tüntetik fel. A jegyzőkönyvek 1785-ig névmutatók segítségével, utána pedig csak átlapozással kutathatóak, mint ahogy az állatokról vezetett jegyzékek is.

BFL IV. 1213. Pest Város Kamarási Hivatalának iratai 1703–1873. 13,08 ifm.

Lásd: BFL, Buda IV. 1006. A három állagból álló fond a Kamarási Hivatal a város évi bevételeiről és kiadásairól készített számadások sorozata: a) házipénztári naplók, b) számadások (Kammeramtsrechnungen), c) vegyes házipénztári könyvek. Az a) állag a kötetek átnézésével kutatható, a b) állag az egyes kötetek végén található összesítéssel, ahol feltüntették a számadáskönyv oldalszámait is. A c) állagban időrend szerint lehet kutatni.

Polgári kor

Buda város levéltára

BFL IV. 1101. Buda Város Bizottmányi Közgyűlésének iratai 1848–1849. 0,29 ifm.

a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1848. 0,1 ifm.

b) Közgyűlési iratok 1848–1849. 0,19 ifm.

Legfontosabb teendője a tisztújítás levezetése volt. A közgyűlesekéről felvett jegyzőkönyvekben a tárgyalta ügyeket és az azokban hozott határozatokat tüntették fel. A jegyzőkönyvek időrendben követik egymást, az ülésen tárgyalta ügyeket iktatószámmal látták el, de az 1848-as kötet betűrendes mutatóval kutatható. Az 1849. évi jegyzőkönyvek hiányoznak, s az iktatókönyv is csak a május 24–július 11. közötti időszakot öleli fel. Az 1848–1849-ben keletkezett iratok 1-től kezdődő sorszámmal vannak ellátva, 1848: 1–293. sz., 1849: 294–462. sz.-ig, s ennek figyelembe vételével kutathatók.

BFL IV. 1102. Buda Város Községtanácsának iratai 1850–1854 (1860). 1,48 ifm.

a) Községtanácsai jegyzőkönyvek 1850–1854 (1858). 1,28 ifm.

b) Községtanácsai iratok 1851–1854 (1860). 0,2 ifm.

A községtanács az 1848–1849. évi törvényhatósági bizottság helyébe lépett, a város abszolútizmuskori testülete volt, tagjait a cs. kir. kerületi főispán nevezte ki. A városi tanács működését ellenőrizte, közvetített a tanács és a főispán között.

Az ülések jegyzőkönyvei a tárgyalta ügyeket és az azokban hozott határozatot tartalmazzák, évenként egy-egy kötetbe foglalva. Az ügyek időrendben követik egymást, folyamatosan sorszámozva. A sorozat nem teljes, az 1855–1857, 1859–1860-as évek kötetei hiányoznak, hiányosan maradtak fenn a mutató- és iktatókönyvek is. Az iratok egyenkénti átnézéssel kutathatók, miután időhatáruk 1854, iktatókönyv azonban csak az 1860. évből maradt fenn.

BFL IV. 1103. Buda Város Törvényhatósági Bizottságának közgyűlési iratai 1861. 0,22 ifm.

a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1861. 0,08 ifm.

b) Közgyűlési iratok 1861. 0,14 ifm.

Az 1860. évi Októberi Diploma kiadása után rövid időre helyreállott az 1848-as alapon a város alkotmányos szervezete, s az év végén, december 31-én megalakult a közgyűlés, 1861. szeptemberéig ülésezett, ezután feloszlatták. Hatásköre megegyezett az 1848-ban megalakult törvényhatósági bizottságéval: a városigazgatás irányítása és ellenőrzése, a tisztújítás levezénylése. A közgyűlési jegyzőkönyvek a tárgyalta ügyeket és az ügyekben hozott határozatokat tartalmazzák, időrendi sorrendben követve egymást.

BFL IV. 1104. Buda Város Polgári Választmányának iratai 1862–1867. 0,1 ifm.

A központi polgári választmány a közgyűlés feloszlása utáni években ülésezett és a közgyűlés feladatait látta el 1867. március 31-ig. A jegyzőkönyvek időrendben követik egymást, a tárgyalta ügyeket az időrend alapján lehet kutatni.

BFL IV. 1105. Buda Város Városhatósági Közgyűlésének jegyzőkönyvei 1861, 1863–1873. 0,65 ifm.

Az 1860. évi Októberi Diploma kibocsátása után rövid időre helyreállott mind a két város alkotmányos szervezete, megalakultak a közgyűlések, amelyet azonban néhány hónap múlva, 1861. szeptemberében feloszlattak. A kiegyezés után alakulhattak újra és folytathatták működésüket a városegysítésig, 1873-ig. A jegyzőkönyvekben a tárgyalta ügyek időrendben követik egymást. Az 1861. évi jegyzőkönyv a mutató, az 1863–1873. évek időrend alapján kutathatók.

BFL IV. 1106. Buda Város Tanácsának iratai 1848–1873. 79,97 ifm.

a) 1848–1849. évi iratok 1848–1849. 0,89 ifm.

b) Tanácsi iratok 1854–1873. 72,18 ifm.

c) Országgyűlési és választási névjegyzékek (1848) 1861–1865 (1869). 0,5 ifm.

d) Különféle népesség, ingatlan- és állatösszeírások 1848–1873. 0,6 ifm.

e) Népösszeírási felvételi ívek 1857. 2,8 ifm.

f) Újoncozási iratok 1850–1868. 0,78 ifm.

g) Lajstromozatlan iratok 1848–1873. 1,82 ifm.

Lásd: BFL IV. 1002. Az a) állag iratanyaga tárgyi egységekre oszlik, s ezen belül időrendet tart. A miniszteri rendeletek 1-től kezdődően folyamatosan vannak számozva 1848–1949-ben, a 215. számig, kutatásukhoz az 1848. évre mutató áll rendelkezésre. Az elnöki és sajtó iratok az időrend alapján, az iktatott iratok pedig az iktatószámok sorrendjében kerültek az állagban elhelyezésre.

b) Az iratok levéltári számmal ellátva kerültek levéltárba, kutatásukhoz tanácsi és levéltári mutatók egyaránt rendelkezésre állnak. Az egy-egy ügyben létrejött nagyobb, és több évet felölelő ügyiratot az utolsó évben, az iratsorozat végén helyezték el, függetlenül a levéltári szám sorrendjétől.

f) Az állag egyik kötete az 1585–1863-ig kiállított, a budai katonaállítási lajstromot és az 1859–1868 között felvett mentesítési kérelmek jegyzőkönyveit foglalja magában. Az állítási lajstrom a hadköteles kort elért és a bizottság előtt megjelent férfiak személyi adatait tartalmazza (név, születési év, hely, vallás, családi állapot, műveltség, foglalkozás, apja neve, lakcím, testmagasság), valamint a bizottság döntését. A mentesítési jegyzőkönyvek városrészek szerint tagolódnak és a felmentendő személyes adatait, továbbá a bizottság döntését és indoklását tartalmazzák. A kötetek a bennük található betűrendes névmutató alapján kutathatók.

g) Az iktatott és iktatatlan iratok mellett tárgyi csoport szerint letett iratokat is őriz az állag, pl. a budai gázvilágításra, állaskérelmekre, államkölcsonjegyzésre, a szabadságharc leverése után elvett fegyverek visszaadási kérelmeire vonatkozókat, amelyeket az időrend segítségével lehet kutatni.

BFL IV. 1107. Buda Város Építő- és Szépítő Bizottmányának iratai 1863–1873. 1,02 ifm.

Az építési és városrendezési, szépítési feladatokkal foglalkozó, a városi tanács alá rendelt állandó bizottmány egyik fontos feladata az építési tervek műszaki és szépítési szempontból való véleményezése. Az engedélyeket a bizottmány véleménye alapján a tanács adta ki. A fond a bizottmány jegyzőkönyveit, iktatókönyveit és a kutatást lehetővé tévő, mutatókat foglalja magába.

BFL IV. 1108. Buda Város Árvabizottmányának iratai (Waisen Commissions Acten) 1853–1860. 8,08 ifm.

a) Árvabizottmányi iratok 1853–1860. 7,56 ifm.

b) Mutatók 1853–1860. 0,32 ifm.

BFL IV. 1109. Buda Város Árva- és Gyámhatósági Bizottmányának iratai 1860–1873 2,60 ifm.

BFL IV. 1111. Buda Város Adóhivatalának iratai 1849–1867. 2,74 ifm.

Lásd: BFL IV. 1005.

BFL IV. 1115. Buda Város Mérnöki Hivatalának iratai 1855–1874. 6,46 ifm.

A városi tanács szakhivatalaként működött, s a tevékenysége során keletkezett iratokat 1855 előtt a városigazgatási iratsorozatokban helyezték el. A hivatal hatáskörébe az út-, híd- és csatornaépítés, a városi építési felügyelet, műszaki vélemények adása, építési engedélyek véleményezése tartoztak.

BFL IV. 1117. Buda Város Elemi Iskolák Igazgatóságának iratai 1850–1873. 1,12 ifm.

A fond Buda és Óbuda elemi iskoláinak működési iratait foglalja magában, s nemcsak a katolikus, hanem a más vallásúakét is: a szerb görög-keleti, az evangélikus és az izraelita felekezeti iskoláikét is. 1850-ben felső utasításra hozták létre a hivatalt, élén kinevezett igazgató állt, aki a császári oktatási minisztérium határozatainak végrehajtásáért felelt. Felügyelte az iskolákban a tanítási rendet, az oktatási anyagot, a tanulók létszámát és a tankötelezettség betartását. Tájékoztatta az iskolákat a birodalom területén megjelent, elsősorban német nyelvű tankönyvekről, szigorúan fellépett a zugiskolák ellen. Az iskolaigazgatók iskolájuk felszereltségi állapotáról neki tettek jelentést. Bekérte és véleményezte a tantestületi jegyzőkönyveket, foglalkozott a tanítók szociális helyzetével, lakásügyeivel, bérproblémáival. Tanítók kinevezéséhez a tanácsi jóváhagyás mellett az ő beleegyezése is szükséges volt. A lakosság létszámának növekedésével új iskolák létrehozását felügyelte. Az abszolutizmus legsötétebb éveiben a tanítók uralkodó iránti hűségét, ruházatát, megjelenését ellenőrizte (tiltotta pl. a Kossuthszakáll viselését). A német nyelvű oktatás legfőbb ellenőrzője volt. Az iratanyag történeti értékét emeli az is, hogy a Thun-féle oktatási rendelet bevezetésével együtt statisztikai felmérést készítettek a budai és óbudai iskolák állapotáról, felszereléséről, tanulói és tanítói létszámáról, s ezzel átfogó képet kap a kutató a két város oktatási helyzetéről. Buda város elemi Iskolák Igazgatóságának tevékenysége az 1868. évi XXXVIII. tc. 116. és 121. §-a, valamint Buda képviselőtestületének 1870. január 10-én tartott 19. sz. közgyűlési határozatával szűnt meg. Az iratanyag egyenkénti átnézéssel kutatható.

BFL IV. 1118. Pest Megyei Császári Királyi Törvényszék III. (Budai) Osztálya 1851–1854. 17,5 ifm.

Az iratok kútfő rendszerben kerültek irattározásra, majd levéltárba, amelyet a kutatóknak figyelembe kell venni. A kútfők a következők: A) elvi ügyek és felsőbb hatósági rendeletek, B) testületi, személyzeti és szolgálati ügyek, C) polgári perek, főleg keresetek, D) csődügyek, E) örökösödési perek, F) telekkönyvi és betáblázási ügyek, G) büntetőperek, H) más bíróságokkal folytatott levelezés. Az irategyűttes mutatóval kutatható.

BFL IV. 1119. A Budai Cs. Kir. Járásbíróság (Bezirks Collegialgericht) iratai 1851–1854. 28,48 ifm.

Az abszolutizmus korában a bécsi kormányzat megszüntette a városi törvényszéket, helyébe elsőfokú bírósággént a Budai Cs. Kir. Járásbíróságot szervezte meg. A járásbíróság kisebb polgári

és büntetőperekkel, a város telekügyeivel és hagyatéki ügyekkel foglalkozott. Fellebbviteli fóruma a Pest Megyei Cs. Kir. Törvényszék III. (budai) osztálya, ill. a Pesti Kerületi Főtörvényszék volt. 1854-ben megszűnt, helyette a városi kiküldött bíróságot állították fel.

BFL IV. 1120. A Budai Cs. Kir. Országos Törvényszék (K. K. Ofner Landesgericht) iratai 1854–1861. 34,5 ifm.

A törvényszék polgári pereket, telekkönyvi ügyeket és büntető pereket intézett, a Pest Megyei Cs. Kir. Törvényszék III. (Budai) Osztálya helyébe állították fel, azonos hatáskörrel. Fellebbviteli fóruma a pesti Oberlandesgericht volt. Az a) állag polgári peres iratait hat kútfőbe osztották, a kútfőkön belül évenként 1-től kezdődő levéltári számmal látták el. A kútfők: I. felsőbb rendeletek, II. szolgálati ügyek, III. keresetek, IV. hagyatéki ügyek, V. csődügyek, VI. telekkönyvi ügyek. A b) állag büntető peres iratait szintén hat kútfőbe osztották: A–C-ig bűnügyek, D) társintézmények és a rendőrség átiratai, E) börtönök felülvizsgálata, F) levelezés más bíróságokkal és egyéb hatóságokkal. Mindkét állagban mutatók segítségével lehet kutatni.

BFL IV. 1121. A Budai Városi Kiküldött Bíróság (Städtisch- Delegiertes Bezirksgericht) iratai 1854–1861. 30,91 ifm.

1854-ben állították fel, a megszüntetett Budai Cs. Kir. Járásbíróság helyébe. Illetékessége kisebb adósságperekre, bérleti, szolgálati és bérviszonyokkal kapcsolatos ügyekre terjedt ki. Fellebbviteli fóruma a Budai Cs. Kir. Országos Törvényszék, ill. a pesti Oberlandesgericht volt.

A fond két állagból a polgári és a büntető perek állagából áll. A polgári peres iratokat (a) állag) egyes években kútfőkre, azokat alkútfőkre osztották, ezen belül pedig 1-től kezdődő levéltári számokkal látták el. Kutatáskor az évet, a kútfőt, alkútfőt és a levéltári számot is ki kell írni a mutatóból, amely rendelkezésre áll. A büntető peres iratokat (b) állag) évenként 1-től kezdődő levéltári számok szerint rendezték, a peranyag mutatóval kutatható.

BFL IV. 1122. Buda Város Visszaállított Törvényszékének iratai 1861–1871. 47,32 ifm.

Lásd: BFL IV. 1122. Az 1850-ben megszüntetett városi törvényszék visszaállítása és 1871-ig a bíraskodás állami kezelésbe vételéig állott fenn. Első fokon intézte a városi polgári – adósság- és csődügyek, hagyatéki- és váltóügyek – és büntetőpereket.

Az a) állag a polgári perek, a b) állag a büntető perek iratait, a c) állag pedig a váltótörvényszéki iratokat foglalja magába. Mindhárom állag iratanyaga mutatókkal kutatható.

Pest város levéltára

BFL IV. 1301. Pest Város Községtanácsának jegyzőkönyvei 1850–1860. 0,52 ifm.

Lásd: BFL IV. 1102. A községtanács az abszolutizmus éveiben a választott polgárság testületének utódaként működött. Ügykörébe főleg városgazdálkodási ügyek tartoztak, üléseiről jegyzőkönyvet vezetett. A jegyzőkönyvek időrendben tartalmazzák az egyes ülések anyagát, a tárgyak pedig tanácsi iktatószámokat viselnek. Mutató hiányában a kötetek átlapozással kutathatók.

BFL IV. 1302. Pest Város Törvényhatósági Bizottságának közgyűlési jegyzőkönyvei 1867–1873. 0,8. ifm.

Lásd: BFL, Buda IV. 1105. A jegyzőkönyvek időrendben tartalmazzák az egyes ülések anyagát, a tárgyak tanácsi iktatószámokat viselnek. A jegyzőkönyvekhez tartozó iratok a tanácsi iratokban, a tanácsi számsorkönyvek segítségével kutathatók, a jegyzőkönyvek mutató hiányában, átlapozással.

BFL IV. 1303. Pest Város Tanácsának iratai 1847–1874. 345,82 ifm.

a) Közigazgatási iratok 1848–1849. 2,74 ifm.

c) Rendőri iratok 1848–1849. 1,12 ifm.

e) Vegyes iratok 1848–1849. 3,5 ifm.

f) Tanácsi iratok 1850–1873. 332,96 ifm.

k) Iparjogi nyilvántartások 1851–1874. 0,43 ifm.

m) Pesti iskolakötelesek összeírása 1850. 0,04 ifm.

Lásd: BFL IV. 1202. Az iparjogi nyilvántartás kötetei többek között a város céheinél beiktatott inasok névjegyzékét (1851), a reáljogok 1855–1874 között vezetett könyvét (Vormerkbuch über Real-Gewerbe), iparendélyek nyilvántartását, az iparjogok betűrendes mutatóját foglalja magába. Kutatni lehet továbbá a pesti gyógyszerészek, pékek, serfőzők, építők, kőfaragók, pálinkások, sebészek, mészárosok, hentesek, kávéosok, molnárok, szíjgyártók, kéményseprők és ácsok 1858-ban készített, a hentesmesterek 1859-ben felvett jegyzékére, a házalók mutatókönyvére, amely az 1863–1873 közötti időszakból származik.

BFL IV. 1308. Pest Város Illetőségi Bizottmányának jegyzőkönyvei 1851–1873. 0,32 ifm.

A tanács által kiküldött Incolats Commission (lakhatási bizottmány) az 1861. év második felében a lakhatási, letelepedési és honossági bizottmány, 1868 végétől 1873 végéig az illetőségi bizottmány nevet viselte. A bizottmány tett javaslatot a tanácsnak a honosítási, állandó lakhatási, letelepedési jogi engedélyezési ügyekben. A fond a bizottmány üléseiről felvett jegyzőkönyveket és a lakhatási (illetőségi) jogért folyamodók névjegyzékét (Aufnahmsbuch der Incolatsverber) foglalja magába. A jegyzőkönyvek időrendben tartalmazzák az egyes ülések anyagát és egy utólag készült mutató segítségével kutathatók. Az Aufnahmsbuch évente újra kezdődő folyószámok sorrendjében adja meg a tanácsi számot, a folyamodó nevét, foglalkozását, a kérelem elintézését (elfogadás vagy elutasítás).

BFL IV. 1314. Pest, Buda, Óbuda egyesítésére vonatkozó bizottsági iratok 1870–1873. 0,14 ifm.

BFL IV. 1317. Pest Város Árvabizottmányának iratai 1852–1861. 15,72 ifm.

BFL IV. 1319. Pest város polgármesterének (1867-től főpolgármesterének) elnöki iratai 1850–1873. 8,38 ifm.

BFL IV. 1324. Pest város telekkönyvi iratainak gyűjteménye 1852–1878. 38,48 ifm.

a) Telek- és betáblázási könyvek 1852–1878. 5,7 ifm.

b) Telekkönyvi betéttervezetek 1870–1872. 0,76 ifm.

c) Telekhivatal iratai 1855–1871. 31,8 ifm.

Lásd: BFL IV. 1009.

BFL IV. 1326. Pest Város Mérnöki Hivatalának iratai 1857–1873. 11,14 ifm.

a) Mérnöki Hivatal iratai 1858–1873. 10,54 ifm.

b) Vegyes könyvek 1857–1872. 0,6 ifm.

BFL IV. 1327. Pest Város Városkapitányi Hivatalának iratai 1850–1873. 4,28 ifm.

a) Rendőrségi iratok (1824) 1841–1874. 3,98 ifm.

c) Munkásmozgalmi vonatkozású főkapitánysági iratok gyűjteménye 1863–1873. 0,14 ifm.

Lásd: BFL IV. 1012.

BFL IV. 1335. Pest város fő- és elemi iskolák igazgatójának iratai 1851–1869. 0,3 ifm.

Lásd: Buda IV. 1117. A két állagból álló fond a) állaga az igazgatóhoz érkező iratok iktatókönyveiből áll, amelyben a megkereső személy vagy hivatal nevét és a megkeresés tárgyát, idejét, az eljárás módját tüntették fel. A b) állag a város fő és elemi iskolák tanítóinak időszakonként tartott tanácskozmányairól készített jegyzőkövei, amelyen leginkább módszertani kérdéseket tárgyaltak meg. A jegyzőkönyveket időrendben vezették, számozás nélkül. A fond mutató hiányában átlapozással kutatható.

BFL IV. 1336. Pest-megyei Cs. és Kir. Törvényszék Pest városra vonatkozó iratai 1850–1854. 3,48 ifm.

BFL IV. 1337. Pesti Telekkönyvi Járásbíróság iratai 1851–1854. 9,64 ifm.

A Pesti Cs. és Kir. Telekkönyvi Járásbíróság működése során azokban a telekkönyvi ügyekben intézkedett, amelyek a feudális korban a városi tanács hatáskörébe tartoztak: végrehajtások, telekátírások, be- és kitáblázások, megbecsültetések, árverések.

Az iratanyag 1851–1853 között évente újrakezdődő levéltári számok növekvő sorrendjében van letéve. Egy szám alatt az ügy összes irata megtalálható. 1854-ben a levéltári számozás megszűnt, s az iratanyag egy része a jegyzőkönyvi számok rendjében, a másik része hét tárgyi csoport szerint lett elhelyezve: I. Rendeleték, II. Szervezési iratok, III. Végrehajtási ügyek, IV. Telekátírások, V. Be- és kitáblázások, VI. Megbecsültetések, VIII. Árverések. Az iratanyag mutatókönyvek segítségével kutatható.

BFL IV. 1342. Pesti Országos Törvényszék iratai 1850–1861. 30,96 ifm.

a) Elnöki iratok 1850–1861. 0,3 ifm.

b) Törvényszéki jegyzőkönyvek 1854–1861. 0,9 ifm.

c) Benyújtványi jegyzőkönyv és mutatók 1854–1861. 3,3 ifm.

d) Polgári perek 1854–1861. 4,09 ifm.

e) Hagyatéki iratok 1854–1861. 5,41 ifm.

f) Csődíratok (1828) 1854–1860. 16,55 ifm.

g) Váloperek 1854–1861. 0,57 ifm.

BFL IV. 1343. Visszaállított Városi Törvényszék iratai 1861–1871. 168,38 ifm.

a) Elnöki iratok (1808) 1866. 0,14 ifm.

b) Rendeleték 1866–1869. 0,14 ifm.

c) Jegyzőkönyvek 1861–1871. 4,5 ifm.

e) Polgári perek 1861–1871. 20,44 ifm.

f) Váloperek 1866–1872. 0,42 ifm.

h) Telekkönyvi perek 1866–1871. 13,58 ifm.

i) Hagyatéki iratok 1861–1871. 74,9 ifm.

j) Csődíratok 1861–1871. 45,55 ifm.

Lásd: Buda IV. 1122. A fond 12 állagból áll, és az egyes állagok erős selejtezésen mentek keresztül, kivétel az f) és a h) állag.

BUDAPEST (SZÉKES)FŐVÁROS LEVÉLTÁRA

A kiegyezés (1867) után kiépült polgári közigazgatás rendszerében Budapest a vármegyékkel azonos jogállású, széles körű önkormányzattal rendelkező, önálló törvényhatóság lett. A kormányok azonban erőteljes felügyeletet gyakoroltak a főváros önkormányzati önállósága felett, jóllehet az ország fővárosának különleges helyzetét, adottságait a törvényalkotásban elismerték. Budapest főváros törvényhatóságát az 1872. évi XXXVI. tc. hívta életre, egy törvényhatósággá egyesítve Buda és Pest szabad királyi városokat, Óbuda mezővárost és a Margitszigetet, s egyben az ország legnagyobb városi önkormányzatának jogait foglalta össze. A további törvények, így az 1893. évi XXXIII. tc. (Budapest székesfőváros kerületi elöljáróságairól), ismételten rendelkezett a főváros kerületi elöljáróságairól. Az 1919. évi VII. tc. (néptörvény), a 1920. évi VIII. tc. (Budapest székesfőváros közigazgatásában szükségessé vált egyes átmeneti rendelkezésekről), a 1920. évi IX. tc. (A székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról), a 1924. évi XXVI. tc. (A székesfőváros törvényhatósági bizottságának újjászervezéséről), a 1930. évi XVIII. tc. (Budapest székesfőváros közigazgatásáról) és a 1934. évi XII. tc. (A Budapest székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. tc. egyes rendelkezéseinek módosításáról) szóló törvények az egyesítési törvényt módosították, ill. egészítették ki. A főváros 1873-ban megállapított területén először az 1930. évi XVIII. tc. módosított, Csepel és Budakeszi községek határából egyes részeket, majd az 1937. évi III. tc. (Budapest székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. tc. újabb kiegészítéséről és módosításáról), amely Budaörs község határából a repülőteret, végül az 1949. évi XXVI. tc. egyesítette Budapesttel a szomszédos megyei városokat és nagyközségeket. A főváros élén a főpolgármester állt, aki a kormányfőhatóságoknál a törvényhatóság érdekeit képviselte. Az önkormányzat szerve, a fővárosi törvényhatósági bizottság, széleskörű politikai és gazdasági hatáskörrel rendelkezett. A mási központi hatóság, a Közigazgatási Bizottság, az 1876. évi VI. tc. – A közigazgatási bizottságról – által jött létre az állami és önkormányzati szervekből alakított vegyes bizottsággént. A közigazgatás feje a polgármester, az önkormányzat legfőbb egyedi hatósága, a főváros adminisztrációjának irányítója, vezetője. Helyettesei az alpolgármesterek voltak. A tanács a főváros törvényhatóságának végrehajtó közege mindazon ügyekben, amelyeket a törvények, szabályrendeletek a hatáskörébe utaltak. A tanács az ügyeket ügyosztályokon keresztül intézte, ezek feladata volt a tanács, ill. a törvényhatóság bizottság elé kerülő ügyek előkészítése. A főváros törvényhatósága az önkormányzat és a közigazgatás külön ágainak vitelére központi tisztviselőket választott, ill. hivatalokat hozott létre, mint pl. az árvaszék, tisztviselés, tisztviselői hivatal, stb. A kerületi elöljáróságok a főváros közigazgatásának kerületi hatóságai a tanács alá rendelt közegei voltak. Budapest főváros elnevezését az 1872. évi XXXVI. tc. határozta meg, 1893-tól királyi elhatározásból lett a neve Budapest székesfőváros, 1945 után pedig ismét Budapest főváros.

BFL IV. 1401. Buda, Pest és Óbuda Városok Közös Közgyűlésének jegyzőkönyvei 1873. 0,03 ifm.

Az egyesítendő fővárosi törvényhatóság szervezési munkálatainak előkészítésére alakult küldöttség a törvény értelmében tervet dolgozott ki: a választókerületek kialakításáról; a főváros közigazgatási kerületekre osztásáról; a tisztviselői kar, a szak-, segédkezelő- és szolgazemélyzet létszámáról, hatásköréről és a fizetésükről; a tanács által választandó tisztviselők választási módjáról. A 34 tagú küldöttség Pest (20 tag) és Buda (10 tag) városok képviselő testületéből, valamint Óbuda (4 tag) községi képviselőtestületéből állott. A közös közgyűléseken kiküldött belügyminiszteri biztos elnökölt. A jegyzőkönyv időrendben tartalmazza az ülési tárgyak

feljegyzését, és a tárgyalt ügyek egytől kezdődő folyószámozást kaptak. A kötet átnézéssel kutatható.

BFL IV. 1402. Budapest székesfőváros főpolgármesterének iratai 1873–1944. 68,99 ifm.

a) Bizalmas iratok 1883–1944. 5,21 ifm.

b) Általános iratok 1873–1944. 63,28 ifm.

c) Tisztújítási iratok 1898–1937. 0,48 ifm.

A főpolgármester hatáskörébe a törvényhatóság működésének ellenőrzése, a törvények, jogszabályok végrehajtásának felügyelete, a gazdálkodás felügyelete tartozott. Főpolgármestert három jelölt közül a közgyűlés választott hat évre. A tisztség 1919-ben és 1945-ben megszűnt, hatásköre 1945-től egyes közgyűlési igazgatási teendők tekintetében a törvényhatósági elnöki hivatalra szállott át.

a) A főpolgármester külön kezelt ügyiratai. Kitüntetések, személyzeti ügyek, politikai vonatkozású ügyek, melyeket az általános irattártól elkülönítve külön kezelték és külön iktattak. Az iratanyag már levéltárba kerülése előtt jelentős selejtezésen esett át, ui. a folyamatosan fennmaradt évsorozatok iratai is hiányosak. A hiányzó iratokról Hiányjegyzék készült, mely azonban nem tartalmazza valamennyi hiányzó iratot. Az 1930 előtti töredékes, ill. hiányos iratok valószínűleg iratpusztulás következményei. Az 1925-ig terjedő iratok iktatatlanok és nagyrészt rendezetlenek. Az iratok 1926-tól iktatottak és 1941-ig az iktatószámok folyószámrendjében, attól fogva levéltári számok rendjében vannak elhelyezve.

A kutatás részint az egykorú segédkönyvek használatával, részint mutatókartonok útján lehetséges.

b) Az iratanyag állami, fővárosi és más önkormányzati szervekkel, magánosokkal, valamint egyesületekkel, társaságokkal és intézményekkel folytatott levelezés. Az állag dualizmus-kori része főként személyes jellegű adatokat tartalmaz. A két háború közötti időszakban pedig főként a városházi viszonyokra és a különféle fővárosi intézmények belső ügyeire vonatkozólag találhatók adatok. Az iratok ügyköre kiterjed a nemesítésekkel, kitüntetésekkel kapcsolatos ügyekre, magánszemélyek és egyesületek véleményezésére, névváltoztatás, honosítás, alapszabályügyek, lapalapítási ügyekre, állami szervek magánosokhoz intézett megkereséseire. Uralkodói segélyosztási ügyek; felségfolyamodványok, udvari protokoll ügyek; kormánysszervekkel folytatott levelezés, információs és egyéb jelentések; miniszteri körrendeletek; pályázati és állásfolyamodások, kinevezések, kegydíjak, alapítványi ügyek; fegyelmi ügyek; külföldi kapcsolatokra vonatkozó ügyek; panaszügyek iratai is kutathatók az állagban. Az iratanyag kisebb hiányoktól eltekintve teljesnek tekinthető. A kutatás az egykorú segédkönyvek használatával történik.

c) Külön iktatott, ill. kezelt tisztújítási és pályázati iratsorozatok töredékeit, valamint külön iktatott személyzeti, kinevezési ügyiratok fennmaradt iktatókönyveit őrzi az állag. A tisztújítási iratok rendezetlennek tekinthetők. A személyzeti iratok iktatókönyvei az irat beküldőjére, tárgyára és az intézkedés adataira vonatkozólag tartalmaznak feljegyzéseket. A tisztújítási iratok a csomó átvizsgálásával, az iktatók kötetenként vizsgálhatók.

BFL IV. 1403. Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottságának iratai 1873–1949. 22,17 ifm.

a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1873–1949. 7,8 ifm.

b) Közgyűlési iratok 1873–1950. 6,48 ifm.

d) Közrendészeti Bizottmány iratanyaga 1884–1898. 0,09 ifm

e) Tanügyi-közoktatásügyi Bizottmány jegyzőkönyvei 1873–1882. 0,06 ifm.

k) Iparügyi Bizottmány jegyzőkönyvei 1886–1911. 0,04 ifm.

m) Képzőművészeti Bizottmány iratai 1874–1902. 0,54 ifm.

o) Központi Járványbizottság iratai 1886–1893. 0,3 ifm.

aa) Elnöki Szakbizottság jegyzőkönyvei 1936–1944. 0,03 ifm.

ee) Közjótékonyági és Szociálpolitikai Szakbizottság jegyzőkönyvei 1931–1943. 0,05 ifm.

hh) Városrendezési és Közlekedési Szakbizottság jegyzőkönyvei 1936–1944. 0,11 ifm.

pp) és Magánépítési Szakbizottság jegyzőkönyvei 1946–1948. 0,12 ifm.

Az 1872. évi XXXVI. tc. értelmében a törvényhatóság egyetemét a fővárosi bizottság képviseli. A bizottság alakuló közgyűlését 1873. október 25-én tartotta, és 400 tagból állt. A bizottsági tagok felét az 1200 legtöbb egyenes államadót fizetők sorából, másik felét az összes választók sorából választották. Az 1920. évi IX. tc. (A székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról) csökkentette a létszámot 240-re míg az 1924. évi XXVI. tc. (A székesfőváros törvényhatósági bizottságának újjászervezéséről) szerint a törvényhatósági bizottság 250 választott tagból állott. Az 1930. évi XVIII. tc. értelmében pedig meghatározott számú választott, érdekképviselői tagok, küldöttek, örökös, hivatali és szakképviselői tagok alkották a törvényhatósági bizottság tagjait. A fond 38 állagból áll.

a) A közgyűlés hatáskörébe utalt fontosabb ügyek: a fővárosi törvényhatóságának képviselői ügyei, a kormány és országgyűlés felé a felirati jogkör ügyei, a főváros gazdaságának irányítása, intézmények létesítése, a fővárosi alkalmazottak választására és fegyelmi eljárására vonatkozó ügyek, szabályrendeletek alkotása és más a törvényekben és szabályrendeletekben közgyűlési hatáskörbe utalt ügyek. Az iratanyag a főváros fejlődésére, a képviselőtestület és a közigazgatás működésére, a városi társadalom és közélet történetére nézve elsőrendű forrás. Az ülésjegyzőkönyvek ülések szerint tagolódnak, s nagyjából évi egy kötetre terjednek. A jegyzőkönyvön belül az ügyek évente újrakezdődő folyószámozással vannak megjelölve. A jegyzőkönyvekben az időrend, vagy a kötetben található tárgymutató alapján kutathatunk.

b) A közgyűlés hatáskörébe utalt fontosabb ügyek: a fővárosi törvényhatóságának képviselői ügyei, a kormány és országgyűlés felé a felirati jogkör ügyei, a főváros gazdaságának irányítása, intézmények létesítése, a fővárosi alkalmazottak választására és fegyelmi eljárására vonatkozó ügyek, szabályrendeletek alkotása és más a törvényekben és szabályrendeletekben közgyűlési hatáskörbe utalt ügyek. Az irategyüttes a főváros fejlődésére, a képviselőtestület és a közigazgatás működésére, a városi társadalom és közélet történetére nézve elsőrendű forrás.

A közgyűlési iratok egykorú rendben a közgyűlések ülésjegyzőkönyveinek évente újrakezdődő ügyszámok szerint kerültek irattárba, majd levéltárba. Az iktatókönyveket évente újrakezdődő ügyszámok alapján vezették, segítségével az irat is kiemelhető. Az iktatókönyv nélküli évek anyaga csak az iratsorozat átkutatásával használható eredményesen.

A törvényhatósági bizottság a közgyűlés határozatainak előkészítésére a közgyűlés elé tartozó ügyek ágazatai szerint több állandó szak-, ill. különbizottságot alakított. A bizottságok elé szabályrendeletben meghatározott vagy a közgyűlés, a tanács által hozzájuk utasított ügyek tartoztak. Hatáskörüik csak véleményadásra terjedt ki, amelyet írásban a tanácsnak küldtek meg, innen került a közgyűlés elé.

A d) állagban őrzött a különböző rendőri, rendészeti szabályok betartásáról tett intézkedések során keletkezett, az egyes ülések jegyzőkönyvei időrendben következnek egymás után. Megjelölik az ülésen jelenlévők neveit, a tárgyaló ügyet, a bizottsági javaslat és esetleges hozzászólások rövid feljegyzését, és esetlegesen a vonatkozó tanácsi ügyosztályi ügyirat iktatószámát. A kötetek időrend alapján átnézéssel kutathatók.

e) A bizottmány véleményezési és indítványozási joggal bírt a főváros összes oktatási és nevelési ügyeire nézve, javaslatokat és előterjesztéseket terjesztett fel az intézkedő hatóságok elé. Felügyeletet gyakorolt a főváros tanügyeire és a tanszemélyzet tagjainak kiválasztásánál a kijelölés jogát gyakorolta. A polgári iskolai iskolaszék a közoktatási bizottmány egyik albizottmánya volt. Az egyes ülések jegyzőkönyvei időrendben követi egymást. Megadják az ülésen jelenlévők nevét, a tárgyaló ügyet, a bizottsági javaslat és esetleges hozzászólások rövid feljegyzését, és a vonatkozó

tanácsi ügyosztályi ügyirat iktatószámát is. A jegyzőkönyvek az időrend alapján, a kötetek átnézésével kutathatók.

A k) állag az Iparügyi Bizottmány jegyzőkönyveit tartalmazza. Ennek a bizottságnak az ügykörébe az iparügyek általában, az ipartársulatok és egyleti ügyek, szabadalmak, hálalási és az áruvédjegyoltalom ügyei tartoztak. Az egyes ülések jegyzőkönyvei időrendben következnek egymás után. Megadják az ülésen jelenlévők nevét, a tárgyalta ügyet, a bizottsági javaslat és esetleges hozzászólások rövid feljegyzését, és esetlegesen a vonatkozó tanácsi ügyosztályi ügyirat iktatószámát. A kötetek átnézéssel kutathatók.

Az m) állagban a Képzőművészeti Bizottmány iratai kerültek lehelyezésre. A bizottság feladata a hazai képzőművészetek ügyét figyelemmel kísérni, a szükséges intézkedésekre a törvényhatóság figyelmét felhívni, továbbá a képzőművészetek finanszírozására megszavazott összeg legcélszerűbb felhasználása iránt a tanáccsal egyetértőleg intézkedni. A bizottságnak jogában állt esetenként vagy állandóan tagjait szakértőkkel kiegészíteni. Iratai 1902 után a közgyűlési iratok között keresendők. Az iratokat időrendben rendezték, ezen belül nevek szerint csoportosították az ügyeket.

Az o) állag a Központi Járványbizottság iratait őrzi. Szakbizottmány volt, nem működött folyamatosan, járvány esetén rendszerint a közegészségügyi bizottság alakult át járványbizottsággá. A járvány megszűnésével, a bizottság működése is megszűnt. Az állag jegyzőkönyvekből (1886, 1892–1893), iktatókönyvekből (1886–1887, 1892–1893), tárgymutatókból (1886–1887, 1892–1893), utcák mutatójából, kolera-naplóból áll. A jegyzőkönyvekben és a koleranaplóban a bejegyzések időrendben található meg. A Bizottság iratanyaga nem maradt fenn.

Az aa) állagban az Elnöki Szakbizottság jegyzőkönyvei található. E bizottság a polgármesteri I. (Elnöki) ügyosztály mellett működő szakbizottság volt. A fővárosi hivatalok működésével kapcsolatos ügyekben (szervezési, személyzeti, fegyelmi ügyekben), továbbá egyes kulturális tárgyat érintő ügyekben vélemény- és javaslattevő jogosítvánnyal rendelkezett. A jegyzőkönyvek időrendben folyó ülésjegyzőkönyvek, átnézéssel kutathatók.

Az ee) állag a Közjótékonsági és Szociálpolitikai Szakbizottság jegyzőkönyveit őrzi. A Szakbizottság a IX. tanácsi ügyosztály mellett működött, szociálpolitikát érintő ügyekben vélemény és javaslattevő jogosítványokkal rendelkezett. Az időrend szerint vezetett ülésjegyzőkönyvek. A kötetek átnézésével kutathatók.

A hh) állag a Városrendezési és Közlekedési Szakbizottság jegyzőkönyveinek sorozatából áll. A Szakbizottság a tanácsi V. ügyosztály mellett működött és a főváros ingó vagyonának kezelése, hasznosítása, biztosítása, ingóságok szerzése, elidegenítése és nyilvántartása; a fővárosi telkek hasznosítása és bérbeadása; épületek gondozása volt a feladata, továbbá díjszabásokkal kapcsolatos ügyekben vélemény és javaslattevő jogosítvánnyal rendelkezett. Az állag két részből áll: a városrendezési és magánépítési szakbizottság 1936–1937-ben vezetett jegyzőkönyveiből, és a közlekedési szakbizottság 1938–1944 közötti jegyzőkönyveiből. Mind a két esetben az időrend figyelembevételével lehet kutatni az állag anyagában.

A pp) állag a Városrendezési és Magánépítési Szakbizottság jegyzőkönyveit tartalmazza, a Szakbizottság Budapest II. világháború utáni újjáépítésével, fejlesztésével, rendezésével kapcsolatos kérdéseket tárgyalta 1946. január 9. és 1948. október 1. között. A jegyzőkönyvekben az ülések időrendben követik egymást.

BFL IV. 1406. Budapest Székesfőváros Néptanácsának iratai 1919. 0,15 ifm.

A Tanácsköztársaság hatalomra kerülésével, annak 1919. évi VII. néptörvényével, a főváros eddigi törvényhatósági bizottságát és annak összes bizottságát megszüntette, a törvényhatósági bizottság jogkörét a fővárosi néptanácsra ruházta. Elnöke a polgármester. A fővárosi tanács 20 tisztviselő

tagjából, valamint abból a 24 tagból állott, akiket a belügyminiszter az 1918. évi I. néptörvény alapján a fővárosi törvényhatósági választói joggal felruházott lakosok közül kiküldött. A Tanácsköztársaság leverésével, a Néptanács helyét az addig szünetelő törvényhatósági bizottság vette át ismét. A fond két állagból áll. Az a) állag jegyzőkönyvei és a b) állag iratai átnézéssel kutathatók.

BFL IV. 1407. Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai 1873–1930. 1350,06 ifm.

a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1873–1930. 8,02 ifm.

b) Tanácsi Ügyosztályok Központi Irrattára 1873–1929. 1341,64 ifm.

Az önkormányzat legfőbb végrehajtó szerve 1930-ig a tanács volt, amely a polgármester elnöklete alatt működött, rajta kívül az alpolgármesterekből és a tanácsi ügyosztályok vezetőiből, a tanácsnokokból állt. A tanács egyrészt végrehajtotta a közgyűlés határozatait, másrészt minden, a közgyűlés elé kerülő előterjesztést megtárgyalta és előkészítette a döntéseket. Önálló hatáskörben intézkedett a költségvetés keretein belül elvégzendő beszerzésekről, jóváhagyta az árlejtéseket, a szerződéseket, döntött a főváros ingó és ingatlan vagyonának elidegenítése ügyében, utalványozta a kifizetéseket a vállalkozóknak. Az iratanyaghoz eredeti irattári segédletek tartoznak, amelyek alapján kutatható.

a) A fővárosi tanács városigazgatást intéző tanácsüléseinek jegyzőkönyvei, egykorúak és hitelesek. Az ülések időrendje szerint tagolódnak. Egy-egy ülésjegyzőkönyv adja az elnöklő polgármester és az ülésen részvevő tanácsnokok, jegyzők neveit, felsorolja a tárgyalta ügyeket ügyosztályok, ill. igazgatási ágazat szerint csoportosítva. Mutatók hiányában az időrend alapján lehet kutatni.

b) A központi irattárban kezelt iratok az ügyosztályok működése során keletkezett iratgyűjtemények. Az 1872. évi XXXVI. tc. által előírt tanácsi ügyosztályok ügykörét a főváros 1873. évi szervezési szabályzata írta elő. Az ügykörök később kiadott rendeletekkel módosultak, változtak. Az ügyosztályok száma 1873–1884 között tíz volt, 1885-ben átszervezésre került sor, de számuk nem változott. 1912-ben 16 ügyosztályt állítottak fel, átszervezéssel számuk 1925-ben 12-re csökkent, majd 1931-től számuk 15-re emelkedett. A II. világháború alatti iratpusztulás során csak az I–III. ügyosztály iratanyaga maradt fenn teljes egészében, a többi vagy egyáltalán nem vagy csak töredékesen. Az iratanyag tárgymutatók segítségével kutatható.

I. ügyosztály – 1873–1947 (1873-tól Jogügyi és személyzeti, 1885-től jog-, ipar és rendészeti, 1912-től Elnöki ügyosztály). II. ügyosztály (1873-tól Középítési, 1912-től Út és csatornaépítési (műszaki), 1925-től Középítési ügyosztály). A víz-, gáz- és áramszolgáltatást ellátó vállalatok ügyei tartoztak az ügyosztály feladatkörébe 1911-ig. III. ügyosztály (1873-tól Magánépítési, felmérési és szabályozási, 1900-tól Magánépítési és városrendezési, 1912-től városépítési, 1925-től Városrendezési és magánépítési ügyosztály). Az építési engedélyek kiadása a főváros egész területére a tanács, majd a polgármester hatáskörébe tartozott, amit a III. ügyosztály útján gyakoroltak. Építési engedély kellett az új épületen kívül a régi szerkezeti átalakításakor, gépmotorfelállítás, fűtőberendezések, felvonok létesítése esetén is. Az építkezéssel kapcsolatos iratok az ügyosztály irattárában maradtak fenn, és a mutatókönyvekben az építetők neve szerint kutathatók. A kutatás első lépése tehát mindig a ház-, ill. az ingatlanulajdonos kilétének megállapítása. Egy-egy ügyirat tartalmazza az építési engedély-kérelmet (többek között az építető, a tervező építész, az építőmester és a szomszédok nevével), a telek tulajdonviszonyait ismertető telekkönyvi kivonatot, a helyszínrajzot, az építési terveket (homlokzati tervrajzok, szerkezeti rajzok, statikai számítások is). A benyújtott terveket a Mérnöki Hivatal véleményezte, 1912-től a III. ügyosztály véleményével került a Középítési Bizottság elé. A Bizottság javaslata alapján fogadta le a tanács és adta ki a kész épületre a használatbavételi, ill. a lakhatási engedélyt. A használatba vételi engedélyt 1894-től már az előljáróságok adták ki.

BFL IV. 1409. Budapest székesfőváros polgármesterének iratai 1873–1950. 524,47 ifm.

a) Elnöki bizalmas iratok 1902–1950. 9,42 ifm.

b) Elnöki és elnöki ügyosztályi iratok 1873–1911. 204,8 ifm.

c) Polgármesteri Ügyosztályok Központi Irrattára 1930–1950. 508,4 ifm.

A polgármester a tanács elnöke, jogállását és hatáskörét a fővárosi törvények és szabályrendeletek határozzák meg. Intézkedik mindazon ügyekben, amelyek hatáskörébe tartoznak, és végrehajtja a kormány rendeleteit, rendelkezik a törvényhatóság tisztviselőivel. A város első tisztviselője.

a) A minisztériumok bizalmas rendelkezései, a fővárosi intézmények, hivatalok, alkalmazottai elleni panaszok, fegyelmi ügyek, egyesületek elleni vizsgálatok stb., továbbá az elnöki személyzeti ügyosztálynak különkezelt iratai kutathatók az állagban.

b) A polgármesteri elnöki iroda iratai a más ügyosztályok hatáskörébe nem utalt ügyek anyagát tartalmazza: személyzeti, jogi ügyeké elsősorban.

c) Lásd: IV. 1407 b. Az 1930. évi XVIII. tc. által polgármesteri ügyosztályok megnevezéssel.

BFL IV. 1416. Budapest Székesfőváros Közigazgatási Bizottságának iratai 1877–1949. 52,84 ifm.

A Bizottság feladata az állami és a törvényhatósági közigazgatás összehangolása, elnöke a főpolgármester volt, tagjai a fővárosi főtisztviselők (alpolgármesterek, tisztii ügyész, tisztii főorvos, árvaszéki elnök, stb.). Havonta tartott üléseket. A Bizottság elé terjesztett polgármesteri jelentések, ügyosztályi beszámolók, munkaanyagok 1924-ig a Fővárosi Közlönyben kutathatók, ez után azonban folyamatosan megvannak az anyagban is. A fennmaradt, erős selejtezésen átesett iratanyag 1904–1944-ig mutatóval kutatható, 1945–1949 között csak iktatókönyvek maradtak fenn. Korábbi, 1904 előtti dokumentumoknak csak töredéke került levéltári megőrzésre.

BFL IV. 1419. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának iratai 1873–1950. 106,17 ifm.

h) Budapesti részvénytársasági, vállalati zárszámadások gyűjteménye 1917–1939. 2,66 ifm.

j) Az 1941. évi budapesti népszámlálás felvételi és feldolgozási iratainak gyűjteménye 1941. 81,62 ifm.

Az 1941. évi népszámlálás adatgazdagságát a vizsgálati szempontok részletessége és sokrétűsége biztosítja. A főváros sajátos viszonyainak figyelembe vételével az országosnál jóval részletesebb adatokat vettek fel. A főbérloket pl. foglalkozás alapján, 16 társadalmi csoportba sorolták. A lakásívek kerület, utca, házszám szerint rendezettek és kutathatók

BFL XXI. 517. Budapest Székesfőváros (1949. szeptember–Főváros) Statisztikai Hivatalának iratai 1944–1953. 106,22 ifm.

d) Budapesti kereskedők statisztika felvételi iratai 1946. 1,68 ifm.

g) Az 1945. évi budapesti népösszeírás felvételi és feldolgozási iratainak gyűjteménye 1945. 84,44 ifm.

1945 tavaszán polgármesteri rendelet nyomán végzett népösszeírás. A felvételi íven már nem szerepelt a nemzetiségre, cégre és a fővárosi illetőségre vonatkozó adat, de felvételre került az iskolai végzettség, a lakásívek azonban a korábbi 28 rovat helyett csak 13-t tartalmaznak.

BFL IV. 1420. Budapest székesfőváros tanácsi majd polgármesteri ügyosztályainak gyűjteményes iratai 1872–1950 (1953). 128,55 ifm.

c) Színházi és közművelődési iratok gyűjteménye 1874–1950 (1951). 8,04 ifm.

f) Ipartestületi felügyeleti iratok gyűjteménye 1922–1950. 7,8 ifm.

m) Székesfővárosi tisztviselők és alkalmazottak nyilvántartásainak gyűjteménye 1873–1968. 76,84 ifm.

c) Az állagban a fővárosi színházak működései engedélyezésének, támogatásának, rendészeti ellenőrzésének iratai kutathatók

f) Az állag az ipartestületek felügyeletére vonatkozó, ipartestületenként megbízott ügyosztályi előadók által intézett ügyek iratsorozata, ipartestületek szerint abc-ben rendezett.

BFL IV. 1501. Budapest Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatalának iratai 1914–1949. 36,4 ifm.

a) Általános iratok 1916–1949. 31,94 ifm.

b) Igazgatói bizalmas iratok 1937–1944. 0,12 ifm.

c) Bécsi iroda iratai 1933–1944. 1,43 ifm.

a) Az iratokhoz név- és tárgymutató is tartozik.

c) Az iratanyag 1833-tól 1942-ig került a levéltár őrizetébe, kutathatóságát 1936-tól segítik mutatókönyvek.

BFL IV. 1504. Budapest Székesfővárosi Közkórházak Központi Igazgatóságának iratai 1887–1949. 7,44 ifm.

a) Általános iratok 1907–1949. 8,83 ifm.

c) Igazgató főorvosi értekezletek jegyzőkönyve 1917–1945. 0,19 ifm.

e) Orvosi személyzeti nyilvántartások 1887–1949. 0,67 ifm.

a) A folyamatos számsorrendben letett iratok mutatókönyvek segítségével kutathatók. a tárgyi sorozatok egy-egy kórház – Zita, István, László, János, Rókus kórházak, ill. a Rádium Kórház – iratait (rendeletek, jegyzőkönyvek, köriratok) foglalják magukba. Az állag őrzi továbbá az al- és segédorvosi kinevezések 1945–1946-os, továbbá a Közegészségügyi Szakbizottság 1931–1935 között vezetett ülésjegyzőkönyveit.

c) Az 1917 és 1924 között vezetett jegyzőkönyvek mutatók segítségével kutathatók.

e) Az állag két részből áll. Az egyik a közkórházak orvosi személyzetének nyilvántartója az (1908) 1917–1949 közötti évekből, a másik az orvosok – alorvosok, adjunktusok, segédorvosok, megbízott orvosok, főorvosok, rendelőorvosok, kórházi orvosok anyakönyvei az 1887–1949 közötti időszakból.

Kerületi előjáróságok

A kerületi előjáróságok kezdetben kis létszámú, szűk hatáskörű testületi szervek voltak, amelyeket az 1893. évi XXXIII. tc. – Budapest székes főváros kerületi előjáróságairól – szervezett hivattalá. Illetékességük a kerületben minden ott lakó vagy ott tartózkodó személyre, a kerületben létező minden vagyona kiterjedt. Hatáskörükbe tartozott az elsőfokú iparhatósági jogkör mellett az alsó fokú közegészségügyi igazgatás, közzelelmezés, a kihágási bíráskodás, az építésrendőri teendők, az útburkolatok és csatornák fenntartása, szegénygondozás, gyermekgondozás, közjótékonyosság, a tankötelesek nyilvántartása, hagyatéki eljárások, lakásügy, vásárrendészet, hatósági bizonyítványok kiadása. Az előjáróságok határozatai, intézkedései ellen a fővárosi tanácshoz, ill. a polgármesterhez lehetett fellebbezni. A kerületi előjáró hatáskörét az 1893. évi XXXIII. tc. után a 20. században az 1937. évi III. tc. – A Budapest székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. tc. újabb kiegészítéséről és módosításáról – határozta meg újból. 1930-ig 10 kerülete volt a fővárosnak, az 1930. évi XVIII. tc., az új fővárosi törvény 14-re emelte számukat. Az I. kerületi előjáróság 1945 előtti iratai teljesen elpusztultak, a többi

előljárási iratok 1945 előtti anyaga igen töredékesen maradt fenn, ezek általános közigazgatási iratokra és különféle nyilvántartásokra – lakás-, ipar-, munkaügyi – ill. kihágási, egyesületi, építési, hadigondozási, tisztiorvosi iratokra oszlanak. Az egyes előljárási iratok levéltárban őrzött iratanyagának időköre rendkívül változó, némelyiké az 1873. évi egyesítéstől Nagy-Budapest kialakításáig terjed, sőt a folyamatos iratbeszállításoknak köszönhetően azon is túl, amelyet zárójelben adunk meg.

BFL IV. 1470. (XXI. 571.) Budapest Székesfőváros I. Kerületi Előljárási iratai 1945–1949. 10,96 ifm.

BFL IV. 1471. (XXI. 572.) Budapest Székesfőváros II. Kerületi Előljárási iratai 1873–1953 (1975). 53,09 ifm.

BFL IV. 1472. (XXI. 573.) Budapest Székesfőváros III. Kerületi Előljárási iratai 1873–1949 (1977). 82,67 ifm.

BFL IV. 1473. (XXI. 574.) Budapest Székesfőváros IV. Kerületi Előljárási iratai 1873–1949 (1952). 99,41 ifm.

BFL IV. 1474. (XXI. 575.) Budapest Székesfőváros V. Kerületi Előljárási iratai 1873–1950 (1957). 106,78 ifm.

BFL IV. 1475. (XXI. 576.) Budapest Székesfőváros VI. Kerületi Előljárási iratai 1874–1949 (1959). 213,04 ifm.

BFL IV. 1476. (XXI. 577.) Budapest Székesfőváros VII. Kerületi Előljárási iratai 1889–1949 (1990). 201,3 ifm.

BFL IV. 1477. (XXI. 578.) Budapest Székesfőváros VIII. Kerületi Előljárási iratai 1893–1949 (1976). 160,52 ifm.

BFL IV. 1478. (XXI. 579.) Budapest Székesfőváros IX. Kerületi Előljárási iratai 1873–1950. 82,25 ifm.

BFL IV. 1479. (XXI. 580.) Budapest Székesfőváros X. Kerületi Előljárási iratai 1873–1949 (1959). 121,48 ifm.

BFL IV. 1480. (XXI. 581.) Budapest Székesfőváros XI. Kerületi Előljárási iratai 1934–1949 (1958). 49,34 ifm.

BFL IV. 1481. (XXI. 582.) Budapest Székesfőváros XII. Kerületi Előljárási iratai 1940–1949 (1958). 27,05 ifm.

BFL IV. 1482. (XXI. 583.) Budapest Székesfőváros XIII. Kerületi Előljárási iratai 1925–1951 (1970). 38,77 ifm.

BFL IV. 1483. (XXI. 584.) Budapest Székesfőváros XIV. Kerületi Előljárási iratai 1935–1952 (1978). 46,21 ifm.

JÁRÁSI IRATOK

A járás területén működő mezőgazdasági intéző bizottság iratai, a telekmegosztások általános és egyedi ügyei, a telekjuttatások telekkönyvezése, földhaszonbérleti ügyek, építési engedélyek, közellátási ügyek, közegészségi, telekkönyvi, tűzrendészet, adó, segélyezés, szegényügy, stb. árva- és gyámügyek oktatás, iparrendészet, iparendélyezés általános ügyei, iparendélyezés,

Ipartestületek működése, alapszabályok, bányászati ügyek, ármegállapítások, munkaközvetítés, munkásvédelmi rendszabályok.

BFL IV. 401. Kispesti járás főszolgabírójának iratai 1885–1922. 25,91 ifm.

a) Elnöki iratok 1911–1921. 0,36 ifm.

b) Általános közigazgatási iratok 1911–1922. 24,96 ifm.

BFL IV. 402. Központi járás főszolgabírójának iratai 1885–1950. 222,84 ifm.

a) Általános közigazgatási iratok 1922–1949. 170,52 ifm.

e) Ipari nyilvántartások gyűjteménye 1885–1949. 11,04 ifm.

f) Elnöki iratok 1925–1949. 1,56 ifm.

g) Vegyes iratok 1923–1944. 4,03 ifm.

BFL IV. 403. Központi Járás Csepeli Szolgabírói Kirendeltségének iratai 1943–1946. 8,6 ifm.

a) Általános közigazgatási iratok 1943–1944. 7,88 ifm.

b) Vegyes nyilvántartások 1943–1944. 0,16 ifm.

c) Munkakönyvek 1944–1944. 0,32 ifm.

V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, MEGYEI JOGÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK

Budapest Főváros Levéltára az V. fondfőcsoportban Óbuda mezőváros (1720–1874) levéltára mellett az 1949. évi XXXVI. tc. által Nagy-Budapesthez csatolt települések levéltárait helyezte el, miután a Kulturális Miniszter 101/1975. KM sz. utasítása a BFL gyűjtőkörébe utalta ezeknek a csatolt helységeknek egyesítés előtti, s korábban a PML-ban őrzött iratanyagát. A fővárost szinte összefüggően körülvevő települések: Budafok 1869–1949, Kispest (1888) 1893–1949, Erzsébetfalva, Pest(szent)erzsébet 1899–1949, Pest(szent)lőrinc 1910–1949, Rákospalota 1804–1949, Újpest (1836) 1870–1949 városok, továbbá Albertfalva 1917–1949, Békásmegyér (1898) 1930–1946, Budatétény 1929–1949, Cinkota 1894–1949, Mátyásföld 1932–1949, Nagytétény 1885–1949, Pesthidegkút 1875–1949, Pestszentimre 1930–1949, Pestújhely 1911–1949, Rákoscсsaba (1836) 1913–1949, Rákoshegy 1922–1949, Rákoskeresztúr 1900–1949, Rákosliget 1908–1949, Rákosszentmihály 1903–1949, Sashalom 1923–1949 és Soroksár 1890–1949 nagyközségek és Csepel nagyközség, majd város 1897–1949 (1950). A fondfőcsoport 52 fondból áll, az iratanyag összterjedelme 750,35 ifm.-t tesz ki.

Megjegyzendő, hogy a 20. században erősen lecsökkent a német nemzetiségiek száma ezeken a településeken a II. világháborút követő kitelepítést megelőzően is. Éppen ezért a fondismertető csak azokra a 18. század folyamán német telepesek által újratelepített városokra és községekre terjed ki, amelyekben német kulturális vagy érdekvédelmi egyesület alakult a 19. és a 20. században (lásd: IV. fondfőcsoport). Iránymutató forrás továbbá az 1941. évi népszámlálás vonatkozó adata, amelyet az egyes településeknél közölünk.

ÓBUDA MEZŐVÁROS LEVÉLTÁRA

Az 1873-ban egyesített Budapestet alkotó három város közül Óbuda, vészelté át a legmostohább körülmények között a török uralmat. A középkorban virágzó város faluvá süllyedt, majd a 17. század utolsó éveire pusztává vált. A még török uralom alatt álló települést az uralkodó 1659-ben a Zichy grófnak adományozta, s a család a török kiűzését követően a magyar lakosság mellé nagy számban telepített németeket, akik a gyors ütemben népesedő és fejlődő községben átvették a közigazgatás irányítását. Miután a kincstár Óbudát sikerrel elperelte a Zichyektől, a település 1766-tól kamarai mezővárosi rangban az óbudai-visegrádi koronauradalom része lett a Magyar Kamara fennhatósága alatt 1848-ig. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyétől 1840-ben megkapta a „rendezett tanácsú mezőváros” címet. A földesúri függés 1848-ban formailag megszűnt, ugyan, de a lakosság bizonyos földesúri szolgáltatásai 1866-ig érvényben maradtak.

Az 1848. évi áprilisi törvények értelmében átalakult a község igazgatási szervezete, a forradalom és szabadságharc leverése után azonban Óbuda elveszítette önállóságát, Buda külvárosa lett. Az ötvenes évek közepétől a mezőváros tanácsa gyakorlatilag nem ülésezett, minden fontos ügyben Budán döntöttek. Az autonómia az 1848-as alapon csak 1861-ben állt vissza ismét. Ez időben a város igazgatását az önkormányzati jogokat gyakorló képviselőtestület közgyűlése intézte, s a tanács végrehajtotta a közgyűlés határozatait.

1861-től a városegyesítésig Óbuda Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye fennhatósága alá tartozott, az 1872. évi XXXVI. tc.-el (Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről) pedig Budapest III. kerületének részévé vált.

Óbuda mezőváros levéltára kialakulásának idejéről, a levéltár kezelésének kezdeteiről nem rendelkezünk adatokkal. Az első adat, ami a levéltárra vonatkozik, 1842-ből származik: a tanács határozott a levéltárban tapasztalt hiányok felméréséről. A városházán, a jegyzői hivatalban elhelyezett levéltár ekkor került a főjegyző irányítása alá. Miután a mezőváros adminisztrációja kevésbé differenciálódott, az iratkezelés viszonylag egyszerű volt – ügyiratszerű kezeléssel csak az 1850-es évektől találkozunk – így a fennmaradt iratanyag egységes és egyöntetű. Két fondorozatra oszlik: közigazgatási és jogszolgáltatási fondokra. A jogszolgáltatási fondok anyaga tükrözi, hogy 1850-ben a mezőváros hatósága alól kivették az igazságszolgáltatási, árvaszéki és telekkönyvi hivatalokat, majd 1860-ben visszaadták a város kezelésébe. Tíz évvel később, de még az egyesítés előtt, a bíraskodást végleg kivonták a városi hatóság feladatköréből. A három város egyesítése az óbudai levéltár elhelyezésén nem változtatott, az iratanyag az óbudai városházán maradt, s csak 1887-ben szállították át a Központi Városháza épületébe, s őrizték Buda és Pest szabad királyi városok levéltárával együtt. Miután Óbuda mezőváros Buda szabad királyi főváros vonzáskörzetébe is tartozott, az óbudai közigazgatásra, a mezőváros lakosaira vonatkozóan Buda levéltárában, az 1873-tól kezdődő időszakra vonatkozóan pedig Budapest főváros III. kerületi előljárósági iratanyagában kutathatunk óbudai vonatkozású iratokat.

A mezőváros levéltáráról készült alapléltár feloleli a mezőváros teljes anyagát a kezdetektől 1873-ig, s a Budapest Főváros Levéltárában őrzött mezővárosi anyag első összefoglaló ismertetése: Wellmann Imre: Óbuda mezőváros levéltára. In: Budapesti 1. sz. Állami Levéltár. 1. Buda sz. kir. főváros, Pest sz. kir. város, Óbuda mezőváros levéltárai. Készítette: Nagy István, Nagy Lajos, Wellmann Imre. Budapest, 1959. 309–386. p.

BFL V. 1. Óbuda Mezőváros Tanácsának iratai 1720–1874. 40,1 ifm.

A fond Óbuda mezőváros történetére vonatkozóan a legfontosabb irategyüttes, amelyből kiemelkedő jelentőségű az

a) Tanácsülési jegyzőkönyveinek (*Gerichts und Geschäftsprotokoll*) sorozata, amely 65 kötetből áll. Az 1774-től folyamatosan fennmaradt jegyzőkönyvek a belső tanács ülésein kívül 1761-től tartalmazzák a külső tanáccsal 1848–1849-ig, 1849-től a Gazdasági Bizottmánnyal együtt tartott tárgyalásokat. A közgyűlési jegyzőkönyveket – az 1848–1849-es, ill. az 1861–1873-as esztendőkből – szintén a tanácsülési jegyzőkönyvekben találjuk. A közös üléseken általában a vármegyei, földesúri rendelkezések végrehajtását, adóügyeket, községi kiadások és bevételek

kezelését, számadások vizsgálatát és jóváhagyását, községi alkalmazottak felvételét tárgyalták, többek között. Az állag teljes, bár néhány évből hiányoznak a kötetek (1816–1817), s mutatók csak 1840-től állnak a kutatók rendelkezésére.

b) Tanácsi iratok 1723-tól 1873-ig tartó 21,66 ifm.-nyi anyaga gazdag forrást képez. Az iratok folyamatosan, a kezdetektől az iktatószámok szoros rendjében kerültek irattározásra az évszámok figyelembevétele nélkül, s mutató segítségével kutathatóak.

c) Vegyes tanácsi iratok 1740–1873 közötti, 1,26 ifm.-nyi irategyüttese. A tárgyak lényegében megegyeznek a tanácsülési jegyzőkönyvekével, de előfordulnak szorosabban vett közigazgatási ügyek is, pl. királyi és földesúri rendeletek másolatai, községi építkezések számadásai, a földesúrhoz intézett kérvények, tanácsi beadványok, stb.

A mezőváros felettes hatóságainak iratait két külön állag: a 10 kötetből álló, **g) Vármegyei körlevelek 1775–1863.** és az egy kötetből álló

h) Óbudai-visegrádi uradalmi körlevelek 1819–1844 másolati könyveit őrzi, **0,54** ill. **0,03 ifm.** terjedelemben.

A lakosságot a II. József-féle népszámlálás elrendelésekor 1787–1788-ban írták össze, amelynek anyagát egy kötetben az **i) Népösszeírások**, őrzi. A nevek mellett feltüntették a foglalkozást, az életkort és a származási helyet is. Ez az állag őrzi négy füzetben és egy kötetben az 1848–1849-ben készült összeírásokat is, amelyekben a lakosok nevét, vallását, életkorát, a családfő foglalkozását, a mesterlegények, inasok, cselédek nevét, foglalkozását tüntették fel, s őrzi még az 1848-ban az iskoláskorú gyermekekről is készült egy füzetnyi kimutatást is. Az 1852–1855 között vezetett új polgárok 1 kötetnyi jegyzékét, az 1860-as évek végén összeírt háztulajdonosok egy kötetre és egy füzetre kiterjedő, de befejezetlenül maradt jegyzékét is itt helyezték el. Az összeírások között külön csoportot képez a választói névjegyzékek 6 füzete, amelyek 1861-ből, 1867-ből és 1872-ből maradtak fenn. A házsámok rendjében haladva adják meg a választásra jogosult nevét, a felvétel jogalapját. 1861-ben és 1872-ben az életkort is feltüntetik.

A 36 kötetből és egy füzetből álló **j) állagban az állami adó összeírások (Conscriptio dicalionalis, Dical-Conscription)**, a 18. századból csak részleges, a 19. századiból már jóval átfogóbb képet adnak a lakosságról, jóllehet az 1813–1818 közötti időszak hiányzik. Egy-egy katonai évre vonatkozóan (novembertől a következő év októberéig), tartalmazzák a házbirtokosok és a házatlan zsellérek nevét, foglalkozását, a 15-16 évesnél idősebb fiúk és lányok, legények és szolgák számát. Feljegyzik az állatállományt, a szántók, rétek, szőlők, legelők nagyságát és az egyéb – pl. valamilyen mesterségből, pálinkafőzésből származó – jövedelmeket is. Két füzet az óbudai zsidók dicalis összeírását (Israelitische Dical-Conscription) tartalmazza, egy pedig az 1842-ben összeírt háziállat-állományt.

Fennmaradt, s két kötetből áll az 1844. évi IX. tc. (A közmunkák szabályozásáról) alapján a vármegye által elrendelt közmunkák összeírása **k) (Roboths-Rechnung)** az 1845–1847-ből, s az **m) (Abstattung an die Herrschaft)**, egy kötete őrzi azt az 1829-ből származó összeírást amely az úrbéri terheket sorolja fel.

Az **n), o) Adó- és szőlődézsma összeírásai** – 69, ill. 74 kötet terjedelemben – tájékoztatást adnak az adóíven szereplők vagyoni helyzetéről és jövedelméről.

A **q) Teleknyilvántartási iratai (1784–1873)** az egyik legjelentősebb irategyüttest képezik a mezőváros levéltárában. 1848-ig a község területén fekvő ingatlanok – házak, szőlők – átruházása a földesúri telekkönyvekben történt, s a földesúr által kinevezett Grundverwalter állította ki az egyes birtokosok részére a birtokjogot igazoló teleklevelet, de hogy erről a fontos jogbiztosító iratról a községben is maradjon dokumentum, ezért a tanács a község jegyzőjét bízta meg az ingatlanátruházási szerződések, azaz a teleklevelek nyilvántartásával. A 17 kötetből álló iratanyagot az 1850-es évekig mutatóval, utána a kötetek átnézésével lehet kutatni.

Az **r)** állag 103 kötete a **községi (1751–1852)**, az **s)** állag 4 kötete a **szegényházi (ill. kórházi) (1777–1874)** és a **t)** állag 2 kötete a **szegényintézeti (1829–1871) Armenhaus-Rechnung**,

*Rechnung des Kranken-Spitals, Spital-Rechnung, ill. (Armen Instituts Rechnung, Journal für die Armen-Cassa, Journal für das Armen-Haus) számadási iratok*at foglalják magukba. Az r) állag kötetei évenkénti adókimutatások, ill. több évet is felölelő községi számadások. Az s) állag első kötete vagyonynyilvántartás, az utolsó, a 4. kötete pedig receptkönyv az 1873–1874. évből. Az u) állag 2 nagydoboznyi *Kötelezvények*et tartalmaz az 1773–1866 közötti időből, s nem más, mint a községbeliek által a község kezelésében lévő pénzalapokból felvett kölcsönök fejében adott kötelezvények. A nagyjából időrendben letett iratok egyenkénti átnézéssel kutathatók. A v) állagban szintén 2 nagydoboznyi anyaga, a *Szerződések*, az 1765–1857 között a földesúrral, a községbeliekkel és idegenekkel kötött szerződéseket őrzi, amelyeket a község hasznot hajtó jogaira, mint pl. kocsmá, mészárszék, boltok stb. kötöttek. Az iratok időrendben követik egymást, egyenkénti átnézéssel kutathatók. Az x) állag iratai – *Házassági szerződések*, 2 nagydoboz – a házasulandó felekre és az utódokra nézve vagyoni jogi következményekkel járó ügyekre vonatkoznak, az 1742–1856 közötti anyag a férjek neve szerint összeállított mutatóval kutatható, az iratokat azonban az évszám figyelembe vétele nélkül folyamatos sorszámokkal látták el és tették levéltárba. Ez az irattípus fellelhető még a tanácsi iratok b) és c) állagaiban is. Az y) állag *Vegyés hagyatéki iratai (1793–1845, 7 nagydoboz, 1 kisdoboz)* hagyatéki becsléseket, árverési jegyzőkönyveket, osztályleveleket, vagyonkimutatásokat is tartalmaznak. Az ügyiratokat folyamatos sorszámokkal látták el, s tették levéltárba, évtől függetlenül. Az aa) állag a *Szöbéli perek jegyzőkönyveit* őrzi 1844–1847-ből, s mindössze egy füzetből áll. Ülésenként készült, időrendben halad, mutató hiányában ezt kell figyelembe venni a kutatásnál. A fond utolsó állaga, a cc) állag őrzi egy tékában *Óbuda kiváltságlevelét*. A kiváltságlevellel a mezőváros 1823-ban országos vásár tartására kapott jogot az uralkodótól, I. Ferenc császártól.

BFL V. 2. Óbuda mezőváros bírójának iratai (számadások) 1751–1848. 0,28 ifm.

A bíró a közigazgatás fejeként elnökkölt a tanácsüléseken, az ott felvett jegyzőkönyveket aláírásával hitelesítette. Tekintélyénél fogva a várost érintő gazdasági ügyekben döntő szava volt. A jogszolgáltatást illetően a szóbeli perekben a tanáccsal, majd az 1836. évi XX. tc. (A szóbeli perek bíróságairól) és az 1840. évi XI. tc. (Az 1836. évi XX. tc.-ben elrendezett szóbeli perek bíróságának hatósága kiterjesztetik) rendelkezése szerint két tanácsokkal együtt a 200 forintot meg nem haladó perekben ítélték. Az 1836. évi IX. tc. (A községeknek belső igazgatásáról) értelmében a bírót – és az elöljáróság valamennyi tagját – évenként választották, vagy megerősítették tisztségében. 1848–1849 után a felső hatóság által kinevezett bíró a helyi ügyeket intéző Gazdasági Bizottság ülésén elnökkölt. 1861-ben pedig újra az 1848. évi városi szervezet lépett életbe, azaz a bíró vezetésével tizenegy tanácstagból és a városkapitányból álló belső tanács intézte a város ügyeit. Addig, míg a 1871. évi XXXI. tc. (Az első folyamodású bíróságok rendezéséről) ketté nem választotta a közigazgatást a bíraskodástól, a bíró elnökkölt az újonnan létesült mezővárosi törvényszék ülésén, majd 1869-től az ún. egyes bíróság ülésén. Óbuda történetében egy, azaz egy polgármester működött, midőn a városeyesítést megelőzően, az 1871. évi XVIII. tc. (A községek rendezéséről) értelmében rendezett tanácsú várossá lett.

Az állag nélküli fond a mindenkor hivatalban lévő óbudai bíró számadásait, a bevételi és kiadási naplókat őrzi. A bíró bevételeit az adószedő által rendelkezésére bocsátott összegek teszik ki: az átvonuló katonaságnak kiszolgáltatót, eladott széna és zab ellenértéke, a község fogatával végzett fuvarozások jövedelme, a községi széna eladása. Kiadásainak főbb tételei a bíró hatáskörébe tartozó kiadások – a katonaság részére történő széna- és zabvásárlások, katonai biztosok, vármegyei és földesúri alkalmazottak megvendégelése, egyházi ünnepeken a községi ministrálok díjazása, a közigazgatásban szükséges írószerek beszerzése, kiszállásiapidíjak, községi szolgák díjazása – tartoztak. A két nagydoboz füzeteket tartalmaz, minden év számadását külön füzetben vezették, előbb a bevételeket, majd a kiadásokat tüntették fel. Az iratanyag tehát lényegében pénztári naplónak felel meg. A füzetekben esetenként mellékletek is találhatóak. A kutatás az adott

évben a füzet áttanulmányozását jelenti. Az iratanyagból az 1735, 1766, 177, 1786, 1812, 1814, 1816, 1817 és az 1842. évi számadásfüzet hiányzik.

BFL V. 3. Óbuda mezőváros közgyámjának (árvaszékének) iratai (számadások az árvák vagyonáról) (Waisenprotokoll, Waisenbuch) (1754) 1805–1854. 2,2 ifm.

A tanács egyik fő feladata a községbeli árvákra maradt vagyon nyilvántartása, a hagyatékok kezelése. A közgyámok (árvaatyák) szoros elszámolással tartoztak az egyes árvák vagyonáról, a vagyonból kihelyezett kölcsönökről, a befolyt törlesztésekről, hátralékokról. Számadásait a tanács évenként megvizsgálta, a bíró és a tanács tagjai aláírásukkal hitelesítették.

A fond 27 kötetből (1805–1854) 4 nagydoboz iratból áll. A kötetek az árvák vagyonáról és az árvák javára fennálló tartozásokról készült nyilvántartások, pénztári naplók. Nem szoros abc-ben készültek, feltüntetik a vagyon összegét, az abban beállott változásokat. Az egyes árvák helyzetéről és az adósokról névmutató készült. A számadási iratok (1754–1807, 1812–1854) az árvák vagyonának kezeléséről adnak átfogó képet, kutatni az év megjelölésével és az árva, ill. adós neve alapján lehet.

BFL V. 4. Óbuda mezőváros gazdájának számadásai (Oeconomicsrechnung, Wirtschaftsrechnung) 1802–1854. 0,16 ifm.

A község saját jövedelmeinek és kiadásainak kezelője a városgazda (Cammerer Oeconom) volt. 1803-tól önálló tisztség, a bíró feladatköréből választották le. A városgazda kezelte a községi földek bérbé-, ill. eladásából, a községi széna és trágya eladásából, a községi épületek, helyiségek bérbeadásából, a községi kocsmák és pálinkafőző bérbeadásából származó jövedelmeket, amihez egyéb bevételek (pl. a halottaskocsi használata, 1828-tól a vásárvám-jövedelem) is járultak. Kiadásait többek között a községi épületek karbantartása, berendezési tárgyaik pótlása, kutak és árokmetszések létesítése, a község által felvett kölcsönök tőke- és kamattörlesztése jelentették. Évente elkészített számadásait a bíró és a jelenlévő tanácsstagok hitelesítették. Hivatali teendőit 1853-tól 1861-ig a Gazdasági Bizottmány vette át, bevételeit 1861-ig a Gazdasági Pénztár kezelte. A mezőváros a városgazda tisztségét 1861-ben töltötte be ismét, hivatala 1873-ig állott fenn. A feladatok szerteágazó volta miatt, időnként két városgazda működött.

A számadások (1822–1853) egy kötet és hét füzet, évenként készültek, bevételi része főbb címekre tagolódik, ezen belül időrendben halad. A kiadási rész valójában időrendben haladó pénztári napló. A községi ingatlanok átruházásának egy kötete (Verkaufte Gründe) 1802-től 1854-ig évek szerint, a vevők nevének nem szoros betűrendjében szolgáltat adatokat. A községi halottaskocsi használatának kimutatása (Protokoll über die Geld-Empfänge von den Leichenwägen) 1849–1853 között időrendben tájékoztat a temetésről, a kifizetett összegekről, a fuvarokról (Vorspents Buch) készült kimutatás egy kötet és három füzet 1846 és 1851 között sorolja fel azon gazdák nevét, akik a vármegye, katonaság, a község részére teljesítettek fuvar. A kutatáshoz az anyagot évenként kell átnézni.

BFL V. 5. Óbuda mezőváros adószedőjének iratai 1786–1872. 4,57 ifm.

- a) Számadások a dézsma és a földesúri haszonvételek fejében fizetett összegekről*
- b) Kimutatások a földesúri taksáról (Grundgeld)*
- c) A földesúri terhek befizetési könyve (Abstattung an die Herrschaft)*
- d) Számadások a vármegyei közmunkaváltásról (Robots-Rechnung)*
- e) Kimutatások az állami adóról és a községi hozzájárulásról*

Óbuda mezőváros földesúrnak fizetett adóját csak a 18–19. sz. fordulója körüli években szedte önálló adóbeszedő (Contracts Cassa Einehmer), aki évenkénti számadásait a szőlődézsmaőről, a mészárszékekre vásárolt marhákról, juhokról, a város területén lévő malmokban őrölt lisztről, a

malomvámról, a téglavető forgalmáról vezette. 1848-ban a földesúri függést eltörölték ugyan, de bizonyos tartozások a három város egyesítéséig megmaradtak (földteher-mentesítés, hátralékos jobbágytartozások). Ezek egy részét egy összegben váltották meg a lakosok, s erről az adószedő vezetett elszámolást, valamint ő vezette a vármegyei közmunkára kirendelt lakosok által teljesített és pénzre átszámolt szekeres- és kézi robot teljesítését is.

A községi állami adót az állami adóbeszedő (Contributions-Einnehmer) szedte, s elkészítette az adó kivetéséhez és beszedéséhez szükséges összeírást is. Ezen túlmenően egyéb összegeket is kezelt, így pl. a szőlőbirtokosokra kivetett ún. Lesegeld-t, ami a szőlőbirtok nagyságának arányában kivetett községi hozzájárulás volt. A Contributions Cassa Einnehmer számadásai feltüntetik a befizetett adót, a hátralékokat és a tartozásokat. A Contributions Cassa Einnehmer feladatkörét 1853-tól a községi gazdasági pénztár vette át.

Itt a földesúrnak fizetett adófajtákról készített számadások, kimutatások. Az a) állagban a tárgy megjelölésével, a kötetek évenkénti átnézésével kell kutatni; a b) állagban az év megjelölésével a házsámok, a c) állag egy kötetében időrend, a d) állag 3 füzetében időrendben és a házsámok, az e) állagban pedig a tárgy megjelölésével időrendben lehet kutatni.

BFL V. 7. Lindmayer Keresztély óbudai bíró után maradt iratok 1799–1848. 0,14 ifm.

Lindmayer Keresztélyt három alkalommal választották Óbuda mezőváros bírójává, először 1822-ben, majd 1827-ben, végül 1839-ben először helyettes bíró volt, majd rendes bíróvá választották meg. Hivatalát 1840-ig töltötte be. Bírói számadásainak több évig húzódó vizsgálatát tartalmazza a fond.

BFL V. 42. Az Óbudai Gazdasági Bizottmány ülésjegyzőkönyvei (Wirtschafts-Commissions Protokoll) 1849–1873. 0,08 ifm.

Lásd: BFL V. 4. 1848–1849 után a külső tanács feladatkörét a Gazdasági Bizottmány (Wirtschaftscomission) vette át. 1853–1854-től korlátozott hatáskörrel vett részt a község ügyeinek intézésében, s ez a hatáskör 1861-től sem bővült. Kisebb gazdasági ügyekről tárgyalt, a fontosabbakat a tanács elé utalta. 1871-től jelentősége tovább csökkent, s 1873-ig csak azokat az ügyeket tárgyalta és véleményezte, amelyeket a közgyűlés utalt a Bizottmányhoz. A tanáccsal közös üléseken felvett jegyzőkönyvek a tanácsülési jegyzőkönyvekben, a külön tartott bizottsági ülésekről felvett jegyzőkönyvek pedig a fondban találhatóak.

A fond az 1849–1853, 1854–1868, 1869–1870 éveket öleli fel. A jegyzőkönyvek ülésenként és időrendben haladnak, feltüntetik a dátumot, az ülésen megjelenteket, a tárgyalt ügyet és az ügyben hozott határozatot. A jegyzőkönyveket mutató hiányában év szerint, az időrend segítségével lehet kutatni.

BFL V. 43. Az Óbudai Árvabizottmány iratai (Waisencommission) 1854–1873. 5,32 ifm.

a) Az Árvabizottmány ülésjegyzőkönyvei (Protocoll über die Waisencommissions-Sitzung) 1855–1860.

b) Az Árvabizottmány ügyviteli iratai 1854–1861.

c) Árvapénztári iratok

d) Árvapénztári számadások

A cs. kir. igazságügyminisztérium 1853. május 17-i rendelete az árvák vagyonának kezelésére árvabizottmányok felállítását írta elő. Az Óbudán alakult árvabizottmány a Buda városi körzetben illetékes k. k. Städtisch Delegiertes Bezirksgericht fennhatósága alá tartozott és 1854-től vette át az árvaugyek intézését a tanácstól. Az elnök mellett egy jogban, egy számvitelben jártas ülnök és további ülnökök és jegyző vettek részt a bizottság munkájában. Az Árvabizottmány ülésein az

árvavagyon kezelésével kapcsolatos ügyekben határoztak, pl. hagyatékok kezelésbe vételéről, árverezésekről, gyámok kirendeléséről, az árvavagyon terhére kölcsönök folyósításáról, az árvák részére tőke és kamat utalványozásáról, gyámok honorálásáról, megtárgyalták a gyámok és a pénztár jelentéseit, nekik utasításokat adtak. A jegyzőkönyvek időrendben, ülésenként haladnak, minden év külön kötetet alkot. Az ügyviteli iratok tárgya lényegében azonos a jegyzőkönyvekével. Az árvavagyon kezelésének technikai lebonyolítását az Árvabizottmány alá rendelt pénztár végezte: tőkék kezelése, kölcsönök nyújtása, ezzel kapcsolatos betáblázások, elszámolások, nyilvántartást vezetett a pénztár helyzetéről. 1861-ben Óbuda közigazgatási és bíraskodási autonómiájának visszanyerésével az Árvabizottmány működése megszűnt.

Az a) állag hat kötet jegyzőkönyvéhez mutató nincs, az időrend alapján lehet kutatni. A b) állag ügyviteli iratai 14 kötetből, nyolc füzetből és 18 nagydoboz iratból állanak, kutatásához irattári és szabályrendeleti mutató áll rendelkezésre. A c) állag 3 nagydoboz iratból, egy iktatókönyvből 1856–1873, és két füzetből áll, amely közül az egyik ügyviteli jegyzőkönyv 1860-ból, a másik az árvabizottmány rendeleteinek és a neki tett jelentések másolatú könyve az 1857–1861 közötti időkből. A d) állag kilenc kötete, egy füzeté nyilvántartásokat, pénztári naplókat, főkönyvet, számadásokat foglal magába, s az ehhez tartozó számadásmelléletek 1 kisdoboz iratanyagot tesznek ki. Az állagban a keresett árva neve alapján lehet kutatni.

BFL V. 44. Óbuda Mezőváros Árvaszékének iratai 1861–1873. 1,47 ifm.

a) Árvák nyilvántartása 1869. 0,03 ifm.

b) Tanácsi gyámhatósági iratok 1873. 0,07 ifm.

c) Árvaszéki számadások 1861–1873. 1,9 ifm.

Az árvaügyek intézése 1861-től a tanács szerveként működő Árvaszékhez került vissza, amely felett a mezőváros törvényszéke gyakorolt felügyeletet. Az Árvaszék ülésein a polgármester elnökölt, tanácsnokok, a tiszti ügyész, a közgyám és a főjegyző vettek részt. A tárgyalt ügyek nagyrészt haláleset-felvételre, hagyatékokra, hagyatéki eljárás megindítására, gyámok kirendelésére, azok jelentéseire, az árvák részére történő pénzkiutalásokra, a gyámság alóli feloldásokra vonatkoznak. Az Árvaszék az árvák vagyonát elsősorban kölcsönnyújtás révén gyümölcösöztette, s erről a kezeléséről részletes kimutatást, számadást készítettek.

a) A vármegye rendeletére készült kimutatás egy kötetét a keresett árva adatainak kutatásához végig kell nézni; a b) állag 3 kötete közül az első jegyzőkönyv, kettő pedig iktatókönyv; a c) állag nyolc kötetből és 10 nagydoboznyi iratból áll, külön kötetben szerepelnek a tartozások, és külön kötetben a követelések. Az iratanyag a kötetekhez tartozó, havonként átkötött, sorszámrendszerben letett számadásmelléletek. A kutatás a megfelelő évben mindkét kötetnek az árvák neve szerinti átnézésével, a számadásmelléleteké név szerint az évszám figyelembevételével lehet eredményes.

BFL V. 45. Óbuda Mezőváros Adóhivatalának adópénztári számadásai (Steuerkassa-Journal, Steuerprotokoll) 1849–1868. 0,5 ifm.

Az 1848–1849 után életbe lépett új adórendszer az állami adóbevételekről új rendszerű elszámolást tett szükségessé: a ház-, föld-, kereseti és jövedelemadó számadások pénztári naplóit, főkönyveit a budai számvevőség állította össze (1851–1854). Időrendben tartalmazzák a házzámot, az adózó nevét és az általa fizetett adó összegét, a jövedelemadóról főkönyvet állítottak össze, amelyek az egyes adózók tartozását és törlesztését is feltüntetik.

A fond hiányosan fennmaradt iratanyagának egy kötete az 1850–1851 közötti ház-, föld- és kereseti adó pénztári naplója. Két kötet a jövedelmi adó pénztári naplója és egy dosszié a pénztári főkönyve ugyanebből az időből. A két nagydoboznyi iratanyag adószámadási melléletekből áll, ezek 1868-ig fennmaradtak. A füzeteket a kutatás során, mutató hiányában egyenként végig kell nézni.

BFL V. 46. Az Óbudai Építési Bizottság iratai 1861–1873. 0,02 ifm.

Az Építési Bizottság a tanács szerveként jött létre a városkapitány elnöklete alatt és a városegysítésig tevékenykedett. A bemutatott tervek, és helyszíni szemle alapján hagyta jóvá új épületek emelését, a meglévők átalakítását. A jegyzőkönyvek, amelyek csak 1868 és 1869-es évből maradtak fenn, sorszámozás nélkül tüntetik fel a dátumot, a tárgyat és a határozatot, az elnök és jelen volt tagok aláírásával, de előfordul benne – bekötve – a tanács által visszaküldött bizottsági jelentés is. (1861 előtt a községi építkezésekre a tanácsülési jegyzőkönyvek jelentek forrást.)

A fond töredékesen fennmaradt iratanyaga mindössze két év, 1868 és 1869 ívekre írt, sorszámnélküli jegyzőkönyvei, amelyek feltüntetik a dátumot, a tárgyat és az ügyben hozott határozatot. A jegyzőkönyvek ívei között előfordul a tanács jóváhagyó záradékával visszaküldött építési bizottsági jelentés is. A jegyzőkönyvekhez mutató nincs, a kötetek átnézésével lehet kutatni. Az építési tervek külön gyűjteményben, a Tervtárban nyertek elhelyezést.

BFL V. 47. Óbuda mezőváros kapitányának iratai 1849–1851. 0,46 ifm.

Óbuda mezőváros az 1840. december 27-én tartott közgyűlésen választott először városkapitányt a tanácsnokok közül. A tisztség létrehozását az 1836. évi IX. tc. – A községeknek belső igazgatásáról – nyomán megalkotott vármegyei rendelet tette kötelezővé, amely Óbudát rendezett tanácsú mezővárossá nyilvánította. A városkapitány hatáskörébe tartozott kihágási ügyek, a kisebb bűncselekmények, becsületsértések, testi sértések, kisebb értékű anyagi keresetek intézése, és ezekről jelentést kellett tennie a tanácsnak. Intézkedései 1848–1849-ig a tanácsülési jegyzőkönyvekben és a tanácsi iratokban lelhetők fel. 1849 után a rendészeti feladatokra, kihágások és kisebb értékű keresetek ügyében történő bíraskodásra óbudai városkapitányt rendszeresítettek, aki a budai központi városkapitányság fennhatósága alá tartozott. Ülésenként készült, időrendet követő tárgyalási jegyzőkönyvek, sorszámmal ellátott ügyviteli iratok, a jelentésekről és a kiadmányokról készült másolati könyvek dokumentálják 1849-től 1851-ig tartó működését. Önálló városkapitányság 1861-től a városegysítésig működött ismét Óbudán.

A fondot négy kötet és 2 nagydoboz irat alkotja. Egy kötet jegyzőkönyv, kutatásához mutató áll rendelkezésre. Az ügyviteli iratok, főképp beérkezett iratok, a jegyzőkönyvben feltüntetett sorszám szerint kutathatók. A jelentések másolati könyve, egy kötet, a budai központi városkapitánynak megküldött napi összefoglaló jelentéseket tartalmazza időrendben, a kiadmányok másolati könyve pedig az egyes, időrendbe szedett sorszámozott ügyekben készült kiadmányok másolataiból áll.

BFL V. 48. Óbuda Mezőváros Törvényszékének iratai 1861–1871. 0,64 ifm.

a) Törvényszéki jegyzőkönyvek 1861–1867.

b) Törvényszéki iratok 1861–1871.

Az 1861-es országgyűlés visszaállította az 1848–1849-ig működött bíróságokat, s ennek megfelelően Óbuda is visszanyerte bíraskodási autonómiáját. A felállított mezővárosi törvényszék első fokú bírósági fórumként működött. A törvényszék tagjai a városbíró, s legalább három törvénytudó törvényszéki, valamint közigazgatási tanácsosokból állott. A tárgyaló ügyek legnagyobb része anyagi természetű polgári keresetekre, ezekkel kapcsolatos végrehajtásra, árverésre vonatkozik. A jegyzőkönyvek ülésenként készültek, időrendben haladnak, de csak 1867-ig maradtak fenn. Az iratok a törvényszéki ügyviteli és peres iratokon kívül beadványokat, mellékleteket, jegyzőkönyvi kivonatokat és fogalmazványokat is tartalmaz.

A fondot két állag alkotja. Az a) állag 11 törvényszéki jegyzőkönyvből áll, a b) állag 16 kötetből és 41 nagydoboz iratanyagból. Az iratokon feltüntetett iktatószámok megegyeznek a törvényszéki jegyzőkönyvekben feltüntetett tételszámokkal, így a b) állagban a törvényszéki iktató mutatóinak

négy kötete az a) állag jegyzőkönyveiben való kutatáshoz is használhatóak az 1861–1871 közötti időszakban.

BFL V. 49. Óbuda Egyesbíróságának iratai 1869–1871. 0,7 ifm.

Óbuda 1861-től működő törvényszéke mellett az 1868. évi LIV. tc. – A polgári törvénykezési rendtartás tárgyában – értelmében 1869-től egyesbíróság is működött a 300 Ft értéket meg nem haladó keresetek, a polgári eljárás alá tartozó mezei rendőrségi ügyek, a szolgálati, fuvarozási, szállítási és munkabérek iránti keresetek, két évnél nem régibb kamat, járadék, bér és haszonbér iránti keresetek esetén. A szóbeli eljárás során a bíró vagy a helyettese ítélt első fokon. Az egyesbíróság működését az 1871. évi XXXI. tc. – Az első folyamodású bíróságok rendezéséről – szüntette meg, a be nem fejezett ügyeket az óbudai kir. járásbíróság vette át.

A fondot 5 nagydoboz tárgyalási és ügyviteli irat alkotja, mutató nem áll rendelkezésre, csak az 1870. éviiek kutathatók iratjegyzék alapján.

BFL V. 50. A Budai Járásbíróság óbudai telekkönyve 1854–1856. 0,8 ifm.

Lásd: BFL IV. 1337. A Budai Járásbíróság által kiállított telek- és betáblázási könyv kötetei közül az első három a házak sorszámanak rendjében a házingatlanok, a többi kötet a szőlőbirtokok adatait tartalmazza. Tájékoztató az ingatlan jellegéről, a birtokos nevééről, a birtoklás jogcíméről, a tulajdonjog ellen történt felszólalásokról.

A fond hét kötetből áll, az első három a kötet végén található jegyzék alapján, a többi laponkénti átnézéssel kutatható.

PEREMKERÜLETEK LEVÉLTÁRA

A települési övezet, amely a fővárost övezte, két, egymástól alapvetően eltérő státuszú településeket foglalt magába: várost és nagyközséget. A megye területén működő rendezett tanácsú – 1929-től megyei – városok belügyeikben szabályrendeletet alkothattak, önállóan határozhattak és intézkedhettek. Elláthatták a piaci, hegyi, vásári, építészeti és közegészségi rendészeti teendőket, dönthettek iparügyekben és a gazda és cselédei közti vitákban, továbbá gyámhatósági joggal is rendelkeztek. A városokban az önkormányzati jogokat a képviselőtestület gyakorolta, amelynek létszáma 48-nál kevesebb és 200-nál több (1929-től 60-nál kevesebb és 120-nál több) nem lehetett, felerészben a legtöbb adót fizetőkből (virilistákból) állt. A közgyűlésen a polgármester elnökölt. A képviselőtestület végrehajtó szerve a testület által választott városi tanács volt. A tanács a polgármesterből, a rendőrkapitányból, a tanácsnokokból, a főjegyzőből, a főügyészből, az ügyészekből, az árvaszéki ülnökből, a pénztárnokból, a levéltárnokból, a orvosból és a mérnökből állt. Nagyközségek azok a települések, amelyek képesek voltak a törvény által a községre ruházott teendőket saját erejükből ellátni (szemben a kisközségekkel, amelyek egyes feladatok ellátására, pl. a jegyzői hivatal fenntartása, más községekkel voltak kénytelenek szövetkezni). A nagyközségek az önkormányzat jogát képviselőtestületük útján gyakorolták. A képviselőtestület felerészben választott tagokból, felerészben a legtöbb adót fizetőkből állt. A testület létszámát a népesség határozta meg, minden 100 lakos után egy képviselőt kellett számítani. A képviselők száma e nagyközségekben 20-nál kevesebb, de 40-nél több nem lehetett. A képviselőtestület ülésein a bíró elnökölt. A képviselőtestület végrehajtó szerve az előljárárság volt, amely a bíróból és helyetteséből, legalább négy tanácsbélből, a pénztárnokból, a községi jegyzőből, a közgyámából és a községi orvosból állt. A városok felettes hatósága a megyei alispán, a nagyközségeké a járási főszolgabíró volt. Miután Pest megye járási beosztását többször módosították, a később Budapesthez csatolt községek is egyes időszakokban más-más járáshoz tartoztak. A kutatónak tehát ezen városok és községek iratanyagát mind a két levéltárban

párhuzamosan kell kutatnia és ehhez tudnia kell, hogy az adott település mikor, melyik főszolgabírói hivatalhoz tartozott.

A BFL csupán a Kispesti (1911–1922), a Központi (1922–1949) járások iratait őrzi, a többi járásé a PML-ban lelhető fel. A peremkerületi községek, és városok iratanyaga a helytörténeti kutatás számára gazdag forrásértékkel bír, ám a helyi, sokszor gondatlan őrzés, a szakszerűtlen kezelés, selejtezés következtében igen hiányos. A legfontosabb dokumentumok azonban, a képviselőtestületi jegyzőkönyvek, szerencsére majdnem minden város, ill. nagyközség esetében fennmaradtak. A település múltjára vonatkozóan ezek tartalmazzák a legtöbb adatot, hiszen minden lényeges ügy a testület elé került. Forrásértékben elmarad ezektől az esetlegesen fennmaradt tanácsülési jegyzőkönyvek, amelyek a saját hatáskörben eljáró városi tanács, ill. községi előljáróság határozataira vonatkozóan tartalmaz bejegyzéseket. A közigazgatási iratok többnyire töredékesen maradtak fenn, és kerültek levéltárunk őrizetébe. A legtöbb esetben két iratsorozatot különítettek el, az egyik az általános közigazgatási, a másik az elnöki iratok. Ezen kívül egyes települések iratanyagában hiányosan, de fennmaradtak építési iratok, ipar-, sorozási lajstromok, népmozgalmi nyilvántartások. Miután mind a községek, mind a városok Buda, Pest, Óbuda, majd Budapest vonzáskörzetébe tartoztak, 18–19. századi történetükre vonatkozó adatokat találunk Buda és Pest szabad királyi városok, Óbuda mezőváros levéltárának, ill. Budapest székesfőváros levéltárának fondjaiban is.

BFL V. 171. Budafok Nagyközség iratai 1869–1926. 8,44 ifm.

- a) *Képviselőtestületi iratok 1893–1926. 0,5 ifm.*
- b) *Tanácsülési jegyzőkönyv 1869–1905. 0,04 ifm.*
- c) *Általános közigazgatási iratok 1914–1917. 1,08 ifm.*
- d) *Vegyes nyilvántartások 1877–1926. 0,12 ifm.*

BFL V. 173. Budafok Megyei Város Képviselőtestületének iratai 1927–1944. 0,18 ifm. 5 kötet

BFL V. 174. Budafok Megyei Város iratai 1927–1949. 35,88 ifm.

- a) *Általános közigazgatási iratok 1927–1949. 34,98 ifm.*
- b) *Adónyilvántartások 1928–1947.*
- c) *Vegyes iratok 1931–1942.*

A község 1739-ben jött létre, Promontor néven. Közigazgatásilag a Biai járáshoz (PML) tartozott, majd 1922-ben a Központi járáshoz (BFL) csatolták. 1927-től rendezett tanácsú város, 1929-től megyei város lett. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 6,1 % volt német származású lakóinak aránya.

Iratok: Budafok nagyközség fondja négy állagból áll: a) Képviselőtestületi iratok, valójában kötetek, az 5. kötettől mutatózva b) Tanácsülési jegyzőkönyv, mindössze egy kötet öleli fel az 1869-től 1905-ig tartó időszakot; c) Általános közigazgatási iratok év és sorszám szerint egyenkénti átnézéssel kutatható; d) Vegyes nyilvántartások. Külön fondot képez a megyei jogú város képviselőtestületének iratanyaga, mindössze öt kötet, ezek közül az első két kötet, 1927–1937 között, mutatózva. A megyei város iratainak fondja három állagot tartalmaz: a) Általános közigazgatási iratok c. állag terjedelmes iratanyaga mutatókönyvek segítségével, míg a b) és a c) állag – Adónyilvántartások és Vegyes iratok – az iratok egyenkénti átnézésével.

BFL V. 271. Kispest Nagyközség iratai 1882–1922 21,85 ifm.

- a) *Képviselőtestületi iratok 1891–1922. 0,67 ifm.*
- b) *Tanácsülési jegyzőkönyvek 1894–1922. 0,2 ifm.*

- c) *Elnöki iratok 1904–1921. 0,21 ifm.*
- d) *Általános közigazgatási iratok 1902–1921. 16,72 ifm.*
- e) *Katonai iratok 1892–1922. 1,44 ifm.*
- f) *Egyéb, vegyes iratok 1882–1922 ifm.*

BFL V. 273. Kispest Megyei Város Képviselőtestületének iratai 1922–1948. 2,49 ifm.

- a) *Képviselőtestületi jegyzőkönyvek és iratok 1923–1948. 2,39 ifm.*
- b) *Bizottsági ülések jegyzőkönyvei 1922–1929. 0,1 ifm.*

BFL V. 274. Kispest Megyei Város iratai (1884) 1922–1949 (1957). 145,34 ifm.

- a) *Tanácsülési jegyzőkönyvek (mutatók) 1922–1948. 2,24 ifm.*
- b) *Elnöki iratok 1930–1946. 0,12 ifm.*
- c) *Általános közigazgatási iratok 1922–1949. 133,37 ifm.*
- d) *Katonai iratok 1923–1949 (1951). 1,42 ifm.*
- e) *Kihágási iratok 1933–1948. 0,23 ifm.*
- f) *Iparügyi nyilvántartások 1884–1957. 0,64 ifm.*
- g) *Vegyes iratok 1922–1949. 7,32 ifm.*

1874-től nagyközség, közigazgatásilag a Monori járáshoz tartozott (PML), 1911–1922 között a Kispesti járás székhelye, 1922-től rendezett tanácsú város. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 1,0 % volt német származású lakóinak aránya.

BFL V. 371. Erzsébetfalva Nagyközség Képviselőtestületének iratai 1899–1923. 0,3 ifm.

- a) *Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1899–1923. 0,1 ifm.*
- b) *Tanácsülési jegyzőkönyv 1908–1914. 0,04 ifm.*
- c) *Építési iratok 1904–1915. 5 kötet 0,13 ifm.*

BFL V. 373. Pesterzsébet Megyei Város Képviselőtestületének iratai 1924–1947. 0,7 ifm. 19 kötet

BFL V. 374. Pesterzsébet Megyei Város iratai (1882) 1926–1949 (1965). 35,89 ifm.

- a) *Elnöki iratok 1945–1949. 0,24 ifm.*
- b) *Általános közigazgatási iratok (1931) 1945–1949. 28,07 ifm.*
- c) *Kihágási iratok 1945–1948. 0,84 ifm.*
- d) *Munka- és iparügyi nyilvántartások 1908–1957. 0,8 ifm.*
- e) *Építési iratok 1926–1990. 5,42 ifm.*
- f) *Vegyes iratok (1882) 1924–1949 (1965). 0,52 ifm.*

A települést 1870-ben Ferenc József király feleségéről nevezték el Erzsébetfalvának, 1897-ben Kossuthfalva település csatlakozott hozzá. Neve 1924-ben Pesterzsébetre, 1932-ben Árpádházi Szent Erzsébetről elnevezve Pestszenterzsébetre változott.

1911-ig a Ráckevei, utána a Kispesti járáshoz (PML) tartozott. 1922-től a Központi járás (BFL) települése, 1923-tól rendezett tanácsú város. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 1,1 % volt német származású lakóinak aránya.

Kossuthfalva településnek iratanyaga nem maradt fenn.

BFL V. 471. Pestlőrinc nagyközség általános közigazgatási iratai 1916–1935. 9,38 ifm.

BFL V. 472. Pestszentlőrinc Megyei Város Képviselőtestületének iratai 1945–1949. 0,37 ifm.

BFL V. 473. Pestszentlőrinc Megyei Város iratai 1910–1949. 74,77 ifm.

- a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1945–1949. 0,15 ifm.*
- b) Elnöki iratok 1945–1949. 0,48 ifm.*
- c) Általános közigazgatási iratok 1936–1949. 73,85 ifm.*
- d) Iparlajstromok 1910–1973. 0,15 ifm.*
- e) Vegyes iratok 1936–1938. 0,03 ifm.*

A település 1908-ban vált ki Kispestből és egy év múlva, 1909-ben önálló községgé alakult. Neve 1932-től Pestszentlőrinc, 1945-től azonban Pestlőrincre változott. 1911-ig a Monori, utána a Kispesti járáshoz (PML) tartozott, 1922-től a Központi járásba (BFL) sorolták át. 1936-ban megyei jogú város lett. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 1,9 % volt német származású lakóinak aránya.

Iratok: A település iratanyagát három fond alkotja. A nagyközség iratai az 1917-től kezdődő mutatókkal jól kutathatók. A megyei város képviselőtestülete iratainak kötetei közül a 7. és a 8. valójában az 1945–1946. és az 1947–1949. évi kötetek másodpéldánya. A közigazgatási iratainak fondja hat állagból áll: az a) állagban Tanácsülési jegyzőkönyvek három kötete, a b) állagban az Elnöki iratok négy kisdoboza, a c) állag Általános közigazgatási irataiban név és tárgymutató segítségével lehet kutatni. A d) állagban őrzött Iparlajstromok kötetei közül az utolsó, a 8. mutató, az e) állag Vegyes iratok címen őrzött kötete árvaszéki mutató.

BFL V. 572. Rákospalota Nagyközség iratai 1804–1937 (1946). 3,21 ifm.

- a) Képviselőtestületi iratok 1895–1932. 0,8 ifm.*
- b) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1894–1932. 0,06 ifm.*
- c) Elnöki iratok 1903–1919. 0,12 ifm.*
- d) Általános közigazgatási iratok (1857) 1872–1937 (1946). 1,91 ifm.*
- e) Vegyes iratok 1804–1912. 0,32 ifm.*

BFL V. 573. Rákospalota Megyei Város Képviselőtestületének iratai 1887–1949. 1,55 ifm.

BFL V. 574. Rákospalota Megyei Város iratai 1875–1952. 17,42. ifm.

- a) Tanácsülési jegyzőkönyvi mutató 1947. 0,02 ifm.*
- b) Elnöki iratok 1924–1945. 0,24 ifm.*
- c) Általános közigazgatási iratok 1875–1952. 16,68 ifm.*
- d) Vegyes iratok (1895) 1921–1949. 0,48 ifm.*

Az egyik legrégebb pestkörnyéki település. Közigazgatásilag a Váci járáshoz (PML) tartozott. 1923-tól rendezett tanácsú város. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 1,9 % volt német származású lakóinak aránya.

Iratok: az iratanyag folyamatosan csak a 19. század végétől maradt fenn. Rákospalota nagyközség fondja két állagból áll: az a) állag, a Képviselőtestületi iratok utolsó két kötete mutató; a b) állag két kötete közül az első az 1894–1902 közötti időből, a 2. kötet az 1919-től 1932-ig terjedő időszak közgyűlési és tanácsülési tárgyainak jegyzéke. A c) állag elnöki iratairól raktárjegyzék ad részletes útmutatót; a d) állagban a 3. doboz a nagyközség 22 szabályrendeletét rejt magában. A városi képviselőtestület iratanyaga egy, állagok nélküli fond. A város közigazgatási iratanyaga

pedig öt állagból áll: az a) állagban a tanácsülési jegyzőkönyvek közül mindössze egy évből egy kötet maradt fenn, az is mutatókönyv; a b) állagban az Elnöki iratok húsz évet ölelnek fel 0,24 ifm.-nyi anyaggal. A c) állag: Általános közigazgatási iratokat 1938-tól lehet mutatókönyv segítségével kutatni, a d) állag Vegyes iratokat tartalmaz.

BFL V. 672. Újpest Nagyközség iratai 1838–1906. 5,19 ifm.

a) Képviselőtestületi iratok 1840–1907. 0,6 ifm.

b) Elöljárósági gyűlések jegyzőkönyve 1898–1900. 0,03 ifm.

c) Általános közigazgatási iratok 1880–1906. 4,1 ifm.

d) Építési iratok 1890–1893 (1896). 0,24 ifm.

e) Újpest Nagyközség Jegyzői Hivatalának iktatókönyvei és letelepedési napló 1838–1850 (1858). 0,1 ifm.

BFL V. 674. Újpest Megyei Város Képviselőtestületének iratai 1907–1948. 2,78 ifm.

BFL V. 675. Újpest Megyei Város iratai (1884) 1907–1949 (1974). 140,37 ifm.

a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1908–1949. 0,52 ifm.

b) Elnöki iratok (1890) 1909–1919 (1949). 3,72 ifm.

c) Általános közigazgatási iratok 1907–1949. 131,54 ifm.

d) Városi alkalmazottak vegyes nyilvántartása 1905–1971. 3,08 ifm.

e) Iparlajstromok 1884–1968. 1,2 ifm.

f) Vegyes iratok 1893–1949. 0,36 ifm.

1840-ben Új-Megyér község, 1844-től Új-Pest. Közigazgatásilag a Váci járáshoz (PML) tartozott, 1907-től rendezett tanácsú város, 1931-ben hozzácsatolták Káposztásmegyér külterületet. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 1,0% volt német származású lakóinak aránya.

BFL V. 701. Albertfalva Nagyközség iratai 1917–1949. 8,13 ifm.

a) Elnöki iratok 1917–1946.

b) Általános közigazgatási iratok 1918–1949.

c) Vegyes iratok 1930–1949.

Albertfalva nagyközség, korábbi nevét a betelepül szászokról kapta: Sachsenfeld, majd földbirtokosáról Albert szász-tescheni hercegről nevezték Albertfalvának. 1828-ban vált ki Promontorból (Budafok) és alakult önálló községgé. 1922-ig a Biai járáshoz (PML) tartozott, majd 1922-ben a Központi járáshoz (BFL) került át. 1934-től a Budakörnyéki járásba (PML) sorolták át. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 1,9% volt német származású lakóinak aránya. A község iratanyaga 1917-től maradt fenn, a korábbi időszakra vonatkozóan az adott járási anyagban kell kutatni.

BFL V. 702. Békásmegyér Nagyközség iratai (1898) 1930–1946. 4,13 ifm.

a) Általános közigazgatási iratok (1915) 1930–1946. 4,01 ifm.

b) Vegyes iratok (1898) 1934–1941. 0,12 ifm.

A török alól felszabadult terület a Zichy grófok birtokaként az 1740-es években német telepésekkel népesült be. A 18. század második felétől 1848-ig az óbudai koronauradalom része, s a század végén alakult önálló községgé. 1872 után nagyközség a Pomázi járásban (PML). Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 19,7% német származású lakóinak aránya. A község fennmaradt iratanyaga csak 1930-tól kezdődik, s tart 1946-ig; a megelőző időszakból (1898) csak

néhány irat maradt fenn. A korábbi időszakra vonatkozóan, miután a település Buda vonzáskörzetébe tartozott, Buda szabad királyi város levéltárában, a tanácsi közigazgatási iratanyagban található adatok, ill. a vonatkozó járási anyagban kell kutatni a településre.

BFL V. 703. Budatétény Nagyközség iratai 1929–1949. 2,06 ifm.

a) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1934–1945. 0,12 ifm.

b) Elnöki iratok 1929–1940. 0,24 ifm.

c) Általános közigazgatási iratok (1932) 1941–1949. 1,7 ifm.

A török uralom után az 1720-as években német telepesek által újraéledt település csak a 19. században lett önálló község, 1873-tól Kistétény néven. 1915-ben neve Budatétényre változott. A Biai járáshoz (PML), majd 1922-ben a Központi járáshoz (BFL) tartozott, 1934-től a Budakörnyéki járásba (PML) sorolták át. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 6,8% volt német származású lakóinak aránya. A község fennmaradt iratanyaga mindössze húsz évet ölel át: 1929-től 1949-ig. A korábbi időszakra vonatkozó adatokat, miután a település Buda vonzáskörzetébe tartozott, Buda szabad királyi város levéltárában, a tanácsi közigazgatási iratanyagában, ill. a vonatkozó járási anyagban lehet feltalálni.

BFL V. 705. Csepel Nagyközség iratai 1897–1949 (1950). 20,04 ifm.

a) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1905–1949. 0,93 ifm.

b) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1903–1924. 0,06 ifm.

c) Elnöki iratok 1945–1950. 0,12 ifm.

A 18. század első évtizedeiben népesült be újra a település, 1742-ben Csepel-Ófalu néven alakult községgé. 1872 után nagyközség a Ráckevei járásban (PML). 1911-től a Kispesti járásba (BFL) sorolták át, majd 1922-ben a Központi járásba (BFL) került. 1943–1945 között itt működött a Központi járás csepeli szolgabírói kirendeltsége, kizárólag Csepel községre kiterjedő illetékességgel. A fővároshoz csatolás előtt négy hónappal, 1949. szeptember 11-én alakult várossá. A község iratanyaga 1897-től maradt fenn 1949 (1950)-ig, a korábbi időszakra vonatkozóan elszórta Pest szabad királyi város levéltárában, a tanácsi közigazgatási iratanyagában, Budapest székesfőváros, ill. a vonatkozó járási anyagban is található adatok. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 2,6% volt német származású lakóinak aránya.

Iratok: Csepel nagyközség iratainak fondja három állagból áll. Az a) állagban őrzött jegyzőkönyvek a mutatók segítségével jól kutathatók, a b) állag jegyzőkönyveihez azonban csak egy mutatókötet áll rendelkezésre az 1903–1914 közötti időre vonatkozóan. Csekély mennyiségben került a levéltár őrizetébe a c) állag anyaga, amely az iratok egyenkénti átnézésével kutatható.

BFL V. 707. Nagytétény Nagyközség iratai 1880–1950. 15,4 ifm.

a) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1885–1949. 0,62 ifm.

b) Elnöki iratok 1936–1940. 0,12 ifm.

c) Általános közigazgatási iratok 1890–1949. 11,48 ifm.

d) Vegyes iratok 1880–1950. 3,18 ifm.

A török kiűzése után néptelen területre nagyrészt német ajkú telepeseket telepítettek. A község 1881-ben alakult önálló nagyközséggé Tétény néven, 1892-ben elnevezése Nagytétényre változott. Előbb a Biai járáshoz (PML), majd 1922-től a Központi járáshoz (BFL) tartozott, 1934-ben pedig a Budakörnyéki járásba (PML) sorolták át. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 3,9% volt német származású lakóinak aránya. A község iratanyaga a 19. század utolsó harmadától, 1885-től maradt fenn 1949-ig, de Buda szabad királyi város levéltárában a tanácsi közigazgatási

iratanyagában és Budafok nagyközség, ill. város levéltárában is kutatható a község korábbi története, ill. a vonatkozó járási anyagot kell átnézni.

BFL V. 708. Pesthidegkút Nagyközség iratai 1875–1949. 15,8 ifm.

- a) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1881–1944. 0,55 ifm.*
- b) Elnöki iratok 1925–1940. 0,24 ifm.*
- c) Általános közigazgatási iratok 1875–1949. 12,02 ifm.*
- d) Számviteli iratok 1917–1949. 1,31 ifm.*
- e) Hagyatéki iratok 1938–1949. 0,6 ifm.*
- f) Vegyes iratok 1898–1949. 1,08 ifm.*

A török uralom és a felszabadító háborúk alatt pusztává vált területre az 1740-es években német telepesek érkeztek. A falu 1872-től nagyközség lett Hidegkút, majd Pesthidegkút néven. Előbb a Pomázi járásba (PML) tartozott, majd 1924-ben a Központi járásba (BFL) került át, 1934-től a Budakörnyéki járás (PML) települése. A 20. századra is magas maradt a németajkúak száma a településen, az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 23,7% . A község iratanyaga 1875-től maradt fenn 1949-ig, de a korábbi időszakra vonatkozóan elszórta Buda szabad királyi város levéltárában, a tanácsi közigazgatási iratanyagában, ill. a vonatkozó járási anyagban is található adatok.

BFL V. 717. Soroksár Nagyközség iratai 1890–1949 (1958) 7,88 ifm.

- a) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1943. 0,32 ifm.*
- b) Általános közigazgatási iratok 1906–1949. 6 ifm.*
- c) Telepítési iratok 1945–1948. 1,32 ifm.*
- d) Vegyes iratok 1902–1943 (1958). 0,24 ifm.*

Az 1720-as években német telepesek által újjáélelt falu 1749-től önálló község, 1755 után vásárjoggal rendelkező mezőváros. Előbb a Pesti, majd a Ráckevei járáshoz (PML) tartozott. 1911-ben a Kiszepesi (PML), 1922-ben a Központi járásba (BFL) került át. 1887-ben kivált belőle Kiszepes, 1919-ben pedig először ideiglenesen, 1930-ban véglegesen Pestszentimre. A 20. században is magas maradt a németajkúak száma a településen, az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 36,2% . A község iratanyaga 1890-től maradt fenn 1949-ig, a korábbi időszakra vonatkozóan elszórta Buda szabad királyi város levéltárában, a tanácsi közigazgatási iratanyagában, Budapest székesfőváros, ill. a vonatkozó járási anyagban is található adatok.

A mintegy 3898 németajkú lakos kitelepítésére vonatkozóan mind a közigazgatási iratokban, mind a telepítési iratokban találunk adatokat.

VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

A fondfőcsoportba tartozó irategyüttes 282,06 ifm.-t tesz ki, időhatára – egy-két fond állagától eltekintve – a városeyesítéstől 1949-ig terjed.

Rendészeti szervek

A Magyar Királyi Államrendőrség

A rendőrség államosításának gondolata az 1872. évi XXXVI. tc.-ben jelent meg először. Az 1881. évi XXI. tc. „fővárosi rendőrség” név alatt felállította az első magyar állami rendőrséget. Az 1886. évi XXI. és XXII. tc.-ek alapján a városi rendőrkapitányokat a főispánok élethossziglan nevezték ki. A városok fejlesztéséről szóló 1912. évi LVIII. tc. egyéb, a rendőrségre vonatkozó rendelkezéseken, így a rendezett tanácsú városok rendőrkapitányi állásainak jogvégzettséghoz való kötésén felül, 30. §-ában utasította a belügyminisztert, hogy a törvény életbelépésétől számított két éven belül a városi rendőrségek országos rendezéséről is nyújtsa be javaslatot. A háború kitörése félbeszakította a szervezési munkát. A háború vége felé azonban még égetőbbé vált az államosítás szükségessége.

Az 1920. évi I. tc.-kel a városi rendőrségek államosítása megtörtént. Magyarországot először 7, majd 5 rendőrkerületre osztották. A rendőrkerületi főkapitányságok városi és nagyközségi rendőrkapitányságokból és kirendeltségekből állottak. Majd 1931. december 31-i hatállyal megszűnt az 5 kerületi rendőrkapitányság – 6500/1931. ME –, és azok helyébe 1932-től Budapest székhellyel a M. Kir. Államrendőrség Vidéki Főkapitányságát állították fel, amelynek alá volt rendelve 53 városi rendőrkapitányság és 14 határ menti rendőrkirendeltség. Budapesten (1873) 1881–1945 között Fővárosi Rendőrfőkapitányság működött. A belügyminiszter a rendőrségi szervek felett a felügyeletet a rendőrség budapesti és vidéki főkapitánysága útján gyakorolta. A belügyminiszter a megyei városok és községek területén működő rendőrkapitányságok, ill. rendőri kirendeltségek felett a közvetlen felügyelettel és ellenőrzéssel a thj. városok rendőrkapitányságának a vezetőjét is megbízhatta. A rendőrség így működött 1945-ig, amikor átszervezték.

A Magyar Államrendőrség

Az államrendőrséget az 1690/1945. ME sz. és az 1700/1945. ME sz. rendeletekkel az ország közbiztonságának megszervezése és egységes irányítás alá helyezése céljából hozták létre. Ezzel egyidejűleg megszűnt jogelődje, az 1920. évi I. tc.-kel államosított Magyar Királyi Állami Rendőrség és a Magyar Királyi Csendőrség.

Főhatósága a Belügyminisztérium. Gyakorolta a rendőrhatalmasági jogokat és rendőrközegei útján ellátta a rendőrszolgálatot. A belügyminiszter közvetlen felügyelete alatt létesült a Budapesti Főkapitányság és a Vidéki Főkapitányság. A Vidéki Főkapitányság alá rendelve törvényhatóságokként főkapitányságok – vármegyei főkapitányság, városi főkapitányság –, ezek alá rendelve pedig – városi, járási – kapitányságok, és a járási kapitányságok alá a rendőrbiztoságok és a körzeti őrsők voltak rendelve. Minden kapitányságon bünyügyi, politikai, igazgatásrendészeti és rendőrbírói osztályt kellett létesíteni.

Az ország területe rendőri szempontból kilenc kerületre tagolódott. A 274 000/1949. BM sz. rendelet mondta ki a Magyar Államrendőrség Kerületi Főkapitányságainak létesítését.

Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága

Felállítását az 1690/1945. ME sz. és a 6690/1945 ME sz. rendeletek mondták ki. Az 533 900/1946. BM sz. rendelet megszüntette a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályát, és a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya néven önállósult.

Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága

Felállítását az 1690/1945. ME sz. és a 6690/1945 ME sz. rendeletek mondták ki. A belügyminiszter közvetlen felügyelete alatt működött. Hatásköre kiterjedt az egész ország területére, kivéve Nagy-Budapestet. A 225 000/1946. BM sz. körrendelet szerint feladata volt saját hatósága területén ellátni a másodfokú hatósági teendőket, ezenkívül felügyelő és ellenőrző hatósága volt a területén működő államrendőrségi hatóságoknak és szervezeteknek. Központi hivatala belső szervezetenként ügyosztályokra, segédhivatalokra és szükség szerint szakhivatalokra tagozódott. Országos gépjármű osztályt állítottak fel – 199 000/1947. BM sz. rendelet –, Államrendőrség Gépjármű Osztálya elnevezéssel. A Vidéki Főkapitányság szervezetében 1948-ban – 281

000/1948. BM sz. rendelet – Közlekedésrendészeti alosztályt hoztak létre azonnali hatállyal. A 275 430/1949. BM sz. rendelet értelmében szűnt meg.

Irodalom:

Meznerics Iván – Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867–1937

Budapest, 1937.

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Az 1872. évi XXXVI. tc., azaz a városegysítési törvény úgy rendelkezett, hogy a fővárosi rendőrség közvetlenül a belügyminiszter hatósága alá tartozzon, s mint állami rendőrség köteles végrehajtani a fővárosnak a helyi rendészeti ügyekre vonatkozó szabályait és határozatait.

A Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség élén a főkapitány állt, a szervezet pedig a központi hivatalra (főkapitányság), kerületi kapitányságokra és kirendeltségekre tagolódott. A fővárosi rendőrség hatáskörét idővel kiterjesztették Újpestra és Rákospalotára (1889), Pestszenterzsébetre, Kispestre, Pestszentlőrincre (1912), valamint Csepel (1916) területére is. Egységes szervezettel bíró állami rendőrséget 1919-ben hoztak létre, és ebbe osztották be a budapesti rendőrséget is.

A fennmaradt iratanyag rendkívül töredékes, nagy részét azok az iratok alkotják, amelyeket 1919-ben a megszálló román csapatok magukkal vittek és csak 1956-ban adtak vissza. A két háború között keletkezett iratanyag 1945-ben csaknem teljesen megsemmisült, csak néhány nyilvántartókönyv és a kerületi kapitányságok fegyelmi iratai maradtak fenn.

BFL VI. 1. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának iratai 1868–1950. 26,86 ifm.

a) Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának elnöki rezervált iratai (1877) 1883–1916. 16,31 ifm.

b) Általános iratok 1868–1933. 5,46 ifm.

c) Főkapitányi napiparancsok 1919–1950. 3,7 ifm.

a) Az állagban elsősorban a korabeli titkosrendőröknek a fővárosi politikai mozgalmakról, a munkásság és a nemzetiségek szervezkedéseiről írt jelentéseit, a belügyminiszter számára készített jelentéseket és a rendőrfőkapitányság hasonló tárgyú kül- és belföldi levelezését helyezték el. Az iratanyag név- és tárgymutató cédulákkal kutatható.

b) Az állag az alábbi sorozatokat őrzi: napi jelentések (1874–1887), büntetési iratok, jegyzékek (1877–1882), leánykereskedelem, bordélyügyek (1874–1897), vegyes iratok (1873–1917), nyomtatványok (1873–1910), őrszemélyzeti napiparancsok (1916). A tárgyi sorozatokon belül az időrendben letett iratok átnézéssel kutathatók.

c) Ügyeletekre, szabadságolásra és szolgálati felmentésekről tartalmaznak adatokat az iratok.

BFL VI. 2. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Rendőrsége Főparancsnokságának iratai 1916–1950. 29,18 ifm.

d) Főparancsnoki napiparancsok 1916–1950. 0,05 ifm.

A központi felügyelet ellátásáról, a nyilvános szórakozóhelyek rendőri felügyeletéről, szolgálati ügyekről, a fővárosi törvényhatósági rendelkezések végrehajtására adott utasításokról tartalmaz adatokat az iratanyag, amelyben csak az időrend figyelembe vételével lehet kutatni.

BFL VI. 3. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Rendőrsége VI. Kerületi Osztályparancsnokságának iratai 1935–1950. 0,05 ifm.

BFL VI. 4. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Rendőrsége VII. Kerületi Osztályparancsnokságának iratai 1932–1946. 0,25 ifm.

BFL VI. 5. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti VI. és XIII. Kerületi Kapitányságának iratai 1931–1945. 0,47 ifm.

BFL VI. 6. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Rendőrsége IX. Kerületi Osztályparancsnokságának iratai 1907–1946. 1,98 ifm.

BFL VI. 8. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Rendőrsége XIV. Kerületi Osztályparancsnokságának iratai 1930–1949. 0,36 ifm.

A töredékesen fennmaradt kerületi osztályparancsnokságok iratait különféle – benzinkutakról, autógarázsokról, kéjnéptepekről készített – nyilvántartások, előállítási- és eseménykönyvek, szolgálati törzskönyvek, sajtótermékek engedélyezésére vonatkozó iratanyagok teszik ki.

Pénzügyi szakszervek

BFL VI. 101. Budapest Székesfőváros és az 1950-ben Budapesttel egyesített peremvárosok és községek (Budapest I–XXII. kerülete) földadó, földmérési és kataszteri iratainak gyűjteménye 1907–1954. 28,96 ifm.

Magyarországon a földadó-katasztert az 1875. évi VII. tc. – A földadó szabályozásáról – állította fel, az 1909. évi V. tc. – A földadókataszter kiigazításáról és a földadó százalékanak megállapításáról – pedig az elkészült kataszter adóügyi kiigazítását írta elő. A földadó kivetésének alapjául a föld kataszteri tiszta hozadéka szolgált. Művelési ágak és minőségi osztályok szerint számították ki, amihez az országot 7 kerületre osztották, 248 becslőjárást és 524 osztályozási vidéket állapítva meg. A földadó nyilvántartásba a birtokos személyében vagy a földbirtokban bekövetkezett változásokat jegyezték fel, hogy mindig a valódi tulajdonos adózzék a tényleges adótárgy után. A változásokat (tulajdonos, művelési ág, határrendezés, parcellázás, stb.) a birtokos bejelentése alapján jegyezték fel, ill., ha telekmegosztásról volt szó, a telekkönyvi hatóság küldött értesítést az adóhatóságnak.

A levéltárban található birtokívek Budapestre, ill. a peremtelepülésekre vonatkoznak, s a bejegyzések összességükben az 1890-es évektől az 1960-ig terjedő időszakot ölelik fel. A kataszteri birtokív tartalmazza a kataszteri helyrajzi számot, a földbirtokos nevét, tulajdoni arányát, lakhelyét, a tiszta jövedelmet, a nyilvántartási jegyzeteket, a birtok telekkönyvi betét- és helyrajzi számát, a művelési ágat, a földrészlet fekvését, osztályát, a földadó alá nem eső terület jelzését, a teleknyilvántartás szerinti területet, valamint a tiszta jövedelmeket folyó értékben. Az iratanyag kutatásához ismerni kell a kataszteri birtokívek számait vagy helyrajzi számokat. A kutatást segítik a telekkönyvi nyilvántartások, a pesti oldalról fennmaradt jegyzékek.

BFL VI. 106. Budapest Székesfővárosi Pénzügyigazgatóság iratai (1910) 1933–1949 (1950). 11,12 ifm.

a) Házadó-fellebbezésekkel kapcsolatos iratok 1945–1949 (1950). 4,32 ifm.

b) Vagyonekobbzási iratok 1945–1949 (1950). 0,4 ifm.

c) Vegyes ügyviteli könyvek és nyilvántartások (1910) 1933–1949. 6,4 ifm.

Magyarországon 1850-től az osztrák adórendszer vezették be, mellyel egyidejűleg komoly pénzügyigazgatási szervezet is kiépült. Ennek élén a négy országos pénzügyigazgatóság (Buda,

Temesvár, Nagyszeben, Zágráb) állt. Az egyenes adók, illetékek beszedését az országos pénzügyigazgatóságok felügyelete alatt a kerületi, megyei hatóságok (szolgabírói hivatalok és adóhivatalok) végezték a melléjük rendelt adófelügyelőkkel. A fogyasztási adókat, egyedárúságokat, vám- és bélyegjövédéket stb. a kerületi pénzügyigazgatóságok szedték, kezelték. A járási szolgabírói hivataloknak alárendelt cs. kir. adóhivatalok elsődleges feladata az egyenes adók és az illetékek kivetése, beszedése és beszolgáltatása mellett az árvavagyon és a bírói letétek őrzése, ellenőrzése volt, míg az adófizetési kihágásokkal szembeni intézkedések, adómentességek, adóhátralékok, adóelengedések tárgyában a kerületi és országos pénzügyigazgatóságok döntöttek. Budapesten továbbra is adófelügyelő állt a pénzügyigazgatás élén. Szervezetileg felügyeletük alá tartoztak a kir. adóhivatalokon kívül a sóhivatalok, vámhivatalok, pénzügyőri biztosságok és a kataszteri térképtárak is.

A kiegyezést követően az országgyűlés 1868-ban alkotta meg az adótörvényeket. Az 1868. évi XXII, XXIV–XXVI. törvényekkel — kevés módosítással — az osztrák egyenes adónemeket illesztették a magyar jogrendbe: a házadót, a személyes kereseti adót, a földadót és a jövedelemadót. A költség növekvő hiánya 1875-ben az addigi adórendszer kiszélesítését vonta maga után. A személyes kereseti adót és jövedelemadót felváltó I–IV. osztályú kereseti adó és általános jövedelmi pótdadó mellett bevezették a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adóját, a tőkekamat- és járadékadót, a bányaadót és a fegyveradót. Az előbbieket a földadóval, házadóval, továbbá az 1883-ban, ill. 1898-ban bevezetett hadmentességi díjjal, valamint országos betegápolási pótdadóval alkották 1909-ig a községek kezelésébe tartozó egyenes állami adók körét. Az adótörvények megszületésével együtt jelentős mértékben átalakult a magyar pénzügyi szakigazgatás is. Először a pénzügyigazgatás vált el az államvagyon kezelésétől: utóbbi célra jószágigazgatóságok és bányaigazgatóságok jöttek létre. A pénzügyi szakigazgatás a külön országos, ill. kerületi pénzügyigazgatóságok megszüntével, négyfokúról háromfokúra – pénzügyminiszter, pénzügyigazgatóságok, kir. adóhivatalok – egyszerűsödött. A szaporodó jogszabályok egységesítésének igényével alkották a közadók kezeléséről szóló 1876. évi XV. törvényt, amellyel a kir. adóhivatalok egyenes adók kivetésével kapcsolatos feladatait is elvonták, és a pénzügyi szakigazgatás megyei csúcshatóságává a kir. adófelügyelők váltak. Emellett jelentősen növelték az adóigazgatásban a helyi és a törvényhatósági szervek, így pl. az abban az évben életre hívott közigazgatási bizottság szerepét is. A községek, városok ekkor váltak az adóigazgatás nélkülözhetetlen helyi szerveivé. A pénzügyi szakigazgatás végső felépítését az 1889. évi XXVIII. törvénnyel nyerte el. Ezzel létrejött a polgári magyar pénzügyigazgatásnak az a formája, amely az 1948. évi államosításáig kis módosulásokkal fenn is maradt.

a) Intézmények, üzemek, lakások háborús kárainak helyreállítása utáni házadó kedvezmény és mentesség kérelmek, továbbá kölcsönkérelmek.

b) A népbíróság ítéletei alapján a háborús bűnösökkel szemben elrendelt vagyonekobzási ügyeket tartalmazták.

Oktatásügyi szakszervek

BFL VI. 502. Budapesti Királyi Tankerületi Főigazgatóság iratai 1883–1944. 67,56 ifm.

A Főigazgatóság a középiskolákról szóló 1883. évi XXX. tc. – A középiskolákról és azok tanárainak képzéséről – nyomán 1884-ben kezdte meg működését, s az állami középiskolákat első fokú hatóságként irányította és ellenőrizte, a nem állami iskolák felett pedig főfelügyeletet gyakorolt. 1935. évi VI. tc. – A közoktatásügyi igazgatásról – értelmében hatásköre a fővárosi szakirányú iskolákra, népiskolákra, óvodákra, gyermekmenhelyekre, internátusokra és a tanfolyamokra is kiterjedt.

A fond négy állagból áll, s az 1883–1950 közötti időszakot öleli át. A d) állag, a Beküldött középiskolai jegyzőkönyvek (1883–1944 26,88 ifm.) anyagában a 100. nagydoboz őrzi a

Budapesti Németbirodalmi Iskola (VII. ker. Damjanich u. 4–6.) iratait. Az iskolai anyaga az 1926–1944 közötti érettségi anyagokból, 1934–1938 között kiadott honosító érettségi anyagokból, az 1934–1944 között kelt, az érettségihez csatolt mellékletekből, továbbá anyagokból és anyagi naplókban áll 1941–42-ből, továbbá hat kötetből, amelyből négy mutatókönyv.

BFL VI. 503. Budapesti Kerület Polgári Iskolai Királyi Főigazgatóság 1931–1936. 1,84 ifm.

A Főigazgatóság az 1927. évi XII. tc. – A polgári iskoláról – nyomán 1931-től kezdte meg működését és 1936-ban megszűnt. Mint nevében is jelzi, hatásköre csak a polgári iskolákra terjedt ki. Segédletek nélküli iratanyagát a dobozok egyenkénti átnézésével lehet kutatni.

BFL VI. 504. Budapesti Székesfővárosi Királyi Tanfelügyelőség iratai 1890–1949. 22,8 ifm.

Az 1876. évi XXVIII. tc.-kel – A népiskolai hatóságokról – életre hívott Tanfelügyelőség valamennyi népiskola fölött felügyeletet gyakorolt, és köteles volt a népoktatási intézményeket rendszeresen, de évente legalább egyszer meglátogatni.

A fond négy állagból áll, a c) állagban elhelyezett Minősítési lapok (1916–1949) a főváros 14 kerületében alkalmazott pedagógusok minősítési kartonjait őrzi.

BFL VI. 506. Budapesti iparostanonc-iskolai tanulmányi felügyelők iratai 1911–1948. 0,44 ifm.

A két állagból álló fond b) állagának négy kötete az iparos tanonciskolák tanári testületeinek beosztását tartalmazza az 1945–1948 közötti időszakból.

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

A VII. fondfőcsoportban a bíróságok és ügyészségek, a büntető- és javítóintézetek, s a közjegyzők a működése során (1765) 1841–1956 (1972) között keletkezett iratanyag található 3894,92 ifm. terjedelemben.

Bíróságok és ügyészségek

Ellentétben a szabad királyi városok korábbi gyakorlatával, amikor is az igazságszolgáltatás a városi közigazgatás részét képezte, az 1869. évi IV. tc. – A bírói hatalom gyakorlásáról – elfogadásával lehetővé vált a polgári jogszolgáltatási rendszernek, melyben a jogszolgáltatás már teljesen elkülönült a közigazgatás szerveitől, és független bíróságok álltak fel. Ez az állami bírósági szervezet rendes vagy általános és különös bíróságokból állt. A rendes bíróságok polgári és büntetőügyekben egyaránt ítélték. A bírósági szervezet négyfokú volt. A járásbíróságok hatáskörébe első fokon a kisebb súlyú polgári és büntetőügyek tartoztak. A következő szintet a törvényszékek jelentették mint általános hatáskörű első fajú bíróságok, területi illetőségük egy-egy törvényhatóságra terjedt ki. Felettük az ítéltáblák álltak, a legfőbb bírói fórum szerepét pedig a Magyar Királyi Kúria töltötte be. Budapesten 1895-től külön járásbíróságot, ill. törvényszéket szerveztek a polgári és a büntetőügyekre. A járásbíróságok mindig elsőfokú, a törvényszékek általános bíróságként első vagy fellebbviteli, az ítéltáblák és a Kúria néhány sajátos esetet kivéve mindig fellebbviteli bíróságok voltak. Ehhez a szervezethez kapcsolódtak az

ügyészségek, főügyészségek és a Koronaügyészség. A járásbíróóságok szintjén ügyészi szervezet nem épült ki, itt a vádképviseletet ügyészi megbízottak látták el.

Az iratkezelési rendszert – felügyeleti és irányítói feladatai részeként – az Igazságügyminisztérium alakította ki, melynek érvényessége az egész ország területére kiterjedt. Külön sorozatokat alakítottak ki a szervezet irányításával, működésével kapcsolatos ügyekre (elnöki iratok). A felügyeleti-ellenőrző feladatokkal kapcsolatban keletkezett iratokat általában külön sorozatban kezelték (fegyelmi iratok), de előfordult az is, hogy ezeket az elnöki ügyek közé sorolták. A peres-és/vagy peren kívüli ügyek általánosan elkülönített sorozataihoz járultak még olyan más sorozatok, melyek akkor keletkeztek, ha egy újabb törvény, törvény-kiegészítés vagy rendelet a bíróságra (ügyészségre) más, esetleg újabb feladatokat ruházott. A jogszolgáltatási szervek iratanyagánál a kutatás alapja a perben, eljárásban szereplő személyek neve. Az iktatásnál használt lajstrom- ill. főlajstromkönyvekbe nemcsak az ügy számát és a perben szereplő személyek nevét vezették be, de röviden azt is feljegyezték, hogy milyen vádban, ill. polgári per esetében milyen pertárgyban folytatták le a tárgyalást vagy vádeljárást. Tematikus kutatás esetében tehát a „Per tárgya” rovat bejegyzései is felhasználhatók kiindulópontként. A bírósági perek lezárása után a teljes peranyagot az elsőfokú eljárást lefolytató bíróságnál kellett irattározni. A felsőbb bíróságok, az általuk hozott ítéletek kiadmányaival együtt ide küldték vissza az anyagot. Az ítéletpéldányokat a perben szereplő valamennyi szervnek megküldték, tehát előfordulhat, hogy egy-egy bírósági fórum ítélete esetleg csak valamelyik ügyészségen található meg.

BFL VII. 1. Budapesti Királyi Ítéltábla (1946– Budapesti Itélőtábla, 1949– Budapesti Felsőbíróság) iratai 1891–1950. 732,48 ifm.

a) Elnöki iratok (1869) 1891–1950. 124,7 ifm.

b) Fegyelmi iratok 1890–1950. 12,54 ifm.

d) Peres iratok (1891–1915) 1916–1950. 544,54 ifm.

A fővárosi központtal működő ítélőtábla az országos hatáskörű Királyi Kúriából 1869. június 1-jén vált ki, és Pesti, majd Budapesti Királyi Ítéltábla néven kezdte meg működését. Az 1890. évi XXV. tc. – A kir. ítélőtáblák és a kir. főügyészségek szervezéséről – életbe lépésével átalakult a felsőbbíróságok és a főügyészségek szervezete és területi elhelyezkedése, így országos jellege megszűnt, és egyike lett az ekkor szervezett 11 ítélőtáblának. Neve 1946-tól Budapesti Ítéltábla, 1949–1950-ben Budapesti Felsőbíróság volt. Megalakulásakor illetékessége az egész szűkebb értelemben vett Magyarországra kiterjedt, 1890 előtt keletkezett iratanyagát ezért Magyar Országos Levéltár őrzi.

A Budapesti Királyi Ítéltábla vegyes-folyamodású bíróság volt, amely első fokon csak fegyelmi hatósága alá tartozó ügyekben és különleges esetekben, pl. a táblán lezajló főtárgyaláson, a tárgyalóteremben elkövetett bűncselekmények esetében járt el. Másodfokon a fellebbezéssel megtámadott elsőfokú törvényszéki ítélet után rendes polgári, úrbéri, váltó, kereskedelmi, csőd- és bányá- és telekkönyvi ügyekben, büntetőügyekben, ideértve pénzügyi kihágásokat, továbbá első fokon már tárgyalt fegyelmi ügyekben stb. hozott ítéletet. Harmadfokon pedig a törvényszékektől – mint másodfokú bíróságoktól – fellebbezett, ezer korona átutalásán aluli sommás perekben, büntetőügyekben pedig felülvizsgálta a vádtanács végzéseit.

a) Az elnöki iratokban tükröződnek a szervezet, a személyzet, a működés és a felügyelet kérdései. Az elnöki ügyeket tárgyi összetartozásuk szerint állandó főcsoportokra osztották fel és irattározták. A főcsoportok közül a legfontosabbak a szervezési, személyzeti és alapítványi ügyek. (Azoknak az alapítványoknak a kezelése került az Ítéltáblához, amelyek a bíróságokon vagy más igazságszolgáltatási szervnél alkalmazott személyek anyagi megsegítésére jöttek létre, és az alapító okiratukban az Ítéltáblát jelölték ki kezelőnek.

b) A fegyelmi ügyek között kutathatóak az Ítéltábla fegyelmi hatósága alá tartozó bíróságok alkalmazottainak fegyelmi ügyei. A fegyelmi iratokból külön sorozatot alakítottak ki, amelyeket az

Elnöki iroda kezelt. Ebben nyomon követhetőek a bírósági alkalmazottak különböző politikai rendszerváltásokat, pl. Tanácsköztársaságot vagy 1945-öt követő politikai indítékú felelősségre vonásának esetei.

d) Az iratsorozat egységes, azon belül polgári- büntető-, váltó-, kereskedelmi és csődügyek találhatók. Az anyag 1891–1915 között erős selejtezésen esett át, ezért a büntetőügyek tekintetében királlysértési, izgatási, vallási sérelmi és párbaj perek, a polgári-, váltó stb. ügyek tekintetében pedig vagyoni és a pénzügyi perek túlsúlya jellemző. 1916 után az iratok majdnem hiánytalanul megmaradtak. Mivel az Ítéltábla másod-, harmadfokú ítélkezési fórum volt, az ügy befejezése után az elsőfokú eljárás alapiratai visszakérültek az alsóbb fokú bírósághoz, ezért általában csak az eljárás különböző fázisaiban hozott ítéleteket találhatjuk meg az Ítéltábla eljárását dokumentáló iratok mellett.

BFL VII. 2. Pesti (1875-től) Budapesti Királyi Törvényszék (1946-tól Budapesti Törvényszék) iratai (1765) 1872–1950. 1118,28 ifm.

a) *Elnöki iratok 1896–1950. 22,72 ifm.*

b) *Fegyelmi iratok 1898–1943. 5,24 ifm.*

c) *Polgári peres iratok 1872–1950. 199,84 ifm.*

e) *Cégbírószági iratok 1876–1948. 881,92 ifm.*

f) *Letéti ügyek iratai 1872–1949. 0,71 ifm.*

A kiegyezés után kialakított bírósági szervezet általános hatáskörű elsőfolyamodású bíróságai a törvényszékek voltak. Létrehozásukat az 1871. évi XXXI. tc. – Az első folyamodású bíróságok rendezéséről – mondta ki. Buda, Óbuda és Szentendre területére a Budai-, Pest területére a Pesti Királyi Törvényszéket állítottak fel. Ezek az állami bíróságok vették át az 1871-ig fennállt budai és pesti városi törvényszékek ügykörét. A 2722/1875. IM sz. rendelet megszüntette a Budai Királyi Törvényszéket, illetőségi területét a Pesti Királyi Törvényszékhez csatolta. Az új bíróság neve Budapesti Királyi Törvényszék lett. A törvényszékek első fokon azokban a polgári és büntetőperes, valamint peren kívüli ügyekben jártak el, melyeket korábban a budai és pesti városi törvényszékek láttak el. A II. világháborút követően a IV. tc.-kel felszámolták.

a) A Budapesti Királyi Ítéltábla Elnöki irataihoz hasonlóan személyi, szervezeti, működési és felügyeleti ügyeket tartalmaz.

b) A törvényszék fegyelmi hatásköre a területén lévő járásbírószágok hivatalnokaira, szakértőire, valamint a budapesti közjegyzőkre, helyetteseikre és közjegyzőjelöltekre terjedt ki.

c) Az állag a törvényszék iratanyagában található legteljesebben fennmaradt polgári peres iratsorozat.

e) Mivel a gazdasági szervek, ipari és kereskedelmi vállalatok, városi közművek, bankok, takarékpénztárak, termelő, értékesítő és szolgáltató szövetkezetek iratanyaga nem szisztematikusan iratbegyűjtés eredményeként került a levéltárba, hiányoznak jelentős szerepet játszó gazdasági egységek, pl. egyéni cégek iratai. A hiányok áthidalására az ún. tükröződő iratok révén van némi lehetőség. A tükröződő iratok sorában elsőként kell megemlíteni a cégbírószági iratokat, melyeknek többségét társasági szerződések, tulajdonviszonyokra vonatkozó bejegyzések, jegyzőkönyvek, mérlegek alkotják. Az 1875. évi XXXVII. sz. kereskedelmi törvény nemcsak a szorosan vett kereskedelemre vonatkozott, hanem valamennyi olyan vállalkozásra, amelynek működése meghaladta a kisipar körét. E törvény értelmében minden hatálya alá tartozó vállalkozó üzlete megkezdésekor köteles volt cégét bejelenteni annál a törvényszéknél, melynek illetékességi területén telephelyét felállította. Az ún. cégjegyzékek vezetését a törvény 7. §-a a törvényszékek – a kir. törvényszékek mint cégbírószágok – feladatává tette. A fővárosban ezt a feladatot 1914-ig a Budapesti Kereskedelmi és Váltótörvényszék, ettől kezdve a Budapesti Királyi Törvényszék látta el. A kereskedelmi törvény kimondta a cégszabadság elvét, hogy ti. kereskedelmi céget bárki

előzetes engedély nélkül alakíthat, de felügyeletüket és ellenőrzésüket az állam az 1876. január 1-jével felállított cégbíróságok feladatává tette. A cégbejegyzés nyilvános volt, a közönség minden bejegyzésről tudomást szerezhetett anélkül, hogy érdeklődésének célját és okát közölni tartozott volna. A kereskedelmi törvény alapvetően két cégformát határozott meg: egyéni és társas céget, de megkülönböztettek további fajtákat is: névbeli, tárgyi és vegyes cégeket, ill. az alapítást figyelembe véve léteztek eredeti, azaz elsőalapítású vagy átruházott cégek is. A törvény a társas cégek négy formáját – közkereseti, betéti, részvénytársasági és szövetkezeti – határozta meg. Az ipar, a kereskedelem szabatos menete, az üzleti életben nélkülözhetetlen és megkívánt bizalom megkövetelte a cégjegyzékek pontos vezetését, ezért a törvényt egy miniszteri rendelettel is kiegészítették 1875-ben. Eszerint a bejegyzést csak bírói határozat rendelhette el, mivel a cégjegyzék közokiratnak számított. A cégjegyzékek a cégbíróságon, a cég hivatalban őrzött, bekötött, lapszámozott könyvek, melyeket használatba vétel előtt a cégbíróság hitelesít, záradékkal lát el. A cégjegyzékbe történt bejegyzések megjelentek a Központi Értesítő c. közlönyben, amelyet a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium adott ki. Míg az egyes törvényszékeknél vezetett cégjegyzékek csak a törvényszék területén működő cégek adatait tartalmazták, addig a Központi Értesítő az összes magyarországi bejegyzett céget, sőt 1918-ig az erdélyieket, az I. világháború kezdetéig pedig a horvát-szlavónországi cégeket is. 1918 után csak a trianoni Magyarország területén működő és bejegyzett cégekre közölt adatokat egészen az 1948-ban bekövetkezett államosításokig.

A három városból egyesült főváros fejlődését jól illusztrálja, hogy míg az 1875. évi XXXVII. tc. megjelenése előtt Pesten, Budán és Óbudán az összes cégbejegyzések száma nem érte el a 2000-et, ez a szám 1876–1895 között már 6901-re emelkedett. Az I. világháborúig az ipari cégjegyzések száma már elérte a 18 453-at, a kereskedelmi cégeké pedig a 10 988-at. A pontosság kedvéért azért megemlítenéd, hogy a bejegyzett és ténylegesen működő vállalkozások száma nem fedte egymást: egyrészt a cégek nem mindig tettek eleget bejelentési kötelezettségüknek, másrészt a törvény sem biztosított jogot a cégbíróságnak, hogy a megszűnt cégeket saját hatáskörben törölhesse. Ezt a visszás helyzetet csak az 1927. évi III. tc. szüntette meg. Ezzel együtt 1948 decemberéig a fővárosi cégbíróságon kb. 45 000 egyéni és 32 000 társas cég bejegyzése történt meg, megszűnésüket pedig 1950-ig vezették. Az iratanyag külön az egyéni és külön a társas cégekre vonatkozó névmutatók segítségével kutatható.

f) Az állag anyagát végrendeletek, örökbefogadási szerződések, váltók és egyéb értékpapírok, följástromszámok szerint rendezett letétek, és letétekkel kapcsolatos ügyviteli feljegyzés-töredékek alkotják.

BFL VII. 3. A Pesti Első Bíróságú Királyi Váltótörvényszék (1854–1861 között Pesti Császári és Királyi Kereskedelmi Törvényszék) iratai (1819) 1841–1876. 2,77 ifm.

a) Elnöki iratok 1841–1854. 0,14 ifm.

b) Peres iratok 1841–1864. 0,56 ifm.

c) Cégjegyzékek 1864–1876. 2,07 ifm.

1841. január 1-jén kezdte meg működését, a szabadságharc leverése után pedig Pesti Első Bíróságú Császári és Királyi Váltótörvényszék néven folytatta munkáját. Minthogy az 1851-ben felállított megyei bíróságok hatásköre váltóügyekre is kiterjedt, hatáskörét Pest megyére szűkítették. 1854-ben újabb átszervezés következett, a pesti váltótörvényszék országos hatáskört kapott, és Pesti Császári és Királyi Kereskedelmi Törvényszék néven működött 1861-ig. Ekkor az Országbírói Értekezlet visszaállította régi nevét – Pesti Első Bíróságú Királyi Váltótörvényszék – és illetékességi területét, amit 1871-ig tartott meg. 1841-től Magyarországon csak az számított rendes kereskedőnek, aki üzletét bejegyeztette és tevékenységéről könyvet vezetett. A társas cégek cégbejegyzéséről vezetett könyvek 1864–1867 és 1870–1872 között, az egyéni cégek

cégbejegyzései pedig 1864-től maradtak fenn. A cégekkel kapcsolatos bírósági bejegyzéseket későbbi időszakból is találhatunk a cégbejegyzések mellett.

a) A váltótörvényszék szervezeti működésére vonatkozóan tartalmaznak adatokat. A levéltár egyetlen abszolútizmuskori bírósági elnöki anyaga, s bár csekély mennyiségű, de igen becses forrás a kor jogtörténetét kutatók számára.

b) Töredékes váltó- és csődper iratokból áll, azonban pl. Tauscher József és ifj. Höffler Ferenc csődjének teljes peranyagát is magában foglalja.

c) Egyéni és társas cégek címpéldányai (a lakhely szerinti törvényszékek igazolása - Baja, Balassagyarmat, Besztercebánya, Eger, Esztergom, Gyöngyös, Hódmezővásárhely, Ipolyság, Jászberény, Kalocsa, Kaposvár, Karczag, Kecskemét, Komárom, Liptószentmiklós, Miskolc, Nagy-Becskerek, Nagykikinda, Pécs, Rimaszombat, Szeged, Szekszárd, Székesfehérvár, Szolnok, Temesvár, Túrócszentmárton, Újvidék, Versetz, Veszprém, Zombor városokból), ill. egyéni cégek névmutatói és egyéni cégek jegyzékei.

BFL VII. 4. Budapesti Királyi Kereskedelmi és Váltótörvényszék iratai 1869–1914. 0,78 ifm.

Szintén első folyamodású törvényszékként működtek. Az ügyek tárgyalásakor kereskedői ülnököket alkalmaztak; ahol a törvényszék székhelyén volt kamara ott közösen ülészttek, fele részben kereskedői, fele részben iparos tagokból, más helyeken a kereskedői testület tagjai, vagy a helybeli bejegyzett kereskedők közül választottak. Számukat és bírói ténykedésüket a kereskedelmi ülnökökre vonatkozó törvények szabályozták. Hatáskör: a) az eddig fennállott váltótörvényszékekhez utasított ügyek; b) kereskedők, gyárosok, közkereseti társaságok, részvénytársaságok, iparvállalatok csődje, amennyiben azok telepei, igazgatóságuk, ügyvezetésük a kereskedelmi- és váltótörvényszék területén volt és bejegyeztettek; c) magyarországi földtehermentesítési kötvények, hitelpapírok megsemmisítése iránti eljárás; d) magyar földhitelintézetnek ügyei. A fővárosban a kereskedelmi és váltóügyekben 1915-ig ez a törvényszék volt illetékes, megszűnése után a cégbírói ügyek intézését a Pesti (1875-től Budapesti) Királyi Törvényszék vette át.

Iratai sokkal töredékesebb elődje iratainál. Egy doboznyi fegyelmi irat mellett peres iratokat tartalmaz, de csak töredékesen. Értékesebb része néhány, a váltótörvényszéknél elhelyezett letétekről vezetett bírói letéti bevételi és kiadási napló, amelyekből a letétek tárgyára és a letévő személyekre szerezhetőek adatok. Az 1875. évi XXXVII. tc., a kereskedelmi törvény alapján vezetett cégjegyzékek és cégbírói iratok egységesen a Budapesti Királyi Törvényszék fondjába nyertek besorolást.

BFL VII. 6. Budapesti I–III. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai 1871–1950. 34,33 ifm.

a) Polgári peres és peren kívüli iratok 1928–1950. 7,68 ifm.

c) Budai (dunajobbparti) telekkönyvi iratok 1871–1949. 19,16 ifm.

d) Óbudai (dunajobbparti) telekkönyvi iratok 1875–1921. 4,81 ifm.

e) Kihirdetett végrendeletek 1896–1950. 1,6 ifm.

f) Elnöki iratok 1945–1949. 1,08 ifm.

A járásbíróságok létrehozásáról szintén az 1871. évi XXXI. tc. rendelkezett. A járásbíróságok a korábbi egyesbíróságok helyébe léptek, hatáskörükbe pedig a vonatkozó jogszabályok által pontosan meghatározott – csekélyebb súlyú – polgári és büntetőügyek tartoztak. Budapest egyesítése után az alsó fokú bíróságokat a kerületekre utaló névvel jelölték meg: I–II., III., IV., V., VI–VII. és VIII–X. Kerületi Járásbíróság. 1877-ben a budai oldal két különálló bíróságát I–III. Kerületi Járásbíróság néven egyesítették. Az 1913. évi XXV. tc. – A budapesti központi kir. járásbíróság felállításáról és más egyéb szervezeti szabályokról – megszüntette az időközben

kisebbségi átszervezéseken keresztülment kerületi bíróságokat, s helyettük felállította a Budapesti Központi Királyi Járásbíróságot, melynek illetékességi területébe a fővárosnak a Duna bal partján (Pest) fekvő része tartozott. A jobb part (Buda) alsó fokú fóruma továbbra is a Budapesti I–III. Kerületi Királyi Járásbíróság maradt.

A járásbíróságok előtt lefolytatott perek főként sommás perek voltak, amelyeket a rendes eljárással szemben az egyszerűség, a rövidek és szóbeliség jellemezte. Az 1893. évi XVIII. tc. (A sommás eljárásról) a járásbíróságok hatáskörében folytatandó sommás eljárás alá vonta a személyes kereseteket, ha a perérték 500 forint alatt volt, továbbá a 200 forintnál kisebb perértékű ügyeket (birtok- és telekkönyvi bírósághoz utalt perek, örökösödési perek, jogviszony létezésének vagy nem létezésének, okirat valódiságának vagy valótlanságának megállapítására indított perek), a köziratokban vagy hitelesített magánokiratokban biztosított pénz- és ingóköveteléseket, a házasságon kívül született utódok igényeit, a három évnél nem régebbi kamatok, életjáradék, tartási és élelmezési kötelezettségek iránti igényeket, a bérleti és haszonbérleti viszonyból származó vagy azzal összefüggő kereseteket, a határjárás és visszahelyezési pereket, s végül a kereskedelmi, védjegy és szabadalmi perek bizonyos fajtáit.

A járásbíróságok 1914-ig terjedő, csekély mennyiségben fennmaradt peres iratanyagai kizárólag sommás pereket, ezt követően a polgári eljárás alá tartozó kisebb értékű gazdasági, ill. más (pl. sajtó-) ügyeket tartalmaznak. Peren kívül a járásbíróságok főként hagyatéki ügyekben jártak el. Anyaguk selejtezésekor a magasabb értékű, ill. a jelentősebb személyiségek hagyatéki ügyeit tartották meg. Az örökösödési eljárást az 1894. évi XVI. tc. – Az örökösödési eljárásról – szabályozta. Eszerint az ilyen ügyek a hagyatékfelvétel és a hagyaték közjegyzői tárgyalása után az illetékes járásbíróság hagyatékátadó végzésével zárultak. Ha az érdekeltek az örökséggel kapcsolatban hatósági eljárás nélkül állapodtak meg, és az örökségben ingatlan javak is voltak, a járásbíróság a feleknek örökösödési bizonyítványokat adott. A peren kívüli iratok közé ezenkívül még végrehajtási, anyakönyvi, hitelesítési és okirat-megsemmisítési jellegű ügyek tartoznak.

Fennmaradtak még a Budapesti Központi Királyi Járásbíróságnál, ill. jogelődeinél kihirdetett végrendeletek az 1890-es évektől 1950-ig.

A Budapesti I–III. Kerületi Királyi Járásbíróság és a Budapesti Központi Királyi Járásbíróság fondjába tartoznak még a telekkönyvi iratok (VII. 6. c., d.; VII. 12. d). A modern telekkönyvi nyilvántartás kezdetei Magyarországon a neoabszolutizmus korára nyúlnak vissza, az igazságügyminiszter 1855. december 15-i rendeletében telekjegyzőkönyvek készítésére adott utasítást. A formátumuk mellett központi rendtartásban szabták meg azt is, hogy az országosan egységes telekjegyzőkönyveknek mit kell tartalmazniuk. Eszerint a telekjegyzőkönyveknek A, B és C lapokra tagozódnak. Az „A” vagy birtokállási lap az ingatlan azonosító adatait tünteti fel: a község megnevezése, a telekjegyzőkönyv száma és a birtokos neve a helyszíneléskor. További rovatai: 1.) sorszám, 2.) helyrajzi szám (a parcella térképen megjelölt száma), 3.) az ingatlan művelési ága, 4.) területe, 5.) jegyzet. A „B” lap a tulajdonosokról ad tájékoztatást: ide jegyezték fel, ha a tulajdonos kiskorú volt, vagy gondnokság alatt állt, ha az ingatlant eladták, vagy az eladást megszorították, ha az ingatlan terhelési tilalom alatt állt, ha valakinek elő- vagy visszavásárlási joga volt. A „C” lap az ingatlanra betáblázott terheket, pl. jelzálogot, a szolgálmat, a telki terheket tünteti fel. Az 1867. évi kiegészítést követően a telekjegyzőkönyveket újraszerkesztették, ami a gyakorlatban a korábban vezetett lapok átvételével, hozzáfűzésével történt. A telekkönyvi nyilvántartások megújításáról az 1886. évi XXIX. tc. – A telekkönyvi betétek szerkesztéséről – rendelkezett, amely a telekjegyzőkönyveket telekkönyvi betétek formájában szerkesztette újjá. A lap adatai változtak, kiegészültek az időközben elvégzett kataszteri felmérés adataival.

A fővárosban a telekkönyvi nyilvántartások alapjául szolgáló iratok nem maradtak fenn, csupán maguk a telekjegyzőkönyvek, ill. a telekkönyvi betétek kerültek a levéltárba. Ezeket az anyagokat a jegyzőkönyvek vagy telekkönyvi betétszámok sorrendjében vannak elhelyezve. Buda város és Óbuda mezőváros telekjegyzőkönyvei hiányosan maradtak fenn a Budapest I–III. kerületi Királyi

Járásbíróság telekkönyvi iratai között. Az 1871-től 1895-ig vezetett sorozatban található meg a Budai Cs. Kir. Járásbíróság, ill. a Budai Országos Törvényszék telekjegyzőkönyveinek korábbi adatai és becsatolt lapjai, amelyek a 19. század közepéig visszamenőleg tartalmaznak az ingatlanokra vonatkozó bejegyzéseket. Budán az 1895-ben újjászerveztett telekkönyvi betétek vezetése az 1921-ben végrehajtott harmadik átszerkesztéssel zárult le, ezután már csak azok az 1944-ig terjedő telekkönyvi betétek kerültek be a levéltárba, melyeket valamilyen okból időközben megszüntettek. Az óbudai anyag az 1855 és 1894 közötti időszakból töredékes, csak telekjegyzőkönyvek formájában maradt fenn. A telekkönyvi betéteket 1894-ben szerkesztették meg, és 1921-ig a budaitól továbbra is elkülönülten kezelték, amikor is egyesítették a két sorozatot. Az anyagot csak a telekjegyzőkönyvi vagy telekkönyvi betétszámok ismeretében lehet kutatni, mivel az egykorú irattári segédletek hiányoznak, ill. igen töredékesek. A tájékoztatásban segítséget adhatnak a Budapest Székesfőváros Mérnöki Hivatala által nyomtatásban kiadott azonosítási jegyzékek, amelyekben a régi és új helyrajzi számok mellett az ingatlanok címe és telekkönyvi betétszáma szerepel.

A pesti oldal teleknyilvántartásait a Pesti (1875-től) Budapesti Királyi Törvényszék, majd 1915-től a Budapesti Központi Királyi Járásbíróság mellett működő Telekhivatal vezette. A Duna bal partján a telekkönyveket 1878-ban fektették fel, átvéve a városi telekkönyvi hatóság 1870-1878 közötti érvényes bejegyzéseit. A korábbiakra vonatkozóan Pest város telekkönyvi iratainak gyűjteményében a telek- és betáblázási könyvek szolgálnak forrásul. A nyomtatott ívekre felvett telekjegyzőkönyveket 1893 után az Igazságügyminisztérium rendeletére telekkönyvi betétként vezették tovább 1926-ig, amikor újjászerveztették őket. A pesti oldal nyilvántartásaihoz készített egykorú segédletek fennmaradtak, ami jelentősen megkönnyíti a kutatást. A helyrajzi számok ismeretében a részletlajstromok adják meg a keresett ingatlanok betétszámát, és szintén lajstrom segítségével lehet kutatni a kataszteri helyrajzi szám alapján, de a pesti oldalon 1926-ban felvett házsámjegyzék felhasználásával az utca és házsám ismeretében is elvégezhető a kutatás. A telekkönyvi névjegyzékek segítségével 1878–1900 között a tulajdonosok neve szerint is megállapítható a keresett ingatlan betétszáma. A névjegyzékek második sorozata az 1926–1944 közötti időszakra vonatkozik, és szintén a tulajdonosok neve szerint tartalmazza az ingatlanok betétszámát. Ebből az időszakból azonban csak a megszüntetett betétek töredéknyi anyaga került hozzánk. Az ezután következő időszak anyagait mindkét városrész esetében a jelenleg is működő telekkönyvi hatóság kezeli.

BFL VII. 7. Budapesti IV. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai 1894–1914. 1,3 ifm.

- a) Elnöki iratok 1898–1913. 0,24 ifm.*
- b) Sommás perek iratai 1894–1914. 0,36 ifm.*
- c) Hagyatéki ügyek iratai 1908–1911. 0,12 ifm.*
- d) Kihirdetett végrendeletek 1896–1914. 0,58 ifm.*

BFL VII. 8. Budapesti V. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai 1896–1914. 2,28 ifm.

- a) Elnöki iratok 1898–1913. 0,68 ifm.*
- b) Sommás perek iratai 1910–1914. 0,12 ifm.*
- c) Hagyatéki és végrehajtási ügyek iratai 1906–1909. 0,62 ifm.*
- d) Kihirdetett végrendeletek 1896–1914. 0,86 ifm.*

BFL VII. 9. Budapesti VI. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai 1894–1914. 1,67 ifm.

- a) Elnöki iratok 1898–1914. 0,27 ifm.*
- b) Sommás perek iratai 1894–1913. 0,24 ifm.*
- c) Hagyatéki ügyek iratai 1902–1909. 0,62 ifm.*

d) Kihirdetett végrendeletek 1896–1914. 0,54 ifm.

BFL VII. 10. Budapesti VII. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai 1894–1914. 1,13 ifm.

a) Elnöki iratok 1898–1906. 0,15 ifm.

b) Sommás perek iratai 1894–1913. 0,24 ifm.

c) Hagyatéki ügyek iratai 1899–1909. 0,38 ifm.

d) Kihirdetett végrendeletek 1896–1914. 0,36 ifm

BFL VII. 11. Budapesti VIII–X. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai 1896–1914. 2,3 ifm.

a) Elnöki iratok 1902–1914. 0,32 ifm.

b) Sommás perek iratai 1899–1913. 0,32 ifm.

c) Hagyatéki ügyek iratai 1898–1913. 0,24 ifm.

d) Kihirdetett végrendeletek 1896–1914. 1,42 ifm.

BFL VII. 12. Budapesti Központi Királyi Járásbíróság iratai 1878) 1913–1950 (1952). 273,32 ifm.

a) Elnöki iratok 1914–1950. 25 ifm.

b) Peres és peren kívüli iratok 1913–1950. 157,88 ifm.

d) Pesti (dunabalparti telekkönyvi iratok) (1878) 1914–1949. 49,14 ifm.

e) Kihirdetett végrendeletek 1914–1950 (1952). 4,1 ifm.

BFL VII. 19. Újpesti Királyi Járásbíróság iratai 1883–1950. 6,81 ifm.

a) Rákospalotai telekkönyvi betétek 1885–1934. 3,96 ifm.

b) Újpesti telekkönyvi iratok 1883–1950. 2,28 ifm.

c) Elnöki iratok 1941–1950. 0,39 ifm.

d) Peres iratok 1945–1949. 0,18 ifm.

BFL VII. 20. Budafoki Királyi Járásbíróság iratai 1929–1956. 0,13 ifm.

A fond egy doboznyi kihirdetett végrendeletből és egy hozzá tartozó jegyzékből áll.

BFL VII. 17. Budapesti Királyi Főügyészség (1946– Budapesti Főállamügyészség) iratai 1891–1950. 95,7 ifm.

a) Elnöki iratok 1895–1950. 7,38 ifm.

b) Általános iratok 1891–1950. 88,32 ifm.

Az állami ügyészi szervezetet az 1871. évi XXXIII. tc. – A királyi ügyészségről – hozta létre Magyarországon. A jogszabály 2. §-ának értelmében ennek keretébe tartoztak a koronaügyész, aki a Királyi Kúria; a királyi főügyészek, akik a Királyi Tábla, a királyi ügyészek, akik az elsőfolyamodású törvényszékek mellett dolgoztak, a koronaügyészi és királyi főügyészi helyettesek és a királyi alügyészek. A járásbíróságok mellett ügyészi megbízottak látták el a vádképviselést. Ők az ügyvédek vagy a bírósági fogalmazók közül kerültek ki.

Az ügyészség legfőbb feladata az állam közérdekeinek képviselete a törvényben meghatározott módon. A király a miniszter ellenjegyzésével az ügyészeket, a miniszter a segédszemélyzetet, a főügyész a kerületében a kezelő személyzetet nevezte ki. Az ügyészség a bíróságtól független és közvetlenül az igazságügyi miniszternek volt alárendelve.

Az ügyész hatásköre az első folyamodású bíróságoknál bűnvádi esetekben a következő volt: hivatalgyakorlás közben elkövetett bűncselekmények esetén vizsgálat indítása; a bűnvizsgálatban a szükséges indítványok megtétele; az eljárás megszüntetése, vagy perbefogás iránti indítvány megtétele; közvádlóként járt el a büntető perekben; perorvoslással élt, ha az a vádlott javát szolgált; a kiszabott büntetés végrehajtását eszközölte, és felügyelte.

Az ügyészségnek joga volt betekinteni a vizsgált iratokba. Kapcsolatba léphetett a vizsgálóbíróval, akinek kötelessége volt 24 órán belül jelenteni felé minden feljelentést. Ugyanakkor lehetett jelen a vádlott kihallgatásán, ettől eltekintve a bűnvizsgálati eljárás minden cselekményében részt vehetett. A börtönök feletti felügyelet is a tennivalóit gyarapította, havonként látogatta a fogházakat.

A főügyész hatásköre kiterjedt: a kerületében lévő ügyészségi tagokra, segéd- és kezelőszemélyzetre; az alárendelt ügyészségek számára utasítások kiadására; fegyelmi eljárásokban a közvádlói teendőkre; a törvényszéki fogházak fölötti főfelügyelet gyakorlására; beszámolási kötelezettségre az igazságügyi miniszternek a törvényhozás és a fogházak állapotáról.

1890-ig a bírósági szervezet felépítésének megfelelően a pesti, ill. budapesti ítélőtábla országos jelentőségű szervezete mellett működött a Budapesti Királyi Főügyészség. Az 1890. évi XXV. tc. – A kir. ítélőtáblák és kir. főügyészségek szervezéséről – az újonnan szervezett 11 ítélőtábla mellett létrehozta a királyi főügyészségeket is. Ezek illetékességi köre megegyezett a táblákéval. 1891. május 5-én kezdték meg működésüket. A Budapesti Királyi Főügyészség körzete meghaladta a Budapesti Királyi Itélőtábláét, ugyanis az 1890. évi XXV. tc. felhatalmazta az igazságügyminisztert, hogy a bűnvádi eljárásról megalkotandó törvény hatálybalépéséig, ideiglenesen több királyi ítélőtábla körzetét egy főügyészségi kerületté kapcsolhassa össze. Ez az állapot 1900. január 1-ig állt fenn. A királyi főügyészek, majd 1920-tól a főügyészségek elnökei felügyelték a kerületükhöz tartozó ügyészségeket. Az ügyészi szervezet szintén az igazságügyminiszter alárendeltségébe tartozott, akinek utasítási joga is volt. A főügyészségek az ügyészek feletti felügyelet keretében ügyeltek az ügyvitel szabályozására, megvizsgálták a panaszokat. 1899-től a királyi főügyész a kerületében működő ügyészségektől időszakonként jelentést kérhetett a fontosabb, avagy kiemelten kezelt ügyekről (pl. sajtóvétségek, nemzetiségi ügyek, politikai ügyek és mozgalmak).

A Főügyészség iratkezelésében 1899-től a következő tárgyi sorozatokat állították fel: I. szabály- és körrendeletek, általános utasítások, II. gazdasági ügyek, III. fegyelmi- felügyeleti ügyek, IV. bűnügyek és hozzájuk tartozó végrehajtási ügyek, V. fogház ügyek, VI. ügyforgalmi kimutatások, VII. sajtó ügyek és vegyes iratok.

BFL VII. 18. Budapesti Királyi Ügyészség (1946– Budapesti Államügyészség) iratai 1907–1950 (1952). 173,88 ifm.

a) Elnöki iratok 1908–1950 (1952). 57,12 ifm.

c) Házassági bontóperek iratai 1917–1947. 15,44 ifm.

1871-ben a Pesti, majd Budapesti Királyi Törvényszék mellett létesült. Az volt a feladata, hogy a törvényszék mellett képviselje a vádat, irányítsa a nyomozást és felügyelje a büntetés végrehajtást. Az ügyészek 1894-től beavatkozási jogot kaptak a házassági bontóperekbe, majd 1911-ben a kivételes felhatalmazási törvények révén háború esetén sajtócenzúrát is gyakorolhattak. Az 1913. évi VII. tc. – A fiatakorúak bíróságáról – életbelépésével az ügyészség vezetője rendelte ki a fiatakorúak ügyészét.

a) Az 1910-től külön kezelt elnöki ügyek iratai az ügyészség irányítására és felügyeletére vonatkoznak.

c) Külön sorozatban maradtak fenn a törvényszékek házassági bontóperekben hozott ítéletei, amelyeket azért küldtek át az ügyészségre, hogy a per során esetleg felmerülő bűncselekmények, törvénysértések kapcsán a vádhatóság elláthassa feladatát.

Közjegyzők

A közjegyzők számát és székhelyét az illetékes közjegyzői kamara meghallgatása után az igazságügyminiszter határozta meg. Hatáskörük annak a törvényszéknek a területére terjedt ki, melyben a részükre kijelölt székhely feküdt. A közjegyzői törvény a Budapesten működő közjegyzők illetékességét a pesti, a budai és a pestvidéki törvényszékek területére állapította meg. A felek a törvény értelmében egyébként bármelyik közjegyzőhöz fordulhattak, függetlenül lakhelyüktől. A főváros területén, a pesti és a budai törvényszék egyesítése után összesen 12 közjegyzőséget állítottak fel: Budán kettőt, Pesten, a Belvárosban kettőt, a Lipótvárosban hármat, a Terézvárosban hármat, a Józsefvárosban egyet, valamint a Ferencvárosban szintén egyet. Ettől kezdve folyamatosan újabb és újabb közjegyzőségeket állítottak fel. Amikor a budapesti kerületek számát 1930-ban 14-re emelték, újra kellett szabályozni a közjegyzők számát és működési körét. 1939-ben már 27 közjegyzői állás létezett a fővárosban, s rendeletben szabályozták, hogy az egyes közjegyzők irodáinak melyik városrészben kell lennie. 1945 után a közjegyzők az addigi jogszabályok alapján folytatták működésüket. Változást csak a 4090/1949. IM sz. rendelet hozott. Az addigi magánközjegyzői intézmény megszűnt, s a közjegyzői és közjegyző-helyettesi állások állami közszolgálati állásoknak minősültek.

A budapesti közjegyzők 1875–1949-ig terjedő iratanyaga szinte egyedülállóan teljes más budapesti jogszolgáltatási anyaghoz képest. A közjegyzőknek az iratokat év- és ügyszám szerint kialakított iratcsomókban kellett őrizniük, ennek megfelelően a levéltárba került közjegyzői anyag év- és ügyszámok sorrendjében tárolt eredeti köziratokból áll. Az ügykönyvön kívül még többfajta könyvet is vezetett a közjegyző: a felek nevével betűsoros jegyzékeket, külön azokról, akik nála végrendeletet tettek le; óvási könyveket a váltóóvásokról; külön könyvet a letétbe helyezett készpénzről és értéktárgyakról; hagyatéki tárgyalások, bírói megbízások könyvét, ezek a segédkönyvek azonban csak szórványosan maradtak fenn az iratanyaghoz kapcsolódóan.

A magánközjegyzői iratok forrásértéke sok tekintetben más és egyedülálló az egyéb jogszolgáltatási iratanyagéhoz képest. Ennek oka egyfelől, hogy igen sokféle, egyedi típusú irat található benne, másfelől pedig egyetlen más, a Fővárosi Levéltárban őrzött fondegyüttes sem tartalmaz ilyen nagy mennyiségű magánjogi természetű iratanyagot.

A kutatást az okiratokhoz, hagyatéki és örökösödési ügyekhez, végrendeletekhez készült jegyzékek, lajstromok, ügyköri mutatók és letéti naplók stb. segítik.

BFL VII. 152. Zimányi Alajos közjegyző iratai 1875–1909 (1953). 2,24 ifm.

A polgári jogszolgáltatási rendszer kiépítése elengedhetlenné tette a közhitelességi szervezet átalakítását, modernizálását is. A magánközjegyzői irodák feladatairól, működéséről és a közjegyzői kamarák felállításáról szóló 1874. évi XXXV. tc. – A királyi közjegyzőkről – az osztrák közjegyzői törvényt vette alapul.

E törvényen és az ezt módosító 1886. évi VII. tc., a közjegyzői díjakat szabályozó 1880. évi LI. tc., valamint az 1925. évi VIII. tc. 41–42.§-ain alapult a magyar közjegyzői rendszer.

A közjegyzők jogcselekmények és jogi jelentőségű tények közhiteles tanúsítására, köziratok készítésére, a hatáskörükbe utalt nem peres eljárások lefolytatására, pénz, értéktárgy és értékpapír megőrzésére, jogi tanácsadásra, valamint a felek korlátozott körű képviselőre feljogosított, államilag kinevezett, jogi végzettséggel, szakvizsgálással és meghatározott gyakorlati idővel rendelkező személyek. A tevékenységük során keletkező közokiratok a bennük foglalt tényeket teljes mértékben bizonyítják, tehát hatályuk megegyezik a bíróság ítéletével. Kötelező a közokirat

a következő esetekben: házaspár közötti vagyoni viszonyokat szabályozó szerződések (házassági szerződés), ajándékozás, hozomány átvételének elismerése, vakok, süketnémák jogügyletei. Hatáskörük kiterjedt továbbá tanúsítványok kiállítására: okiratok másolatainak, kereskedelmi és üzleti könyvek kivonatainak, fordítások, névalírások, kézjegyek vagy keresztvonások hitelesítése. Felvehettek végrendeleteket, valamint halálesetre szóló más rendelkezéseket is. A közjegyzőknek minden általuk felvett közokirat eredetijét meg kellett őrizniük, s ezt csak a törvény szabta esetekben vagy bírói meghagyás alapján adhatták ki, de előbb hű és hiteles másolatot készítettek róla.

- BFL VII. 153. Rónay Károly közjegyző iratai 1898–1929 (1951). 5,91 ifm.**
- BFL VII. 154. Sümeghi László közjegyző iratai 1918–1933 (1953). 5,2 ifm.**
- BFL VII. 155. Rónay Tibor közjegyző iratai 1929–1949 (1955). 3,15 ifm.**
- BFL VII. 156. Kaprinay Endre közjegyző iratai 1933–1950. 3,85 ifm.**
- BFL VII. 157. Báthor Gábor közjegyző iratai 1909–1922 (1953). 2,34 ifm.**
- BFL VII. 158. Fodor Antal közjegyző iratai 1921–1946 (1946). 2,72 ifm.**
- BFL VII. 159. Déchy Aladár közjegyző iratai 1922–1926 (1953). 0,6 ifm.**
- BFL VII. 160. Fekete László közjegyző iratai 1926–1950. 4,84 ifm.**
- BFL VII. 161. Deszkáss Gusztáv közjegyző iratai 1898–1913 (1930). 0,74 ifm.**
- BFL VII. 162. Stern József közjegyző iratai (1905) 1913–1928 (1930). 2,56 ifm.**
- BFL VII. 163. Lénárt Dezső közjegyző iratai 1930–1949 (1955). 2,04 ifm.**
- BFL VII. 164. Sárközi Sándor közjegyző iratai 1929–1943 (1946). 1,5 ifm.**
- BFL VII. 165. Kozma György közjegyző iratai 1939–1941 (1953). 0,26 ifm.**
- BFL VII. 166. Szilléry Péter közjegyző iratai 1941–1949. 0,44 ifm.**
- BFL VII. 167. Haviár Gyula közjegyző iratai 1943–1944 (1952). 0,29 ifm.**
- BFL VII. 168. Görgei István közjegyző iratai 1875–1911 (1952). 3,3 ifm.**
- BFL VII. 169. Máday Sándor közjegyző iratai 1875–1878. 0,62 ifm.**
- BFL VII. 170. Jeszenszky Dániel/Danó közjegyző iratai 1879–1900. 4,62 ifm.**
- BFL VII. 171. Hedry Aladár közjegyző iratai (1900) 1911–1947. 9,04 ifm.**
- BFL VII. 172. Cholnoky Imre közjegyző iratai 1925–1947 (1950). 5,24 ifm.**
- BFL VII. 173. Gászner Béla közjegyző iratai 1875–1919 (1955). 20,35 ifm.**
- BFL VII. 174. Gorove Antal közjegyző iratai 1875–1881. 1,01 ifm.**
- BFL VII. 175. Steinbach István közjegyző iratai 1875–1897. 6,07 ifm.**
- BFL VII. 176. Stamberger Ferenc közjegyző iratai 1896–1935 (1949). 29,62 ifm.**
- BFL VII. 177. Hajós Béla Ödön közjegyző iratai 1918–1926 (1955). 2,74 ifm.**
- BFL VII. 178. Barcs Béla közjegyző iratai 1918–1939. 3,31 ifm.**
- BFL VII. 179. Lázár Ferenc közjegyző iratai 1919–1949 (1956). 11,14 ifm.**

- BFL VII. 180. Barcs Ernő közjegyző iratai 1926–1952 (1956). 13,34 ifm.
- BFL VII. 181. Pálmai Lajos közjegyző iratai 1926–1937. 2,78 ifm.
- BFL VII. 182. Somogyi Béla közjegyző iratai 1935–1949. 3,16 ifm.
- BFL VII. 183. Tokaji Nagy Lajos közjegyző iratai 1875–1900 (1949). 3,76 ifm.
- BFL VII. 184. Weinmann Fülöp közjegyző iratai 1875–1912 (1949). 11,28 ifm.
- BFL VII. 185. Weiser Károly közjegyző iratai 1875–1895 (1931). 11,32 ifm.
- BFL VII. 186. Schilling Rudolf közjegyző iratai 1895–1913 (1964). 4,92 ifm.
- BFL VII. 187. Holitscher Szigfrid közjegyző iratai 1912–1946 (1956). 9,02 ifm.
- BFL VII. 188. Róth Zsigmond közjegyző iratai 1912–1923 (1956). 1,72 ifm.
- BFL VII. 189. Králik Árpád közjegyző iratai 1923–1942 (1950). 2,72 ifm.
- BFL VII. 190. Meixner László közjegyző iratai 1939–1951 (1953). 3,25 ifm.
- BFL VII. 191. Antalffy Zsiros Aladár közjegyző iratai 1942–1950 (1954). 2,08 ifm.
- BFL VII. 192. Rhorer Géza közjegyző iratai 1896–1926 (1955). 11,64 ifm.
- BFL VII. 193. Charmant Oszkár közjegyző iratai 1900–1926 (1949). 5,11 ifm.
- BFL VII. 194. Nádossy Gábor közjegyző iratai 1918–1926 (1952). 0,74 ifm.
- BFL VII. 195. Joannovits Jenő közjegyző iratai 1922–1946 (1966). 2,1 ifm.
- BFL VII. 196. Richter Richárd közjegyző iratai 1926–1945 (1950). 1,48 ifm.
- BFL VII. 197. Horváth Kamilló közjegyző iratai 1926–1949 (1955). 4,78 ifm.
- BFL VII. 198. Lukács Izsó közjegyző iratai 1926–1946 (1953). 8,14 ifm.
- BFL VII. 199. Szemerjay Petrán Tibor közjegyző iratai 1926–1950 (1955). 2,96 ifm.
- BFL VII. 200. Ökröss Bálint közjegyző iratai 1875–1889 (1955). 4,5 ifm.
- BFL VII. 201. Zarka Dénes közjegyző iratai 1889–1896. 1,1 ifm.
- BFL VII. 202. Kormos Béla közjegyző iratai 1896–1902. 2,06 ifm.
- BFL VII. 203. Cottely Géza közjegyző iratai 1896–1926 (1954). 8,64 ifm.
- BFL VII. 204. Szabó Albert közjegyző iratai 1902–1924 (1955). 4 ifm.
- BFL VII. 205. Kőrössy Bertalan közjegyző iratai 1921–1950 (1952). 3,44 ifm.
- BFL VII. 206. Petró Béla közjegyző iratai 1926–1929 (1954). 0,5 ifm.
- BFL VII. 207. Haller Károly közjegyző iratai 1926–1950 (1954). 7,14 ifm.
- BFL VII. 208. Tóth (Tóthfaludy) Aladár közjegyző iratai 1929–1941 (1952). 2,1 ifm.
- BFL VII. 209. Krenner Zoltán közjegyző iratai 1941–1949. 2,06 ifm.
- BFL VII. 210. Krajner Emil közjegyző iratai 1875–1878 (1932). 0,38 ifm.
- BFL VII. 211. Mannheimer Ignác közjegyző iratai 1879–1896. 4,62 ifm.
- BFL VII. 212. Grubicy László közjegyző iratai 1882–1884. 0,38 ifm.
- BFL VII. 213. Kiss Aladár közjegyző iratai 1885–1914 (1915). 8,44 ifm.

- BFL VII. 214. Janits Imre közjegyző iratai 1914–1933 (1939). 2,94 ifm.
- BFL VII. 215. Markó István közjegyző iratai 1921–1950 (1956). 5,38 ifm.
- BFL VII. 216. Jeszenszky István közjegyző iratai 1897–1925 (1955). 7,7 ifm.
- BFL VII. 217. Kiss József közjegyző iratai 1900–1939 (1966). 8,24 ifm.
- BFL VII. 218. Kálmán Antal közjegyző iratai 1913–1915 (1951). 0,24 ifm.
- BFL VII. 219. Teöke Béla közjegyző iratai 1915–1946 (1954). 3,8 ifm.
- BFL VII. 220. Matheovits Ferenc közjegyző iratai 1939–1949 (1960). 1,38 ifm.
- BFL VII. 221. Plihal Viktor közjegyző (Újpest) iratai 1897–1902 (1952). 0,86 ifm.
- BFL VII. 222. Jakab Géza közjegyző (Újpest) iratai 1903–1919 (1956). 3,64 ifm.
- BFL VII. 223. Zámor Rezső közjegyző (Újpest) iratai 1919–1937 (1955). 3,38 ifm.
- BFL VII. 224. Velsz Emil közjegyző (1912–1916 között Pesterzsébet) iratai 1900–1916 (1953). 0,95 ifm.
- BFL VII. 225. Szécsi Ferenc közjegyző (Pesterzsébet) iratai 1916–1944 (1948). 1,91 ifm.
- BFL VII. 226. Bathó Kálmán közjegyző (Budafok) iratai 1931–1950 (1956). 1,44 ifm.
- BFL VII. 227. Reviczky Jenő közjegyző (1912–1916 között Pesterzsébet) iratai 1928–1930. 0,14 ifm.
- BFL VII. 229. Keszthelyi Zoltán közjegyző iratai 1946–1952 (1955). 1,34 ifm.
- BFL VII. 231. Csengery István közjegyző iratai 1946–1946. 0,12 ifm.
- BFL VII. 233. Hajdú János közjegyző iratai 1947–1953. 28,1 ifm.
- BFL VII. 234. Hedry László közjegyző iratai 1947–1956 (1961). 2,54 ifm.
- BFL VII. 236. Füredy Jenő közjegyző iratai 1948–1952 (1954). 0,74 ifm.
- BFL VII. 237. Katona József közjegyző iratai 1948–1956 (1966). 0,64 ifm.
- BFL VII. 240. Feri Sándor közjegyző iratai 1946–1950. 2,42 ifm.
- BFL VII. 242. Kozányi Pál közjegyző iratai 1944–1950 (1954). 0,74 ifm.
- BFL VII. 243. Tóth Endre közjegyző iratai 1946–1950 (1955). 1,22 ifm.
- BFL VII. 246. Kiss Dezső közjegyző iratai 1946–1953. 1,7 ifm.
- BFL VII. 247. Werner Elemér közjegyző iratai 1946–1950. 0,98 ifm.
- BFL VII. 250. Timár Miklós közjegyző (1947–1948. Pesterzsébet, 1948–1949 Újpest) iratai 1948–1951(1955). 1,1 ifm.
- BFL VII. 258. Horváth István közjegyző iratai (1945) 1946–1949 (1952). 0,5 ifm.
- BFL VII. 262. Némethy Vilmos közjegyző (1941–1946. Kispest, 1946–1949. Pesterzsébet) iratai 1941–1949 (1954). 0,74 ifm.
- BFL VII. 264. Susich Ervin közjegyző (Pesterzsébet) iratai 1939–1948 (1958). 2,22 ifm.
- BFL VII. 266. Zakariás János közjegyző (Pesterzsébet) iratai 1941–1946. 0,48 ifm.
- BFL VII. 267. Török Béla közjegyző (Pesterzsébet) iratai 1948–1951 (1952). 0,74 ifm.

- BFL VII. 268. Konkoly Thege Sándor közjegyző iratai 1939–1944. 0,12 ifm.**
- BFL VII. 269. Band Lajos közjegyző iratai 1918–1930 (1950). 0,25 ifm.**
- BFL VII. 270. Kovácsy Zoltán közjegyző (Kispest) iratai 1929–1949 (1950). 1,58 ifm.**
- BFL VII. 271. Klein Andor közjegyző (Kispest) iratai 1946–1950 (1951). 0,28 ifm.**
- BFL VII. 277. Héderváry Lehel közjegyző (Újpest) iratai 1929–1932 (1952). 0,38 ifm.**
- BFL VII. 278. Morvay Zsigmond közjegyző (Újpest) iratai 1932–1946 (1953). 2,8 ifm.**
- BFL VII. 279. Tárczay Rezső közjegyző (Újpest) iratai 1937–1948 (1956). 1,94 ifm.**
- BFL VII. 280. Varga Béla közjegyző (Újpest) iratai 1946–1949 (1956). 2,3 ifm.**
- BFL VII. 284. Közjegyzői letétek (1875) 1882–1956 (1972). 1,44 ifm.**
- BFL VII. 295. Különböző közjegyzők iratai 1948–1955. 0,12 ifm.**

VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

Tanintézetek

Budapest Főváros Levéltárának VIII. fondfőcsoportja mintegy 644 alsó-, közép és felsőfokú iskolának levéltárba került iratait őrzi. Az időhatár 1742-től napjainkig terjed, s a 830,3 ifm. terjedelmű. Az iratok begyűjtését az 1950-es években kezdte meg a levéltár, s nemcsak a főváros által fenntartott, ún. községi iskolákat, hanem a felekezeti, társulati és magániskolák, valamint az 1949-ben Budapesthez csatolt nagyközségekben és városokban működött iskolák anyagát is beszállította.

A fondfőcsoporton belüli egyes fondok, azaz egyes iskolák iratanyagának terjedelmét a háborús károk, a gondatlan kezelés, majd a közoktatásügyi miniszter egy, 1952-ben kiadott rendeletével előírt és végrehajtott selejtezés rendkívül lecsökkentette. Néhány igen jelentős fővárosi iskola iratanyaga pedig nem is került levéltárba, mert vagy teljesen elpusztult vagy mind a mai napig lappang. A hiányosságok ellenére az iskolák története a budai, pesti óbudai levéltárak közigazgatási, ill. a főváros tanácsai, majd polgármesteri közoktatási ügyosztályos iratanyagából is kiegészíthető. Budapest Székesfővárosi Statisztika Hivatalának irataiban (IV. 1419. 1873–1950 106,17 ifm.) az 1930-1940-es évek fővárosi iskoláira vonatkozó tanügyi statisztika áll rendelkezésre.

Az 1961-es Alapleltár az iskolákat iskolatípusok szerint tíz csoportba osztotta, s ezt a felosztást a későbbi levéltári segédletek, a fondjegyzékek is megtartották. Ezek közül a legfontosabbak: 1. elemi népiskolák, ismétlő (háztartási, háziipari és gazdasági), 2. vasárnapi, iparos- és kereskedőtanonc-iskolák, 3. polgári, 5. általános, 7. szakközép- (kereskedelmi, ipari, speciális), 9. általános közép (gimnáziumok, és azok különböző válfajai) iskolák.

Fondismertetőnkben csak a 19. századi alapítású iskolák fondjait soroljuk fel, miután a főváros lakossága fokozatos, majd a századforduló után felgyorsuló elmagyarosodásának központjai az iskolák voltak. A főváros, Budapest egyesítése (1873) körül már működő vagy akkor alakuló iskolák azonban mind történetükben, mind fennmaradt iratanyagukban még őrzik a lakosság nemzetiségi összetételét, ezen belül a német származásúak jelenlétét. Terjedelmi okokból csak az iskolák első nevét adjuk meg, a fennállásuk ideje alatti névváltozatok nem, továbbá nem közöljük a címüket sem, ugyanis a fondfőcsoport és a fondszám közlése elegendő eligazítást ad a kutatás során, amelyhez a levéltár kutatótermében mind nyomtatott, mind naprakészen tájékoztatást adó elektronikus segédlet áll a kutató rendelkezésére.

Az iratanyag összetétele az egyes iskolák, iskolatípusok tekintetében azonosságot mutat:

- tantestületi ülések jegyzőkönyvei: a kötetek általában havonta rendszeresen vagy rendkívüli esetekben tartott tantestületi ülések jegyzőkönyvei, időrendben

- ügyviteli iratok iktató- és mutatókönyvekkel

- anyakönyvek: három fajta, érettségi, osztály- és magántanulók anyakönyve

1.) érettségi anyakönyv – fő adatai: törzskönyvi szám, tanuló neve, vallása, születési helye és ideje, hol végezte középiskolai tanulmányait, nyilvános vagy magántanuló volt-e, magaviselet, érdemjegyek

2. a) középiskolai osztály anyakönyv – többek között: sorszám, név, vallás, születési hely, idő, szülők vagy a gyám neve; polgári állásuk, lakásuk.

2. b) Polgári iskolák osztály anyakönyvei – fontosabb adatai: a fölvétel ideje, anyakönyvi sorszám, a tanuló neve, születési helye, ideje, vallása, anyanyelve, milyen nyelveket beszél még;; tandíjmentes-e, a szülők neve, foglalkozása, lakása stb.; ha nem magyar, megtanult-e magyarul, s milyen mértékben.

- számadási iratok, leltárak: nagyrészt az iskolai egyesületek, önképzőkörök, a könyvtár részére történt vásárlások elszámolásai, alapítványok számadásai – az iratok általában időrendben irattározották

- vegyes iratok: osztály-, felvételi és beíratási naplók. Általában az iskolák működése során keletkezett iratok, többnyire időrendben, vagy címük abc-rendjében tüntetik fel a témát/tételeket. (Az osztálynaplók a tanuló személyes adatainak és előmenetelének, tanulmányainak legbővebb dokumentuma).

Középiskolák: gimnáziumok, reáliskolák, líceumok

A polgári állam, miután nem ismerte el a nők egyenjogúságát, csupán a fiú középiskolákról rendelkezett az 1883. évi XXX. tc.-ben rendelkezett. Korábban, az abszolutizmus idején az 1849-ben életbe léptetett osztrák császári rendelet, az Organisationsentwurf alapján működtek a középiskolák. Az 1883. évi XXX. tc. szerint a középiskola célja, az ifjúságot magasabb általános műveltséghez juttatni, és a felsőbb tudományos képzésre előkészíteni. A törvény a középiskola két típusát határozta meg, a gimnáziumét és a reáliskoláét, továbbá lehetővé tette, hogy az államon kívül a hitfelekezetek, törvényhatóságok, községek, társulatok és magánszemélyek is szervezhetnek középiskolákat. Az 1924. évi XI. tc. – A középiskoláról – a két középiskola-típus mellé egy harmadikat is rendelt, a reálgimnáziumét. A leányok középiskolai képzésére az ún. felsőbb leányiskolák szolgáltak, az elsőt 1875-ben állították fel a fővárosban, majd egy év múlva, 1876-tól kiegészítő gimnáziumi tanfolyamok nyíltak. Ezek 1902-től alakultak önálló leánygimnáziummá, de a felsőbb leányiskolák egyetemi tanulmányok végzésére nem képesítettek. A leányok középiskolai oktatásának reformjára csak az I. világháború alatt nyílt lehetőség, a 86/100/1916. VKM sz. rendelettel, amely a leánygimnáziumot és a felső kereskedelmi leányiskolát állította fel. Az 1926. évi XXIV. tv. a leányközépiskolák két fajtáját szervezte meg, a leánygimnáziumot és a leánylíceumot, ami a reáliskolának felelt meg. Az 1934. évi XI. tc.-kel került sor a fiú- és a leányközépiskolák egységes szervezetének kialakítására, s egységesen a gimnázium elnevezést írta elő számukra. A II. világháború után a nyolcosztályos gimnáziumok első négy osztályát az általános iskola felső tagozatává szervezték át, a gimnáziumok pedig szintén négyosztályosak lettek. 1948-ban néhány egyházi – református, evangélikus, izraelita, később a katolikus – iskola kivételével államosították a gimnáziumokat. 1951-től a négy évfolyamos gimnáziumok humán és reáltagozatos középiskolák lettek.

A leányok középiskolai képzésére az ún. felsőbb leányiskolák szolgáltak, az elsőt 1875-ben állították fel a fővárosban, majd egy év múlva, 1876-tól kiegészítő gimnáziumi tanfolyamok nyíltak, s ezek 1902-től alakultak önálló leánygimnáziummá.

BFL VIII. 3. Erzsébet Nőiskola (1875-től Budapesti Magyar Királyi Állami VI. Kerületi Elemi és Polgári Népiskolai Tanítónőképzde) iratai 1875–1914. 0,03 ifm.

BFL VIII. 21. Budapesti I. Kerületi Magyar Királyi Állami Verbőczy István Gimnázium iratai 1892–1951. 4,02 ifm.

BFL VIII. 24. Budapesti II. Kerületi Királyi Egyetemi Katolikus Gimnázium (1824–1834. Archi gymnasium regium Budense, 1927–1934. Budapesti II. Kerületi Királyi Egyetemi Katolikus Reálgimnázium) iratai 1824–1949. 1,23 ifm.

BFL VIII. 31. Angolkisasszonyok Budapesti Római Katolikus Sancta Maria Leánygimnáziumának iratai 1873–1949. 2,17 ifm.

BFL VIII. 32. Budapest Székesfővárosi IV. Kerületi Községi Eötvös József Fiúgimnázium iratai 1877–1949. 0,12 ifm.

BFL VIII. 33. Országos Nőképző Egyesület Budapesti Veres Pálné Leánygimnázium (1877–1896. Országos Nőképző Egyesület Felsőbb Leányiskolája, 1896–1927. Országos Nőképző Egyesület Felsőbb Leányiskolája és Leánygimnáziuma) iratai 1877–1949. 5,95 ifm.

BFL VIII. 35. Budapesti V. Kerületi Magyar Királyi Állami Főgimnázium (1871–1873. Pesti Magyar Királyi Katholikus Gimnázium) iratai 1871–1919. 2,61 ifm.

BFL VIII. 36. Budapesti V. Kerületi Magyar Királyi Állami Főreáliskola iratai 1872–1941. 4,34 ifm.

BFL VIII. 38 Budapesti VI. Kerületi Magyar Királyi Állami Mária Terézia Leánygimnázium iratai 1875–1964. 8,90 ifm.

BFL VIII. 45. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Községi Vörösmarty Mihály Gimnázium (1871-1873. Pesti Józsefvárosi Alreáltanoda, 1874–1921. Budapest Fővárosi, 1892-től Székesfővárosi VIII. Községi Főreáltanoda) iratai 1871–1948. 2,94 ifm.

BFL VIII. 49. Budapesti VIII. Kerületi Állami Apáczai Csere János Fiúgimnázium (1870–1945. Magyar Királyi Középiszkolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma) iratai 1870–1950. 0,12 ifm.

BFL VIII. 55. Budapesti Magyar Királyi Állami Erzsébet Nőiskola Leánygimnáziuma (1927–1934. Budapesti Magyar Királyi Állami Erzsébet Nőiskola Leányliceuma) iratai (1875–1950. 8,16 ifm.

BFL VIII. 75. A Fővárosi Tanácshoz beküldött érettségi anyagönyvek gyűjteménye 1937–1959 2,16 ifm.

Gimnázium a fővároshoz csatolt városok és községek közül Budafokon (VIII. 56. 1943–1948), Pestszenterzsébeten (VIII. 57. 1920–1948), Pestszentlőrincen (VIII. 58. 1936–1946), Rákospalotán (VIII. 59. 1900–1946), Újpesten (VIII. 60., 61. 1918–1947) működött. Csepel nagyközség gimnáziumát nem a község, hanem a csepeli Weiss Manfréd Művek tartotta fenn (VIII. 68 1946–1947).

Középiszkolák: ipari, kereskedelmi, tanítóképző

A szakközépiszkolák egységes szervezetéről 1872-ben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 32 385/1872. sz. rendelete intézkedett, s előírta az alsó-, közép-, és felsőfokú iskola szervezését. A felső kereskedelmi iskola 1919-től négy évfolyamos, a felvétel alapjául pedig a polgári vagy a

középiskola elvégzését írták elő. 1940-től a felsőkereskedelmi iskolák egységesen középiskolák lettek, 1949-től pedig közgazdasági gimnáziumok, később közgazdasági technikumok. Az első felső ipariskola 1880-ban nyílt meg Budapesten. Célja olyan gyakorlati szakemberek képzése volt, akik az iskola elvégzése után iparukat önállóan és szakszerűen tudják folytatni. Az itt nyert végbizonyítványok 1922-től iparigazolvány kiváltására és a mesteri cím használatára is jogosított. 1941-től a felső ipariskolák ipari középiskolákká alakultak, a háború után pedig műszaki középiskolákká, elnevezésük pedig ipari gimnáziumok, illetve 1950 után ipari technikumok lettek. A főváros által fenntartott nőipariskolák csak 1946-ban szerveződtek középiskolává, majd az 1950-es évek elején rendeletileg megszűntek.

A tanítóképzés a magyar oktatásügynek meglehetősen elhanyagolt területe volt. A normál iskolákban és a tanítói tanfolyamokon a tanítás eleinte németül folyt. Ezt bizonyítja a szakképzett tanítók német származása. II. József 1784. június 14-én kelt rendelete, hogy a triviális iskolákban sem taníthatnak tanítók a német nyelv ismerete nélkül, a Ratio németesítő törekvései értelmében. Az első tanítói tanfolyamokat a normál iskola Bécsben végzett tanítói szervezték 1778-ban. Évente kétszer öt hónapig tartó tanfolyamot tartottak. 1797-i előírás nem szabályozta a tanítói tanfolyamokra való felvételt. Ettől kezdve csak azok az ifjak iratkozhattak be a tanfolyamokra, akik a gimnázium legalább egy osztályát eredményesen végezték el. 1827-ben beszüntették a tanítói tanfolyamokat, és áttértek a kétéves tanítóképzésre. Az első magyar önálló tanítóképző Egerben nyílt meg 1828-ban, ám kevés kétéves tanítóképző nyílt meg az 1840-es évekig. A korszerű tanítóképzés az 1868-ban meghozott népoktatási törvény alapján megszervezett állami tanítóképzőben kezdődött. A tervezett húsz állami tanítóképző közül kettőt a tanítónők kiképzésére nyitottak meg, az egyiket Budán 1869-ben, a másikat Szabadkán 1871-ben.

Az akkor mindössze két évfolyamos képzők a hatvanas években három, az 1880-as években négy évfolyamos intézmények lettek. Az első, a tanító- és tanítónőképzéssel foglalkozó törvény csak a 19. században készült el, az 1938. évi XIV. tc. A törvény a növendékeknek a magyar nemzeti művelődés szellemében való népképzési elméleti és gyakorlati képzését írta elő. 1949-től ezek az intézmények az általános iskola alsó négy évfolyamára képeztek oktatókat, s a négyéves tanulmányi idő és a sikeres vizsga után gyakorlati időt is előírtak számukra a képesítés megszerzése előtt.

BFL VIII. 101. Állami Felsőipariskola (1947–1949. Állami Gépészeti Műszaki Középiskola, 1949–1950. Általános Gépészeti Technikum) iratai 1858–1950. 5,27 ifm.

BFL VIII. 106. Fővárosi Községi Iparrajziskola (1877–1886. Pest Városi Központi Főrajztanoda) iratai 1877–1948. 7,26 ifm.

BFL VIII. 128. Budai Vári Elemi Főtanodával Kapcsolatos Tanítóképző iratai 1786–1822. 0,02 ifm.

BFL VIII. 129. Budapesti II. Kerületi Magyar Királyi Állami Leánylíceum és Tanítónőképző Intézet iratai 1869–1956. 4,24 ifm.

BFL VIII. 130. Budapesti XII. Kerületi Magyar Királyi Állami Fiúlíceum és Tanítóképző Intézet iratai (1949-től Budapesti Állami Pedagógiai Gimnázium, 1950-től Budapesti XII. Kerületi Állami Tanítóképző) 1869–1949. 2,72 ifm.

BFL VIII. 132. Magyar Királyi Állami Németnyelvű Tanítóképző Líceum iratai 1939–1944. 0,17 ifm.

BFL VIII. 137. Pesti Királyi Katolikus Férfitanítóképezde iratai 1867–1868. 0,02 ifm.

BFL VIII. 141. Budapesti Kereskedelmi Akadémia Alapítvány Felső Kereskedelmi Iskolája iratai 1857–1943. 10,5 ifm.

Kereskedelmi középiskola működött Pestszenterzsébeten (VIII. 124. 1940–1943), iparostanonc iskola Rákospalotán (VIII. 723. 1929–1947) és Csepelen (VIII. 716. 1913–1948). Ezeknek azonban szintén csekély mennyiségű iratanyaga kutatható a levéltárban.

Az egyes iskolák történetét a városi és községi, ill. a megyei járási közigazgatási iratanyagból (BFL és PML) ki lehet egészíteni.

Polgári iskolák

Az 1868. évi XXXVIII. tc.-kel életre hívott iskola a fiúk részére hat, a leányok részére négy évfolyamból állt. Az 5. és a 6. osztály azonban hamarosan elsovadt, miután semmiféle képesítést nem adott. Az 1927. évi XII. tc. egységesítette a tanulmányi időt: mind a fiúk, mind a leányok számára négy évet írt elő, célját pedig abban határozta meg, hogy általános műveltséget adjon, s ezáltal előkészítse a diákokat a középfokú tanulmányok folytatására. A polgári iskola helyébe 1945-től fokozatosan a 8 osztályos általános iskola lépett.

BFL VIII. 204. Budapest Székesfővárosi I. Kerületi Koronaór Utcai Községi Polgári Leányiskola iratai 1893–1948. 1,88 ifm.

BFL VIII. 207. Budapest Székesfővárosi II. Kerületi Medve Utcai Községi Polgári Fiúiskola iratai 1872–1947. 2,79 ifm.

BFL VIII. 208. Budapest III. Kerületi Kiskorona Utcai Községi Polgári Fiúiskola iratai 1869–1946. 1,15 ifm.

BFL VIII. 210. Budapest Székesfővárosi III. Kerületi Lajos Utcai Községi Polgári Leányiskola iratai (1890–1914. Budapest Fővárosi, 1892-től Székesfővárosi III. Kerületi Bécsi Úti Községi Polgári Leányiskola) 1890–1949. 3,05 ifm.

BFL VIII. 212. Budapest Székesfővárosi IV. Kerületi Prohászka Ottokár Utcai Községi Polgári Leányiskola iratai 1870–1948. 1,83 ifm.

BFL VIII. 215. Budapest Székesfővárosi VI. Kerületi Felsőerdősori Községi Polgári Fiúiskola iratai 1870–1947. 3,22 ifm.

BFL VIII. 219. Budapest Székesfővárosi VII. Kerületi Dohány Utcai Községi Polgári Leányiskola iratai 1873–1947. 5,48 ifm.

BFL VIII. 222. Budapest Székesfővárosi VII. Kerületi Nagyatádi Szabó Utcai Községi Polgári Fiúiskola iratai 1889–1947. 2,84 ifm.

BFL VIII. 227. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Német Utcai Községi Polgári Fiúiskola iratai 1895–1913. 1,44 ifm.

BFL VIII. 228. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Köztársaság Téri Községi Polgári Leányiskola iratai 1895–1948. 2,85 ifm.

BFL VIII. 230. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Práter Utcai Községi Polgári Leányiskola iratai 1881–1948. 3,56 ifm.

BFL VIII. 232. Budapest Székesfővárosi IX. Kerületi Knézits Utcai Községi Polgári Fiúiskola iratai 1876–1947. 3,61 ifm.

BFL VIII. 243. Budapest Székesfővárosi X. Kerületi Szent László Téri Községi Polgári Leányiskola iratai 1891–1947. 1,33 ifm.

BFL VIII. 261. Paulai Szent Vince Szeretet-Leányai Irgalmas Testvérek Szent Lujza Római Katolikus Polgári Leányiskolájának iratai 1896–1945. 0,24.

BFL VIII. 273. Szent Vince Szeretet-Leányai Budapesti Ranolder Intézete Polgári és Vele Kapcsolatos Általános Leányiskolájának iratai 1892–1947. 2,15 ifm.

BFL VIII. 279. Budapest Szfv. V. Kerületi Polgári Leányiskola iratai 1877–1948. 3,43 ifm.

BFL VIII. 282. Budapesti Szent Orsolya Rendi Szent Angéla Polgári Leányiskola iratai 1857–1930. 0,12 ifm.

Polgári iskolai iratanyagot csak kis mennyiségben őriz a levéltár Kispestről (VIII. 258–260. 1918–1946), Pestszenterzsébetről (VIII. 267. 1919–1944), Rákospalotáról (VIII. 271. 1941–1944).

Elemi népiskolák (1941-től népiskolák), ismétlő (háztartási, háziipari és gazdasági) iskolák

Elsőként a Mária Terézia által 1777-ben kiadott Ratio Educationis biztosította az állam befolyását az alsó fokú népoktatásban. A magyar polgári állam a népoktatás szervezetét és működését az 1868. évi XXXVIII. tc.-ben szabályozta. Ez a törvény vezette be az általános tankötelezettséget 12, ill. 15 éves korig. A kötelező oktatás 6 év rendes elemi népiskola és utána 3 év ismétlőiskola elvégzésére terjedt ki. Az 1921. évi XXX. tc. megismételte a tankötelezettség elvét és kimondta a népoktatás ingyenességét. Az 1940. évi XX. tc. újjászervezte az elemi népiskolákat (nevükből az elemi elnevezés elmaradt). A törvény a gyermekek nemzeti művelődés szellemében való nevelését, oktatását írta elő. A népiskola 8 osztályát két tagozatra osztották, az alsó tagozat az 1–4., a felső az 5–8. osztályokat foglalta magába. A népiskola elnevezés helyett 1945 után a miniszeri rendeletek értelmében az általános iskola nevet alkalmazták az 1947-48-as tanévtől. Az általános iskolának, amely az elemi népiskola és a polgári iskola megszűnésével 8 osztályos iskola lett, az átszervezése két évig, 1946-tól 1948-ig tartott.

A levéltár 207 elemi és 120 általános iskola iratait őrizi. Az alsó fokú oktatást az újkortól kezdődően a kizárólagos egyházi befolyás jellemzi. A főváros a századfordulón a leányok számára háztartási, a fiúk számára gazdasági ismétlőiskolákat szervezett heti 10 óra tanítási órával. Budapesten mintegy 150 községi általános iskolát eredményezett az átszervezés, de csak 120 iskoláé került a levéltárba. Az elemi iskolák iratanyagának központi részét az iskolai anyakönyvek képezik.

A 19. századi alapítású elemi népiskolák a BFL-ben:

BFL VIII. 302. Angolkisasszonyok Sancta Maria Népiskolájának iratai 1858–1948. 1,07 ifm.

BFL VIII. 314. Budai Vári Elemi Leánynépiskola iratai 1831–1870. 0,11 ifm.

BFL VIII. 316. Budapesti Magyar Királyi Állami XII. Kerületi Tanítóképző Intézet Gyakorló Népiskolájának iratai 1870–1948. 0,15 ifm.

BFL VIII. 322. Budapest Székesfővárosi I. Kerületi Czakó Utcai Községi Elemi és Háztartási Irányú Ismétlő Népiskola iratai 1877–1912. 0,54 ifm.

BFL VIII. 324. Budapest Székesfővárosi I. Kerületi Hidegkúti Úti Községi Elemi Népiskola iratai 1861–1906. 0,07 ifm.

BFL VIII. 325. Budapest Székesfővárosi I. Kerületi Iskola Téri Községi Elemi Népiskola iratai (1774–1822. Budai Vári Elemi Főtanoda, 1822–1851. Budai Királyi Nemzeti Főiskola, 1851–1873. Normal- und Höhere Elementarschule) 1774–1919. 0,83 ifm.

BFL VIII. 326. Budapest Székesfővárosi I. Kerületi Krisztina Téri Községi Elemi Népiskola és Háztartási Irányú Ismétlő Iskola iratai 1801–1911. 0,38 ifm.

BFL VIII. 331. Budapest Székesfővárosi II. Kerületi Iskola Utcai Községi Elemi Leány Népiskola iratai 1860–1923. 0,45 ifm.

BFL VIII. 333. Budapest Székesfővárosi II. Kerületi Margit Körúti Községi Népiskola iratai 1852–1946. 0,81 ifm.

BFL VIII. 341. Budapest Székesfővárosi III. Kerületi Kórház Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1874–1934. 0,76 ifm.

BFL VIII. 342. Budapest Székesfővárosi III. Kerületi Lajos Utcai Községi Népiskola iratai 1860–1947. 1,75 ifm.

BFL VIII. 345. Budapest Székesfővárosi III. Kerületi Tanuló Utcai Községi Elemi és Háztartási Irányú Ismétlő Iskola iratai 1857–1935. 1,15 ifm.

BFL VIII. 346. Budapest Székesfővárosi III. Kerületi Tímár Utcai Községi Népiskola iratai 1876–1946. 1,38 ifm.

BFL VIII. 348. Budapest Székesfővárosi III. Kerületi Vörösvári Úti Községi Népiskola iratai 1869–1946. 0,88 ifm.

BFL VIII. 349. Budapest Székesfővárosi IV. Kerületi Cukor Utcai Községi Népiskola iratai (1838-1870. Elementar Pfarrschule in Pest) 1838–1947. 1,73 ifm.

BFL VIII. 351. Budapest Székesfővárosi IV. Kerületi Kötő Utcai Községi Elemi Népiskola iratai (1787–1806. Hauptnationalschule in Pesth) 1787–1892. 1,19 ifm.

BFL VIII. 353. Budapest Székesfővárosi V. Kerületi Szemere Utcai Községi Népiskola iratai 1875–1947. 0,9 ifm.

BFL VIII. 354. Budapest Székesfővárosi V. Kerületi Szent István Téri Községi Népiskola iratai 1847–1947. 2,11 ifm.

BFL VIII. 362. Budapest Székesfővárosi VI. Kerületi Érsek Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1836–1937. 2,08 ifm.

BFL VIII. 368. Budapest Székesfővárosi VI. Kerületi Lovag Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1870–1917. 1,04 ifm.

BFL VIII. 371. Budapest Székesfővárosi VI. Kerületi Szív Utcai Községi Népiskola iratai 1874–1948. 1,32 ifm.

BFL VIII. 372. Budapest Székesfővárosi VI. Kerületi Váci Úti Községi Elemi Népiskola iratai 1871–1946. 1,77 ifm.

BFL VIII. 380. Budapest Székesfővárosi VII. Kerületi Kazinczy Utcai Községi Népiskola iratai 1870–1947. 0,84 ifm.

BFL VIII. 382. Budapest Székesfővárosi VII. Kerületi Nagydíófa Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1875–1900. 0,3 ifm.

BFL VIII. 387. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Baross Utcai Községi Elemi Fiú Népiskola iratai 1847–1924. 1,48 ifm.

BFL VIII. 389. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Bezerédj Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1871–1910. 0,89 ifm.

BFL VIII. 392. Budapest Fővárosi VIII. Kerületi Bérkocsis Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1878–1888. 0,18 ifm.

BFL VIII. 399. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Madách Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1873–1945. 1,42 ifm.

BFL VIII. 404. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Práter Utcai Községi Népiskola iratai 1879–1946. 1,49 ifm.

BFL VIII. 408. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Szentkirályi Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1846–1934. 1,05 ifm.

BFL VIII. 410. Budapest Székesfővárosi IX. Kerületi Bakáts Téri Községi Népiskola iratai 1855–1946. 1,62 ifm.

BFL VIII. 416. Budapest Székesfővárosi IX. Kerületi Ipar Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1869–1912. 1,07 ifm.

BFL VIII. 418. Budapest Székesfővárosi IX. Kerületi Lónyay Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1869–1941. 1,61 ifm.

BFL VIII. 430. Budapest Székesfővárosi X. Kerületi Kada Utcai Községi Népiskola iratai 1879–1947. 1,3 ifm.

BFL VIII. 440. Budapest Székesfővárosi XI. Kerületi Bartók Béla Úti Községi Népiskola iratai 1870–1948. 1,13 ifm.

BFL VIII. 448. Budapest Székesfővárosi XII. Kerületi Diana Úti Községi Népiskola iratai (1860–1873. Budai Svábhegyi Községi Elemi Iskola) 1860–1947. 0,75 ifm.

BFL VIII. 463. Budapest Székesfővárosi XIV. Kerületi Hungária Középkörúti Községi Népiskola iratai 1869–1947 1,35 ifm.

BFL VIII. 483. Paulai Szent Vince Szeretet-Leányai Irgalmas Nővérek I. Kerületi Leány Népiskolájának iratai 1874–1947. 0,3 ifm.

BFL VIII. 485. Paulai Szent Vince Szeretet-Leányai Irgalmas Nővérek Vezetése Alatt Álló Szent Teréz Intézet Elemi Népiskolájának iratai 1866–1912. 0,32 ifm.

BFL VIII. 486. Pest-Belvárosi Ferenciek Terei Városi Főelemi Tanoda iratai (1838-1847. Elementar-Pfarrschule bei St. Franciscus) 1838–1870. 0,17 ifm.

BFL VIII. 490. Pesti Müller Utcai Plébánia Iskola iratai (1839–1858. Pest Szabad Királyi Belvárosa Nemzeti Iskolája, Pesti Molnár Utcai Elemi Főtanoda) 1839–1859. 0,17 ifm.

BFL VIII. 508. Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek Ranolder Intézetének Elemi és Ismétlő Népiskolája iratai 1875–1947. 0,75 ifm.

Elemi népiskolák működtek mind a peremvárosokban, mind a peremközségekben, de iratanyag csak a Kispesten (VIII. 476–478. 1914–1946), Pestszenterzsébeten (VIII. 491., 492. 1923–1948, VIII. 513. 1874–1883, VIII. 516. 1923–1929, VIII. 520 1923–1940), Pestszentlőrincen (VIII. 494., 495. 1945–1947), Rákospalotán (VIII. 500–502. 1919–1945), Újpesten (VIII. 510. 1902–1912) működő városi, s az Albertfalván (VIII. 301. 1880–1946), Csepelen (VIII. 470–472. 1945–1947), Nagytétényben fennállt községi elemi iskoláé (VIII. 482. 1915–1941.) került levéltárba.

Egyéb iskolák: iparos- és kereskedőtanonc-iskolák, -képzők, vasárnapi iskolák

Létrehozásukról az első intézkedést a Ratio Educationisban találjuk. Az ún. vasárnapi iskolák felállításával ezek az iskolák a tanoncoktatást szolgálták. 1848-ban a földművelés-, ipari és kereskedelemügyi miniszter rendelete kimondta, hogy a mesterek kötelesek tanoncaikat a vasárnapi iskolába járattatni. Az 1868. évi XXXVIII. tc. szintén a tanoncok iskolakötelezettségét írta elő, végül az 1872. évi VIII. tc. – Az ipartörvény – is a kötelező tanoncoktatásról rendelkezett. Az iparostanonc-iskolák egy, a vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet szerint két részre oszthatók: általános és szakirányú iparostanonc-iskolákra. A tanítás három évből állt. A főváros 1866-tól tartott fenn ipariskolákat. Az iparostanonc-iskolákat 1948-ban átszervezték, s a három évfolyamos iskolák csak a 8 általános iskolát elvégzett tanulókat vehették fel. A kereskedőtanonc-iskolák fejlődése 1893-ig azonos az iparostanonc-iskoláéval, 1893-tól azonban a kereskedőtanonc-iskola nevet vették fel. Az iskola három évfolyamból állt, az iskolalátogatottsági kötelezettség megegyezett az iparostanonc-iskoláéval.

A levéltárban több, mint száz fond őrzi ezeknek az iskolatípusoknak iratanyagát.

BFL VIII. 606. Magyarországi Központi Fröbel Nőegylet Államilag Segélyezett Óvónőképző Intézetének iratai 1873–1907. 0,1 ifm.

BFL VIII. 613. Budai Zeneakadémia és az e néven működő egyesület iratai 1867–1950. 1,14 ifm.

BFL VIII. 614. Pesti Belvárosi Ismétlő Vasárnapi Iskola iratai 1853–1873. 0,14 ifm.

BFL VIII. 615. Budapest Fővárosi IX. Kerületi Bakáts Téri Községi Vasárnapi (Esti Ismétlő) Iskola iratai 1853–1881. 0,16 ifm.

BFL VIII. 616. Pesti Józsefvárosi Ősz Utcai Vasárnapi Iskola iratai 1854–1871. 0,12 ifm.

BFL VIII. 617. Budapest Terézvárosi Ismétlő Vasárnapi Iskola iratai 1853–1874. 0,12 ifm.

BFL VIII. 629. Budapest Székesfővárosi II. Kerületi Margit Körúti Községi Iparostanonc Iskola iratai 1869–1933. 1,04 ifm.

BFL VIII. 638. Budapest Székesfővárosi IV. Kerületi Cukor Utcai Községi Iparostanonc Iskola iratai 1869–1936. 0,73 ifm.

BFL VIII. 650. Budapest Székesfővárosi VI. Kerületi Érsek Utcai Községi Iparostanonc Iskola iratai 1869–1940. 1,02 ifm.

BFL VIII. 687. Budapest Székesfővárosi VIII. kerületi Baross Utcai Községi Iparostanonciskola anyakönyvei 1871–1918. 0,78 ifm.

BFL VIII. 763. Budapest Fővárosi Lipót Téri Községi Vasárnapi Iskola anyakönyvei 1853–1881. 0,13 ifm.

Irodalom:

Az első szállítási időszakban levéltárba került iratanyag 1961-es mennyiségéről és állapotáról részletes tájékoztatást ad a Herczeg Etelka által összeállított Alapleltár: Levéltári Alapleltárak II. Fővárosi Levéltár (volt Budapest 1. sz. Állami Levéltár) 3. A budapesti iskolák.

Herczeg Etelka: A budapesti iskolák I–II. Budapest, 1961.

Magyar történelmi fogalomtár. I–III. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.

Budapest Főváros Levéltára. Szerk.: Kenyeres István – Sipos András. Budapest, 1997.

IX. TESTÜLETEK

A céhek és az ipartársulatok a kézművesek és kisiparosok szakmai érdekvédelmi, társadalmi, az ipartestületek pedig 1884 után az iparosok, kereskedők hatósági jogkörrel is felruházott érdekképviselői szervezetei voltak.

Budapest Főváros Levéltára a IX. fondfőcsoportban a céhek és ipartársulatok, az ipartestületek, az adóközösségek és az egyéb testületek fondjait helyezte el. A budai, pesti és óbudai céhek, és ipartársulatok iratanyagát 48, a fővárosi és a fővárosához csatolt települések ipartestületi iratait 70, az adóközösségeiket három, az egyéb testületeiket pedig négy fond őrzi. A fondfőcsoportba tartozó irategyüttes terjedelme 783,07 ifm.

Céhek és ipartársulatok

BFL IX. 1. Budai, pesti és óbudai céhek és társulások céhleveleinek és egyéb szabályzatainak gyűjteménye 1689–1847. 1,08 ifm.

A céhek az uralkodótól nyert kiváltságlevél szerint működtek, választott vezetőik voltak, maguk szabályozták a mesterfelvétel, a szegődtetés és a remeklés feltételeit, közös vagyonukkal önállóan gazdálkodtak. 1851-től új céhek nem alakultak, 1860-ban pedig új iparrendtartás lépett életbe, amely még nem törölte el a céheket, de ajánlotta, hogy alakuljanak át ipartársulatokká. Valódi változást azonban csak az 1872. évi VIII. tc. – Az ipartörvény – hozott, amely a szabad ipargyakorlást alanyi joggá tette, s felszámolta céheket. Az ipartársulatok ezután szakmai vagy területi alapon alakultak meg, alapszabályt kellett alkotniuk, s a tagság önkéntes volt. Az iparosok tanoncot tarthattak, de szerződésben kellett biztosítaniuk a tanonc kiképzését, iskoláztatását, a tanoncidő leteltével pedig a bizonyítvány kiadását. A rokon szakmák szerint szerveződő céhek, pl. a lakatosok-órások, arany- és ezüstművesek, német és magyar szabók stb. előbb-utóbb szakmai differenciálódással szétváltak. Előfordult az is, hogy Buda és Pest kézművesei közös céhet alkottak. (pl. a kövezők, a cserépfedők) és előfordult az is hogy az egyik város céhe ún. főcéh volt, s másik városé azon belül működött. Főcéh volt pl. a budai asztalos, a bábsütő-gyertyamártó, a pesti asztalos, bádogos, kádár céh. A levéltárban őrzött céhes és ipartársulati anyag egy irategyüttest képez, azaz, ha egy szakmának fennmaradtak céhes és ipartársulati iratai is, azok a folyamatos működés miatt együtt is maradtak, ilyen többek között a budai asztalos céh, majd ipartársulat, ill. a pesti aranyművesek céhe, majd ipartársulata. Vannak azonban olyan ipartársulati anyagok, amelyeknek céhes előzménye nem került a levéltár őrizetébe, mint pl. a fővárosi kéményseprő ipartársulat, a budapesti kocsigyártó ipartársulat.

A céhes és ipartársulati iratok az ipartestületek felszámolása után 1949 kerültek a fővárosi levéltár őrizetébe.

Az erősen töredékes, céhenként nem egyformán fennmaradt iratanyag az alábbi iratfajták szerint csoportosítható:

Céhlevelek és egyéb szabályzatok

Legényszabályzatok, ipartársulati alapszabályok

Céhgyűlési, közgyűlési és választmányi jegyzőkönyvek (Zunft Protocoll)

A testületi élet eseményeit rögzítik időrendben, néha tagnévsorok, számadási feljegyzések is találhatóak bennük.

Nyilvántartások

Mesterkönyvek (Meistersbuch), legény és inas nyilvántartások (Gehülfenbuch), szegődtetési és felszabadítási könyvek (Aufding- und Freisagbuch,), tagdíjnyilvántartások. A mesterkönyvek általában a mesterfelvételre, a remeklésre, az illetékek befizetésére vonatkozó adatokat tartalmaznak, esetenként mesternévsorokat és feltüntetik a mester elhalálzásának időpontját is. A felszabadítási könyvekben pedig az inas személyi adataira kutathatunk, nevére, születési idejére,

helyére, a mester nevére, a felszabadulás idejére, a segédkönyv pedig a segéd személyes adatain kívül a belépés idejét, a mester nevét, a munkakönyv kiállításához alapul szolgáló okmányt és a távozásra, ill. a felszabadulásra vonatkozó adatokat.

Számadási könyvek, pénztárkönyvek (Empfang und Ausgabs Büchl, Cassa Buch, Journal)

A testületek kiadási és bevételi tételeit foglalják magukba, időrendben.

Egyéb iratok: kérvények, inasok keresztlevelei, bizonyítványok

A céhes iratok nagy része az ipartestületek előirataként került a levéltár őrizetébe, s egyes iratok, ill. követek pedig letét vagy ajándékozás útján. A rendkívül töredékes iratanyag, az egyes céhek történetének rekonstruálására nem elegendő, éppen ezért szükséges a levéltár egyéb fondjaiban (fondfőcsoportjaiban) is kutatni.

Irodalom:

Bácskai Vera – Felhő Ibolya – Bónis György: Testületek (Céhek és Ipartársulatok) Egyházi szervek. Családok. Személyek. Gyűjtemények. Budapest, 1969.

Bálint Ferenc – Szabó Ferenc: Ipartestületi iratok selejtezése. (A Gyulai Állami Levéltár tapasztalatai). In: Levéltári Szemle 1966. 3. sz. 639–651. p.

Magyar történelmi fogalomtár I. köt. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.

Bíró György: A Gyulai Általános Ipartestület. In: Tanulmányok a kézműipar történetéből. Szerk.: Csiffáry Gergely – Dóka Klára. Veszprém, 1999. 241–264. p.

Eperjessy Géza: Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686–1848). Budapest, 1967.

Horváth Zoltán: Egy mezőváros céhes ipara. A nagykorosi céhek élete és története. Nagykőrös, 1943.

a) Budai céhlevelek (1696–1838), melyben a cipész, az ecet és szeszfőzők egyesült céhének, a fehérpékek, a festő, a szíjgyártó, a szűcs és a rác szabó céh céhlevele található; **b) Pesti céhlevelek (1701–1847)**, bennük a cukrász, a fuvaros, a hangszerkészítő, a harisnyakötő, a molnár, a posztónyíró, a rác paplankészítő, a rézöntő, serfőző és a tímár céh céhlevelei; **c) Óbudai céhlevelek (1831, 1839)**, mindössze kettő található, a kádár céh és a zsidó cipőkészítő céh statútumai; **d) Egyéb szabályzatok (1689–1845)**, melyben szintén kettő, a budai aranyművesek és puskaművesek 1696. évi ideiglenes rendtartása és a pesti kőfaragó céh tanoncszabályai vannak elhelyezve.

BFL IX. 2. A Budai Asztalos Céh, 1872 után Ipartársulat iratai 1694–1884. 0,24 ifm.

Első ismert céhlevelüket I. Lipót adományozta 1695-ben. Mint főcéh, számos fiókcéh felett gyakorolt felügyeletet, nyilvántartásai értékes adatokkal szolgálnak a fiókcéhek tagságáról és tevékenységéről is. Az iratanyagot a legényszabályzat 1694-ből, a mesterkönyv két kötete (1786–1872), továbbá egy-egy kötet a vándorlegények nyilvántartásából (1836–1870) és a szegődtetési és felszabadítási (1856–1875) nyilvántartás képviseli.

BFL IX. 3. A Budai Bábsütő és Gyertyamártó Céh 1719–1859. 0,08 ifm.

III. Károlytól kapta a céhlevelet 1719-ben. Kiváltságait Mária Terézia 1779-ben új céhlevéllel erősítette meg. Főcéh volt, több más fiókcéh mellett a pesti bábsütők és gyertyamártók is alája tartoztak, 1834-ben önállósultak. A céhiratokból a mesterkönyv 1 kötete (1719–1858) és a felszabadítókönyv az 1723–1859-ig terjedő időszakból került a fondba, megőrzésre.

BFL IX. 4. A Budai Fésűs Céh segédfelvételi könyve 1764–1872. 0,02 ifm.

Első céhlevelüket Mária Terézia adta 1758-ban. Irataiból mindössze egy kötet, a legényládába fizetett díjak nyilvántartása maradt fenn.

BFL IX. 5. A Budai Kéményseprő Céh iratai 1746–1877. 0,36 ifm.

A céh kiváltságlevelét Mária Teréziától kapta 1748-ban, felügyelete alá tartozott Pest és Óbuda is. Céhjegyzőkönyvüket 1748-tól 1872-ig vezették négy kötetben, két mesterkönyvük a 18. század derekától 1807-ig, ill. 1774-től 1830-ig, tart. Felszabadulási könyvük 1798-tól 1874-ig tartalmaz adatokat, az inasok alfabetikus kimutatása pedig 1864 előtt keletkezett.

BFL IX. 6. A Budai Kőfaragó és Kőműves Céh iratai 1690–1787. 0,12 ifm.

Első kiváltságaikat 1644-ben kapták, 1695-ben és 1725-ben pedig újabb céhlevelet sikerült elnyerniük. A fond a céhlevélen kívül a szegődtetési és felszabadítási könyvet tartalmazza az 1690–1787-ig tartó időszakból.

BFL IX. 7. Az Egyesült Budai Kövező és Cserépfedő Céh, 1874-től Ipartársulat iratai 1839–1885. 0,09 ifm.

A budai és pesti kövezők és tetőfedők mint közös céh 1767-ben kapták céhlevelüket Mária Teréziától. A két város mesterei feltehetően 1817-ben váltak szét, ez évben kelt ugyanis a pesti kövezők és cserépfedők céhlevele. A fond iratanyagát az 1839-ből származó céhlevél és az 1874-től 1885-ig vezetett ipartársulati pénztárkönyv jelenti.

BFL IX. 8. A Budai Lakatos Céh könyvei 1836–1872. 0,08 ifm.

A budai lakatosok az órasokkal közös céhként kapták első céhlevelüket I. Lipóttól 1697-ben. Az önálló lakatoscéh kiválásának időpontja nem ismert. A beíró könyv tartalmazza a legények szegődtetésének idejét, nevét és születési helyét, és 1836–1872-ig vezették. Az adósok könyvét 1836–1866, a legények után a mesterek által fizetett adó nyilvántartását pedig 1847–1860 között vezették.

BFL IX. 10. A Budai Németszabó Céh, 1874-től Budai Szabó Ipartársulat 1800–1884. 0,35 ifm.

A céh 1716-ban alakult és III. Károlytól kapta céhlevelét, 1749-ben kivált belőle a magyar szabók testülete. A németszabók 1765-ben és 1825-ben újabb céhleveleket kaptak az uralkodóktól. Mesterkönyvük három kötete az 1822-től 1870-ig tartó időszakot öleli fel, szegődtetési és felszabadulási könyvük egy kötete 1837–1875-ig tart, pénztárkönyvük hat kötete az 1800–1884, és temetkezési egyletük egy kötete az 1851–1869 közötti időszakot öleli fel.

BFL IX. 11. A Budai Rézműves Céh iratai 1701–1856. 0,05 ifm.

A céh kiváltságlevelét I. Lipót adta ki 1701-ben, fennmaradt továbbá az 1815–1856-os időszakra vonatkozó céhjegyzőkönyvük egy kötete.

BFL IX. 12. A Budai Tímár Céh iratai 1695–1868. 0,22 ifm.

Két céhlevélből (1695, 1821), ill. a szegődtetési és felszabadulási könyv négy kötetéből (1707–1868) áll a fond.

BFL IX. 13. A Pesti Ács Céh iratai 1850–1872. 0,02 ifm.

Az iratanyagot segédlevelek, felszabadító levelek, szolgálati bizonyítványok, keresztlevelek teszik ki.

BFL IX. 14. A Pesti Arany-, Ezüstműves és Óratokkészítő Céh, 1873-tól Budapesti Aranyműves Testület iratai 1761–1892. 0,19 ifm.

Az aranyművesek első céhlevelet 1760-ban kapták Mária Teréziától. Nem ismeretes, hogy mikor egyesültek az ezüstművesekkel és óratokkészítőkkel. 1803-ig a céhbe tartoztak a kisórákésztők is, akik kiválásuk után külön céhet alakítottak. Az aranyműves testület 1872-ben jött létre. A fondot az ipartársulati jegyzőkönyvek (1872–1878) és egy mesterkönyv (1787–1865) mellett az arany és ezüstműves tanulók iskolai bizonyítványainak gyűjteménye alkotja.

BFL IX. 15. A Pesti Asztalos Céh, 1873-tól Ipartársulat iratai 1784–1889. 0,64 ifm.

A 24 kötetet magába foglaló fondban a céhjegyzőkönyv egy kötete (1840–1865), a mesterkönyv (1755–1867), a szegődtető és szabadító könyvek (1784–1858) három-három kötete tartalmaz adatokat.

BFL IX. 16. A Pesti Bádigos Céh, 1872-től Ipartársulat mesterkönyvei 1766–1880. 0,05 ifm.

Első céhlevelüket 1767-ben Mária Teréziától, a másodikat 1824-ben I. Ferencről kapták. A pesti céh főcéh volt.

A fond mindössze két mesterkönyvből áll. A második kötetben (1868–1880) külön lapon vannak feltüntetve a mesterek által fizetett tagsági, és a legények után lerótt díjak. Mindkét kötet tartalmazza a fiókcéhek tagjaira vonatkozó adatokat is.

BFL IX. 18. A Pesti Esztergályos Céh bevételi és kiadási könyve 1843–1871. 0,02 ifm.

A céh a budai céhből vált ki a 18. században, működéséről azonban csak egy-egy kötet bevételi és kiadási napló marad fenn.

BFL IX. 19. A Pesti Fésűs Céh, 1873-tól Ipartársulat könyvei 1815–1889. 0,5 ifm.

Céhlevelet 1815-ben kaptak I. Ferencről, miután kiváltak a budai fésűs céhből, iratanyagából azonban csak az 1818–1853 között vezetett tagdíjnyilvántartás és az 1853–1889 közötti pénztári napló maradt fenn.

BFL IX. 21. A Pesti Kádár Céh, 1872-től Ipartársulat iratai 1696–1883. 0,09 ifm.

Első céhlevelét 1695-ben kapta I. Lipóttól, kiváltságaikat 1766-ban Mária Terézia erősítette meg, majd I. Ferenc 1837-ben megújította. A céh ún. főcéh volt. Mindössze négykötetnyi anyagában egy kötet (1696) a legényszabályzat, egy a szegődtetési könyv (1839–1875), egy a szegődtetési és felszabadítási könyv (1857–1883) és egy a pénztári napló (1859–1869) kötete.

BFL IX. 27. Pesti Lakatos, Sarkantyús és Puskaműves Céh, 1872-től Budapesti Lakatos Iparegylet (Ipartársulat) iratai 1710–1888. 0,38 ifm.

A pesti német lakatosok a nagyórással és a puskaművesekkel együtt 1701-ben kaptak céhlevelet. A magyar sarkantyúsokkal alkottak közös céhet 1768-ban. 1815-ben a két lakatos céh egyesült. 1835-ben kiváltak a nagyórással, a sarkantyús és puskaműves mesterek pedig az egyesült lakatos céhbe iratkoztak. A céh 1847-ben kapott kiváltságlevelet. 1872-ben alakult meg a pesti lakatos ipartársulat, amely 1873 után Budapesti Lakatos Iparegylet néven működött tovább.

Anyagát egy kötet 1842–1870 közötti céhjegyzőkönyv (Einprotocollungsbuch), ill. a Budapesti Lakatos Iparegylet közgyűlési és választmányi jegyzőkönyvei (1 csomó) alkotják az 1873–1885

közötti időszakból évenkénti bontásban. Vannak még mesterkönyvek (1839–1871), továbbá szegődtetési és felszabadítási könyvek (1710–1874), egy ipartársulati segédnyilvántartás (1873–1884) és egy pénztári napló (1871–1872).

BFL IX. 28. Pesti Németszabó Céh, 1872-től Pesti Egyesült Férfi- és Nőruha-készítő Társulat iratai 1720–1887. 0,72 ifm.

A pesti németszabók eredetileg a magyar szabókkal és szűrszabókkal tömörültek közös céhbe. Céhlevelüket 1694-ben kapták I. Lipóttól. Az 1770-es években a két mesterség képviselői szétváltak, a magyarszabók 1775-ben, a németszabók 1778-ban kaptak új céhlevelet Mária Teréziától. Az utóbbiak céhlevelüket 1824-ben újra megerősítették. A németszabó céh utódja 1872-ben a Pest Egyesült Férfi- és Nőruha-készítő Ipartársulat lett. Fennmaradtak a Pesti Egyesült Férfi és Női Szabó Céh közgyűlési és választmányi ülési jegyzőkönyvei (1851–1868), mesterkönyvek (1720–1872), egy mestervizsgakönyv (1852–1861), szegődtetési könyvek (1825–1872), egy ipartársulati névlajstrom (1872–1884, az utóbbi évhez mutatóval), továbbá a céh pénztárkönyvei (1843–1859), ill. segély- és házipénztári naplói (1843–1851, 1882–1887) és vegyes iratai (1850–1873).

BFL IX. 29. Pesti Óraműves Céh mesterkönyve 1761–1858. 0,02 ifm.

A pesti kisórák eredetileg az arany-ezüstműves céhbe tartoztak. 1803-ban önálló testületet hoztak létre, amely az ország kisórákésztőinek főcéhe volt. 1835-ben csatlakoztak hozzájuk az eredetileg lakatos, sarkantyús, puszkaműves céh keretébe tartozó nagyórákésztők is, és 1835-ben az I. Ferdinándtól kapott céhlevelükkel önálló órás céhet alakítottak. A céh irataiból mindössze az 1761–1858 között vezetett mesterkönyv maradt fenn. Az egyesülés után a kötetbe átmásolták az 1750–1833 között felvett nagyórákésztők neveit is.

BFL IX. 30. Pesti Rézműves Céh, majd Ipartársulat iratai 1703–1885. 0,2 ifm.

Első kiváltságlevelüket 1780-ban kapták. Később a pesti rézművesek egy ideig a budai céhhez tartoztak, majd 1843-ban új céhlevelük alapján újból önállósultak. Az ipartársulat 1876-ban alakult meg, ismét egyesítve Pest-Buda mestereit. Mesterkönyvüket 1842–1867 között vezették. Fennmaradt egy beírókönyv, melynek első részébe írták a szegődéseket (1870–1872), második részébe pedig a felszabadított inasokat tüntették fel (1870–1876), egy tagdíjnyilvántartó könyv (1850–1869), egy pénztári napló (1840–1877). A vegyes iratokban a céhre vonatkozó rendeletek, átiratok, szabaduló levelek mellett megtalálhatók az ipartársulat 1877–1885 közötti jegyzőkönyvei, ill. az 1876-os megalakuláskor kiadott alapszabály két nyomtatott példánya.

BFL IX. 31. Pesti Sárgarézműves Céh mesterkönyve 1825–1865. 0,01 ifm.

Első ismert céhlevelüket 1815-ben kapták. A céh irataiból egyedül a mesterkönyv maradt fenn, melynek tanúsága szerint a céh főcéh volt.

BFL IX. 32. Pesti, majd Budapesti Szállodások, Vendéglősök és Korcsmárosok Ipartársulata iratai 1860–1928. 6,06 ifm.

1859-ben alakultak „Genossenschaft der Pester Hoteliers, Einkehrwirte, Gastgeber, Wein- und Bierschänker” néven, majd 1873-ban az ipartörvény értelmében újjáalakult, és mint ipartársulat működött tovább „Budapester Hoteliers-, Gast- und Schankwirte Genossenschaft” elnevezéssel. A társulat 1919 áprilisáig működött. 1920-ban a kereskedelmi miniszter képesítéshez kötötte a a vendéglős, szállodás és kávéipart, ennek folytán alakult meg a Budapesti Szállodások és

Vendéglősök Ipartestülete, melybe az ipartársulatot vagyonaival együtt beolvastották, de az ipartestület ügyvitelében még évekig fenntartották a ipartársulat külön működését.

Az ipartársulat 1860–1928 közötti időszakból fennmaradt irataiban alapszabályok (1859), közgyűlési és választmányi jegyzőkönyvek (1874–1919), tagnyilvántartások (1860–1920), ügyviteli és számadási iratok (1860–1928) találhatóak. Mivel megalakulásukkor fontos volt a nagyszámú pincér és egyéb alkalmazottak nyilvántartása és kiközvetítése, 1875-ben Helyközvetítő és békéltető Bizottságot állítottak fel. Ennek a társulaton belül működő intézménynek 1918-ig maradtak fenn iratai. Az itt fellelhető ún. elhelyezőkönyvekben jegyezték fel a munkavállalók részletes személyi adatait, a munkaadók nevét és a fizetett bért. A társulat 1883-ban alapította meg Temetkezési Egyletét, melyeknek egyrészt jegyző-, másrészt törzskönyvei és tagdíjbevételi naplói maradtak fenn (1883–1914).

BFL IX. 33. A Pesti Szappanos Céh szegődtetési és felszabadítási könyve 1845–1863. 0,03 ifm.

A céh első kiváltságlevelét még I. Lipóttól nyerte 1696-ban. Kiváltságaikat 1744-ben és 1825-ben is megerősítették. Irataiból mindössze egy kötet maradt fenn.

BFL IX. 34. Pesti Szücs Céh, 1872-től Ipartársulat könyvei 1696–1888. 0,1 ifm.

Első kiváltságlevelüket 1696-ban kapták, majd 1778-ban és 1824-ben megújították. Ipartársulatuk 1873-ban alakult. Iratai legényszabályzatot (1732), mesterkönyvet (1696–1888), szegődtetési és felszabadítási könyvet (1851–1874), ill. a Legényláda számadáskönyvét (1732–1736) foglalják magukba.

BFL IX. 35. Pesti Üveges Céh iratai 1749–1868. 0,33 ifm.

Céhlevelüket Mária Teréziától kapták 1757-ben, melyet 1826-ban újítottak meg. Iratanyagát az 1749–1868 közötti időből származó általános iratok, továbbá pénztári naplók (1806–1855) alkotják. A céh további iratai a Budapesti Történeti Múzeumban találhatóak.

BFL IX. 36. Óbudai Egyesült Tímár és Szücs céh iratai 1833-1868. 0,09 ifm.

1833-ban kapták céhlevelüket I. Ferentől. Csak mesterkönyvük és privilégiumuk maradt fenn.

BFL IX. 37. Budai és Pesti Késes Céh iratai 1754–1868. 0,08 ifm.

A késesek első kiváltságlevelüket Mária Teréziától nyerték. A céh főcéh volt. A Szegődtető és felszabadítási könyv (1787–1868) első felébe a tanoncfelvételeket, második részébe a felszabadításokat jegyezték fel. A pénztárkönyv (1789–1858) tartalmazza a céh bevételeit, a mesterek neve szerint részletezve a befizetéseket, az évi számadásokat. A nyilvántartások kiterjednek a fiókcéhek tagjaira is.

BFL IX. 39. Pesti Hentes Céh és a Budai Hentes Céh, 1876-től Budapesti Duna-Jobbparti Hentes Ipartársulat iratai 1797–1878. 0,7 ifm.

A céh 1818-ban a várostól kapott artikulusok alapján kezdte meg működését. Céhlevelet 1830-ban kaptak I. Ferenc császártól. A pesti céh 1825-ben vált ki a mészárosok testületéből. 1872 után Pesten és Budán külön ipartársulat alakult. A pesti és budai hentes céh és ipartársulat iratait az 1880-as évek közepén a Budapesti Hentes Ipartestület egyesítette és rendezte időrendbe, mutatót is készítve hozzá. Az iratok jelenleg is ebben a rendben vannak elhelyezve.

BFL IX. 40. Pesti Mészáros Céh és a Budai Mészáros Céh, 1872-től a Budapest I–III. Kerület és Vidékének Mészáros Ipartársulata iratai 1481–1887. 1,6 ifm.

A budai mészárosmesterek már a 15. században céhkeretek között működtek. Első ismert kiváltságlevelük szövege a budai tanács által 1481-ben kiadott átiratban maradt fenn. Kiváltságait 1484-ben erősítette Mátyás király is megerősítette. A pesti mészáros céh középkori önálló létéről nem maradtak fenn adatok. Feltehetően a budai céh keretein belül működtek, ugyanis 1695-ben három pesti mészárosmester azért kereste fel az érsekújvári mészáros céh elöljáróit, hogy III. Ferdinándtól 1652-ben nyert céhlevelük másolatát onnan megszerezzék, s azt a budai céh ládájában elhelyezhessék. 1696 júliusában azután a pesti céh mint Pest-Pilis-Solt megyék főcéhe, a budaitól függetlenként nyert kiváltságlevelet I. Lipóttól. 1696 augusztusában viszont a budai céh kapott céhlevelet mint az az egész ország főcéhe. A pestiek céhlevelét I. Ferenc 1825-ben, a budaiakét 1827-ben újíttotta meg. 1872-ben a budai és a pesti céh külön-külön alakult ipartársulattá, a levéltár őrizetébe azonban csak a „Budapesti I–III. Kerület és Vidéke Mészáros Ipartársulata” néven működő budai társulat iratai kerültek. A két céh gazdag forrásanyagát már említett céhlevelű átiraton kívül további jogbiztosító iratok átirásai (1481–1519), céh- (1500–1806) és mesterkönyvek (1692–1862), szegődtetési és felszabadítási könyvek, legény- (1697–1750) és tagdíjnyilvántartások (1856–1860) alkotják.

BFL IX. 43. Pesti Polgári Kereskedelmi Testület könyvei 1717–1879. 0,54 ifm.

Az első kiváltságlevelet I. Lipóttól nyerték 1699-ben. 1845-ben a nagykereskedők kiváltak és külön testületet alakítottak. A céh anyagából jegyzőkönyvek (1785–1860), egy a testületbe felvett tagok nevét, üzletágát és a bejegyzett tőke összegét tartalmazó cégjegyzék (1859–1879), a testületi tagok névjegyzékének két kötete (1717–1852), kereskedelmi ágak szerinti bontásban vezetett jövedelemadó bevallások (1857–1858), pénztárkönyvek (1785–1842) és egy, a hatósági leiratok és jegyzőkönyvi kivonatok másolatait tartalmazó kötet maradt fenn.

BFL IX. 48. Budapesti I–III. Kerületi Szállodások, Vendéglősök, Bor- és Sörmérők Ipartársulatának iratai 1883–1920. 0,79 ifm.

A budai szállodások egyesületéből alakult 1883-ban, és 1920-ban olvadt be a budapesti szállodások, vendéglősök Ipartársulatába. Az iratanyag közgyűlési és választmányi ülési jegyzőkönyvekből (1900–1914), 1883–1918 között vezetett tagnyilvántartó-könyvekből (1900-ig a be- és kilépések évenkénti összesítésével), számadásokból, az ipartársulati alapok negyedévi kimutatásaiából, segélykérvényekből, pénztári mellékletekből, nyomtatványokból (1883–1919) tevődik össze.

Ipartestületek

BFL IX. 211. Budapesti Arany- és Ezüstművesek, Ékszerészek, Aranyverők és Ötvösök (1931-ig Budapesti Arany- és Ezüstműves, Ékszerész, Aranyverő és Óratokkészítő Ipartestület) Ipartestülete iratai 1887–1949. 4,66 ifm.

Az ipartestületek felállításáról és működéséről az 1884. évi XVII. tc. – Ipartörvény – intézkedett. A fővárosi ipartestületek, eltérően az országostól, nem területi, hanem iparágak szerint alakultak meg. A képesítéshez kötött ipart üzők számára a tagságot a törvény kötelezővé tette. Az ipartestületek fő célja az iparosok közötti rend és egyetértés fenntartása, érdekeik előmozdítása volt. Az 1932. évi VIII. tc. – Az ipartestületekről és az ipartestületek országos központjáról – az ipartestületre bízta a tagok szakmai, kulturális és szociális érdekeinek képviselését is. Az

ipartestület kötötte a tanoncszerződéseket, bonyolította a tanoncvizsgát, kiállította a munkakönyveket a segédek számára. Működésüket a kötelezően fizetett tagdíjakból fedezték.

Feladatuk és céljuk az iparosok érdekeinek képviselete, az iparúzők közötti rend és egyetértés biztosítása, az iparhatóság támogatása volt. Az ipartestület szervei: a közgyűlés, a testületi előljáróság – amelynek tagjait a közgyűlés választotta tagjai közül –, békéltető bizottság, iparhatósági biztos. A közgyűlés megalkotta a testületi alapszabályt, határozatokat hozott, kiállította a munkaügyi és a tanoncvizsgáztató bizottságot. Az ügyvitelt a választott előljáróság, és a tisztviselők végezték.

Az 1884. évi ipartörvény 1922-ig volt érvényben, ekkor a XII. tc. (iparnovella) számos intézkedését – többek között a tanoncszerződésekkel, tanoncok nyilvántartásával, tanoncsiskolák felállításával kapcsolatos ügyeket – módosította. Az 1929. évi XXX. tc. jelentős változást hozott az ipari közigazgatás és az ipari kihágások ügyintézése területén. A II. világháborút megelőző évtizedben három törvényt alkottak az iparügyekkel kapcsolatban. Az 1931. évi XXI. tc. az iparfejlesztésről, az 1932. évi VII. tc. az ipartestületekről és az országos központról, az 1936. évi VII. tc. az ipari közigazgatás egyes kérdéseiről rendelkezett.

A II. világháború után végbement az ipartestületek szisztematikus felszámolása. A 7330/1946. ME sz. rendelet a belügyminisztérium felügyelete alá vonta őket. Ezt követte a teljes felszámolást előkészítő 12 410/1948. Korm. sz. rendelet, majd a 200/1949. Korm. sz. rendelet, amely az ipartestületek ingó- és ingatlan vagyonát zár alá helyezte. A végleges megszüntetés az 550 243/1949. BM sz. rendelet alapján ment végbe. A vagyoni felszámolást a pénzügyi központ hajtotta végre a belügyminisztérium 4247/1949. ME sz. rendelete szerint. A továbbiakban a felszámolt ipartestületek szerepét a Kisiparosok Országos Szervezete (KIOSZ) vette át.

Irodalom:

Bálint Ferenc – Szabó Ferenc: Ipartestületi iratok selejtezése. (A Gyulai Állami Levéltár tapasztalatai). In: Levéltári Szemle 1966. 3. sz. 639–651. p.

Magyar történelmi fogalomtár I. köt. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.

Bíró György: A Gyulai Általános Ipartestület. In: Tanulmányok a kézműipar történetéből. Szerk.: Csiffáry Gergely – Dóka Klára. Veszprém, 1999. 241–264. p.

Az egyes ipartestületek fondjai a következő állagokra tagolódnak:

Testületi jegyzőkönyvek

Az ipartestületek önkormányzati testületeinek (közgyűlés, előljáróság) üléseiről készültek. A közgyűlés állapította meg az alapszabályokat, választotta az előljáróságot, döntött a költségvetésről, a tagdíjakról, a vagyon felhasználásáról, szabályozta az iparosok és segédek között viszonyt, feladata volt a folyamatos ügyintézés.

Általános iktatott iratok

A napi ügyvitel iratainak állaga. A levelezés, az anyagbeszerzés és egyéb ügyek dokumentumai iktató- és mutatókönyvek segítségével kutathatóak.

Nyilvántartások

A mestervizsgákról, a kiadott mesterlevelekről, a segédekről, a tanoncokról vezetett nyilvántartások. Egyik legfontosabb sorozata az ún. mesterkartonok, amelynek adatai: a mester neve, születési éve, helye, lak- és műhelycím, az iparendély száma, a foglalkoztatott segédek, tanoncok neve, hogy mettől-meddig álltak alkalmazásban. A segédekről lajstromkönyvet vagy segédkartont vezettek az érintett személyi adataival. A tanoncokról készült nyilvántartás egyike a tanoncszerződéseké a tanonc és az őt foglalkoztató mester adataival, a másik a tanonclajstrom. A nyilvántartások feltüntették, hogy a tanuló végig kitöltötte-e az idejét vagy megszakította, letette-e a vizsgát. Az ipartestület által kiadott munkakönyvekről is vezettek nyilvántartást, amelyek érdekessége, hogy a személyi és szakmai adatokon kívül személyleírást is ad. A nyilvántartások

kartonjai abc-rendben kerültek megőrzésre, ezért jól kutathatóak, a kötetekhez pedig névmutatók készültek.

Számadási iratok

Pénztárkönyvek, leltárak, kimutatások a befizetett tagdíjakról.

Az ipartestületek felügyeletét, mint elsőfokú iparhatóság, a kerületi elöljáróságok látták el, egyes, az egész fővárosra kiterjedő hatáskörrel rendelkezőkét pedig az illetékes tanácsi-polgármesteri ügyosztály.

a) Közgyűlési, elöljárósági és békéltető bizottsági jegyzőkönyvek (1891–1947) 8 kötet; *b) Iktatott iratok (1888–1949)*, melyek az 1934–1940, 1941–1943 és az 1947–1949 közötti időszakban mutatókönyvek segítségével kutathatók; *c) Mester, segéd- és tanoncnnyilvántartások, munkakönyvi lajstromok (1887–1949)*, ez utóbbiakhoz mutató is rendelkezésre áll, igaz, csak az 1887–1910 közötti időszakra; *d) Számadások (1907–1949)*, közöttük 1907–1946 közötti tagdíjnyilvántartási törzskönyvekkel és 1945–1949 közötti mestertagdíj-fizetési kartonokkal.

BFL IX. 212. Budapesti Asztalosok Ipartestülete iratai 1886–1950. 21,92 ifm.

a) Általános iratok (1941–1949), iktató- és mutatókönyvek segítségével kutathatók; *b) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartások (1886–1949)*, bennük 1923–1949 közötti tanoncszerződésekkel, és az 1915–1949 közötti letéti és bevont munkakönyvekkel; *c) Számadási iratok (1925–1949)*, mindössze három pénztárkönyvet foglalnak magukban.

BFL IX. 213. Budapesti Ácsmesterek, Ácsiparosok és Hajóácsok (1921-ig Budapesti Építőmesterek, Kőműves-, Kőfaragó- és Ácsmesterek) Ipartestülete iratai 1872–1949. 7,92 ifm.

a) Közgyűlési, elöljárósági és szakosztályülési jegyzőkönyvek (1921–1946); *b) Általános iratok (1921–1948)*, benne kiemelt iktatott iratokkal, miniszteri, polgármesteri és egyéb határozatokkal, melyekhez 1936–1949 között mutatókönyv is tartozik; *c) Segéd- és tanoncnnyilvántartások (1872–1949)*, azaz segédkartonok, mutatóval ellátott tanonclajstromok, tanoncszerződések és 1921–1949 közötti munkakönyvek jegyzéke; *d) Számadási iratok (1931–1945)*, melyek két pénztári naplóból állnak.

BFL IX. 214. Budapesti Bádigosok, Gáz-, Vízvezeték- és Központifűtés-szerelők Ipartestülete iratai 1887–1949. 15,72 ifm.

a) Elöljárósági és Közgyűlési jegyzőkönyvek (1887–1944), továbbá a Békéltető Bizottság alapszabályai és jegyzőkönyvei 1887-ből; *b) Általános iratok (1933–1949)*, bennük segédvizsga iratok és iparigazolványok. Az iratokhoz mutatókönyvek is rendelkezésre állnak; *c) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartások (1887–1949)*; *d) Számadási iratok (1903–1947)*, melyben a pénztárkönyvek mellett a tagdíjak pénztárkönyveinek 5 kötete is fennmaradt az 1925–1940 közötti évekből.

BFL IX. 215. Budapesti Bőröndösök, Bőrdíszművesek, Könyvkötők, Szíjgyártók, Nyergesek, Kesztyűsök, Kötészereszek, Orthopédkészítők, Tímárok és Rokonszakmák Ipartestülete iratai 1886–1949. 7,49 ifm.

a) Általános iratok (1924–1949), melyek kutatásához mutatókönyvek is rendelkezésre állnak, de magukban foglalnak két doboznyi szám nélküli iratot is az 1930–1942 közötti időből.; *b) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1886–1949)*, benne mesterlevél nyilvántartóval, segéd és

tanonclajstromokkal, mutató munkakönyvi alapokmányokkal, munkakönyvek nyilvántartásával. A kutatás szempontjából megemlíthető, hogy az állag részét képező, a munkaadókat és alkalmazottaikat tartalmazó lajstromkönyvekhez a munkaadó iparos nevét, mesterségét, címét, az adatok évkörét (1919–1947) és a lajstromkönyvi oldalszámot is feltüntető mutató készült 1997-ben.

BFL IX. 216. Budapesti Cipészek Ipartestülete iratai 1889–1949. 13,58 ifm.

a) Jegyzőkönyvek (1901–1949), a közgyűlések mellett az elnöki tanács és a pénzügyi bizottság ülésjegyzőkönyvei is; *b) Általános iratok (1940–1949)*, bennük iparigazolvány kérelmek, iparáthelyezések, szüneteltetések, özvegyjog, névváltozások stb.; *c) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1887–1949)*, 1893–1949 között mutatókönyvekkel is ellátva; *d) Számadási iratok (1912–1950)*, melyben az 1912–1926 közötti pénztári napló mellett megtalálható az 1927 és 1950 között vezetett Rokkant és nyugdíj egyesületi tagok törzskönyve is.

BFL IX. 219. Budapesti Építőmesterek Ipartestülete iratai 1885–1949. 4,74 ifm.

a) Előljárási és szakosztályi ülések jegyzőkönyvei (1904–1909); *b) Általános iratok (1941–1949)*, melyben az iratokat tárgykörök szerint csoportosították és római számmal jelölték (pl. I. általános érdekképviselet, szociális, sajtó ügyek, II. ipari közigazgatás, építésrendészet, III. kontáruügyek, IV. ár- és kalkulációs ügyek stb.). Az anyag egy részéhez mutatókönyv is rendelkezésre áll (1947–1948); *c) Segéd- és tanoncnnyilvántartások (1885–1949)*; *d) Számadási iratok (1932–1949)*, bennük a pénztári naplók mellett a Csempe-egyezmény pénztárkönyve és egyéb vegyes iratok, zárszámadások.

BFL IX. 224. Budapesti Férfiszabók és Fiúruha-készítők (1885–1904. Budapesti Férfi- és Nőruha-készítők, 1904–1932. Budapesti Férfiszabók) Ipartestülete iratai 1885–1949. 40,79 ifm.

a) Közgyűlési, előljárási és békéltető Bizottsági jegyzőkönyvek (1897–1949); *b) Általános iratok (1888–1948)*, melyekhez 1904–1948 között mutatókönyvek is tartoznak; *c) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1885–1949)* mestervizsga iratokkal, munkaviszonyt is tartalmazó segédnyilvántartókkal, 1886–1894 közötti időből ideiglenes munkakönyvvel dolgozók nyilvántartásával; *d) Számadási iratok (1885–1949)*, a pénztárkönyvek és naplók mellett tagok törzskönyveivel, tagsági díjak előkönyveivel, a szeretetházra, a szakiskolára, a népruzáti üzem vonatkozó pénztári könyvekkel; *e) Vegyes iratok (1890–1944)*, benne panaszkönyvek, a Békéltető bizottság iratai, munkásközvetítő nyilvántartója, szakiskola munkakönyve, mestertörzslapok stb.

BFL IX. 225. Budapesti Fodrászok Ipartestülete iratai 1884–1949. 19,23 ifm.

a) Általános iratok (1885–1949), 1926-tól 1948-ig mutatókkal is ellátva; *b) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1884–1949)*, a tanoncszerződéses kutatásához mutatókönyvek is rendelkezésre állnak 1934–1940 között; *c) Számadási iratok (1888–1949)*, melyekben a pénztárkönyvek mellett mesterek tagdíjbefizetési törzskönyvei, a segélyalap pénztárkönyvei, a segélyezettek nyilvántartókönyve, a nyugdíjintézetek, fodrásziskola, fodrászújság pénztárkönyve és a Budapesten működő fodrászszüzetek névjegyzéke található.

BFL IX. 226. Budapesti Fogtechnikusok Ipartestülete iratai 1887–1949. 4,67 ifm.

a) Közgyűlési és előljárási jegyzőkönyvek (1908–1948); *b) Általános iratok (1887–1949)*; *c) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1908–1949)*, benne szakképesítésre vonatkozó

okmányokkal és munkakönyvek jegyzékeivel, ez utóbbihoz és a tanonclajstromokhoz mutató is rendelkezésre áll; *d) Számadási iratok (1908–1949)*; *e) Fényképgyűjtemény (1923–1940)*, melyben 57 db, az ipartestület különböző rendezvényeiről, pl. rendkívüli közgyűlés, kiállításairól készült fénykép található.

BFL IX. 229. Budapesti Járműgyártók (1886–1899. Budapesti Kovács és Bognár, 1899–1933. Budapesti Kovács és Kocsigyártó Ipartestület) Ipartestülete iratai 1886–1949. 15,61 ifm.

a) Közgyűlési és előjárósági jegyzőkönyvek (1886–1919); *b) Általános ügyviteli iratok (1886–1949)*, melyben nem iktatott és végrehajtási iratok vannak, 1939–1949 között egy ipar-nyilvántartó, kutatásukhoz mutatókönyv áll rendelkezésre; *c) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1886–1949)*; *d) Számadási iratok (1886–1944)*, köztük mutatóval ellátott tagdíjnyilvántartók, beíratási és tagsági díjak, tanonczabadítás és munkakönyvek pénztárkönyvei az 1887–1906 közötti időszakból; *e) Bevont munkakönyvek (1886–1948)* gyűjteménye.

BFL IX. 232. Budapesti Kárpitosok, Kárpitkészítők, Gombkötők, Paszományosok és Paplanosok Ipartestülete iratai 1887–1949. 14,01 ifm.

a) Közgyűlési és előjárósági jegyzőkönyvek (1887–1942); *b) Általános iratok (1887–1949)*, 1911-től mutatókkal is ellátva; *c) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1887–1949)*, bennük 1915–1930 közötti testületi tagkartonok, segéd- és tanonclajstromok, munkakönyvek jegyzékei, utóbbi kettő kutatásához mutatókönyvek is rendelkezésre állnak; *d) Számadási iratok (1887–1949)*; *e) Vegyes iratok (1911–1948)*.

BFL IX. 234. Budapesti Kelme-, Fonalfestők és Vegytisztítók Ipartestülete iratai 1886–1949. 7,42 ifm.

a) Általános iratok (1931–1949), mutatókönyvekkel ellátva. Az ipartestület működésének első évtizedeire vonatkozó iratok sajnos nem kerültek a levéltár őrizetébe; *b) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1932–1949)*; *c) Bevont munkakönyvek (1886–1939)*.

BFL IX. 235. Budapesti Kéményseprők Ipartestülete iratai 1887–1949. 6,36 ifm.

a) Általános iratok (1921–1949), mutatókönyvekkel ellátva, a korábbi iratok nincsenek a levéltárban, arra az időszakra csak egy 1908–1913 közötti mutatókönyv áll a kutatók rendelkezésére; *b) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1887–1949)*, köztük a kezdetektől fennmaradt segédekre vonatkozó törzslapokkal; *c) Számadási iratok (1918–1949)*; *d) Vegyes iratok (1939–1949)*.

BFL IX. 237. Budapesti Kőműves-, Kőfaragómesterek és Iparosok Ipartestülete iratai 1891–1949. 19,6 ifm.

a) Általános iratok (1928–1949), 1934-től mutatókönyvekkel együtt; *b) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1891–1949)*, a tanonclajstromokhoz, és a munkakönyvek jegyzékéhez mutatók is vannak.

BFL IX. 240. Budapesti Lakatosok, Késesek, Kőszőrűsök, Mérlegkészítők, Puskaművesek, Reszelővágók, Vasztergályosok és Vasöntők (1885–1931. Budapesti Egyesült Lakatos, Puskaműves, Késes, Reszelővágó, Lánckovács, Sarkantyús, Csatos, Szegkovács, Kardműves, Műszerész és Kőszőrűs Ipartestület) Ipartestülete iratai 1885–1949. 36,4 ifm.

a) Közgyűlési, elöljárósági és szakosztályi jegyzőkönyvek (1885–1949), mellettük 1931–1944 közötti Békéltető bizottsági jegyzőkönyvek; *b) Általános iratok (1937–1949)*, bennük vegyes iratokkal: pénzforgalmi jegyzőkönyvek, adó-, munkás-, mérnöki kamarai, személyzeti, szövetkezeti, vaskartell, kontár ügyek, alapszabályok stb. A kutatást iktató- és mutatókönyvek segítik; *c) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1885–1949)*, a munkakönyvek jegyzékeihez mutatók is rendelkezésre állnak; *d) Számadási iratok (1918–1949)*, a pénztárkönyvek mellett mester tagdíj nyilvántartó kartonokkal.

BFL IX. 241. Budapesti Mészárosok és Hentesek Ipartestülete (1886–1938 között a Budapesti Mészárosok Ipartestülete és a Budapesti Hentesipartestület) iratai 1886–1949. 22,11 ifm.

a) Általános iratok (1938–1949), mutatókönyvekkel; b) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1886–1949), benne „régii”, 1886–1938 közötti, és „új” 1914–1937 közötti, mutatózott hentes segédkartonok, hentes és mészáros tanonclajstromok; *c) Számadási iratok (1886–1949)*, 1886–1937 között külön vezetett hentes és mészáros, 1938–1949 között pedig összevont tagdíjtörzskönyvekkel.; *d) Bevont munkakönyvek (1938–1948)*.

BFL IX. 247. Budapesti Órások Ipartestülete iratai 1885–1949. 1,91 ifm.

a) Közgyűlési és elöljárósági ülési jegyzőkönyvek (1885–1949); b) Általános iratok (1892–1949), bennük 1892–1946 között kiválasztott, 1936–1946 között ügyviteli, 1943-ban, 1946–1949 között pedig mestervizsga iratok; *c) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1885–1949); d) Számadási iratok (1885–1949)*, a mester tagdíj törzslapok mellett a Matyéka Vilmos alapítvány irataival (1941–1949).

BFL IX. 248. Budapesti Tetőfedők-, Fazekasok- és Cserépkályhakészítők-, Kútcsinálók, Artézi és Műkútúrók Ipartestülete (1886–1923. Budapesti Kéményseprő-, Pala- és Cserépfedő-, Kútcsináló és Kályhás Ipartestület; 1923–1935. Budapesti Tetőfedő-, Kályhás és Kútcsináló Mesterek Ipartestülete) iratai 1886–1949. 9,88 ifm.

a) Elöljárósági jegyzőkönyvek (1913–1949), csekély mennyiségű, töredékes; *b) Általános iratok (1886–1949)*, az általános iratok után az egyes szakosztályok (tetőfedő, kályhás, kútcsináló) ügyviteli iratai következnek, a teljes anyaghoz 1900-tól mutatókönyvek is rendelkezésre állnak; *c) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1886–1949)*, szakosztályonként elkülönítve; *d) Számadási iratok (1925–1945)*, a pénztárkönyvek mellett tagdíjnyilvántartások és tagdíjvégrehajtások; *e) Vegyes iratok (1925–1945)*, melyek kizárólag a tetőfedők név- és címjegyzékét tartalmazzák.

BFL IX. 249. Budapesti Szobafestő, Mázoló, Fényező, Cég- és Címfestő, Aranyozó Ipartestület (1886–1933. Budapest Székesfővárosi Szobafestő, Címfestő, Mázoló, Aranyozó és Fényező Ipartestület) iratai 1886–1949. 17,02 ifm.

a) Alapszabályok, jegyzőkönyvek, elöljárósági és közgyűlési iratok (1921–1949), a 4. kötet az elöljárósági határozatok regisztere; *b) Általános ügyviteli iratok (1888–1949)*, mutatókönyvekkel ellátva; *c) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1890–1949); d) Számadási iratok (1924–1949)*, bennük tagok törzskönyvei, tagdíjelszámolások, 1944-ből pedig egy pénztárkönyv a bombakárosultakról; *e) Vegyes iratok (1903–1949)*, telekkönyvi kivonatok, biztosítási és egyéb kötvények, a székház építésére vonatkozó iratok, továbbá a Vigalmi bizottság jegyzőkönyvei.

BFL IX. 250. Budapesti Sütők Ipartestülete (1885–1892. Budapest Fővárosi Sütők, Cukrászok és Mézeskalácsosok Ipartestülete) iratai 1885–1949. 12,12 ifm.

a) Jegyzőkönyvek, Bizottságok, Ipartestületi szék iratai (1937–1948), a közgyűlési jegyzőkönyvek mellett békéltető, bérmegállapító bizottsági jegyzőkönyvek, a kollektív szerződés tárgyalási jegyzőkönyvei, Pékek parlamentjének jegyzőkönyvei; *b) Általános ügyviteli iratok (1907–1949)*; *c) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1885–1949)*; *d) Számadási iratok (1907–1949)*, az 1941. évi pénztárkönyv az ipartestület gazdálkodásáról mindössze egy oldalt tartalmaz, további részét a szovjet katonai szerv saját felszerelési anyagának nyilvántartására használta 1945-ben.

BFL IX. 256. Budapesti Vegyes Ipartestület (1885–1925. Budapesti IV–X. Kerületi Vegyes Ipartestület) iratai 1889–1949. 40,37 ifm.

a) Közgyűlési és előjárósági jegyzőkönyvek (1923–1948); *b) Általános iratok (1889–1949)*, bennük 1930–1948 közötti időből munkakönyvi adatok, szakosztályi iratok, kontár ügyek stb. A kutatáshoz mutatókönyvek is rendelkezésre állnak; *c) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartás (1889–1949)*; *d) Számadási iratok (1889–1949)*, bennük ernyőkészítők, fehérnemű-, hangszer-, sapka-, szita- fésűkészítők, szobrászok, vegyi- és szabadiparosok stb. nyilvántartói, tagdíjhátralék kimutatások, székházalap befizetések, a Budapesti IV–X. ker. Vegyes Ipartestületi Hitelszövetkezet tagsági törzskönyve; *e) Munkakönyvek (1920–1949)*.

BFL IX. 258. A budapesti ipartestületek letéti munkakönyveinek gyűjteménye 1884–1949. 25,2 ifm.

Cipész, kelmefestő, kádár, aranyműves, ács, cukrász, építőmester, fehérnemű-készítő, fodrász, gépihurkoló, könyvkötő, kövező, kalapos, kozmetikus, lakatos, mészáros, női kalapos, női szabó, nyomdász, sütő, szücs, szobafestő, tetőfedő, kéményseprő, villanszerelő ipartestület letétbe helyezett munkakönyvei, ipartestületenként újrakezdődő folyószámok sorrendjében. A kutatáshoz mutató áll rendelkezésre.

BFL IX. 264. A Budafok-Albertfalvai Általános (1890–1938. Budafoki Általános, 1886–1938. Albertfalvai Általános) Ipartestület iratai 1889–1950. 5,28 ifm.

a) Közgyűlési, előjárósági és bizottsági jegyzőkönyvek (1930–1943); *b) Általános iratok (1913–1947)*; *c) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartások (1889–1950)*; *d) Számadási iratok (1824–1949)*, benne munkakönyv jegyzékek, erősen töredékesen.

BFL IX. 267. A Kispesti Általános Ipartestület iratai 1880–1950. 8,76 ifm.

a) Közgyűlési és előjárósági jegyzőkönyvek (1927–1949), amelyek hiányosan maradtak fenn; *b) Általános iratok (1920–1946)*; *c) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartások, amelyeknek teljes a sorozata*; *d.) Számadási iratok (1923–1949)*, melyek szintén hiányosan maradtak fenn.

BFL IX. 269. A Pestszenterzsébeti Általános (1898–1924. Erzsébet-Kossuth-falvi Általános, 1924–1937. Pesterzsébeti Általános) Ipartestület iratai 1898–1949. 9,82 ifm.

a) Közgyűlési és előjárósági jegyzőkönyvek (1898–1848); *b) Általános iratok (1898–1949)*; *c) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartások (1898–1949)*, *d) Számadási iratok (1898–1949)*; *e) Vegyes iratok (1900–1948)*. Az állag hiányosan maradt fenn.

BFL IX. 271. A Pestszentlőrinci Általános Ipartestület iratai 1910–1949. 3,04 ifm.

a) Közgyűlési és elöljárósági iratok (1920–1949); b) Általános iratok (1914–1949); c) Segéd- és tanoncnnyilvántartások (1910–1949); d) Számadási iratok (1910), e) Vegyes iratok (1941).

BFL IX. 276. A Rákospalotai Ipartestület (1893–1904. Vegyes Ipartestület Rákospalota) iratai 1896–1950. 2,63 ifm.

a) Közgyűlési jegyzőkönyvek (1896–1947), melyek igen hiányosan maradtak meg; b) Elnöki iratok (1948), egyetlen év anyaga került csak levéltárba; c) Általános iratok (1933–1949), szintén csekély mennyiséget képviselnek; d) Mester-, segéd- és tanoncnnyilvántartások (1906–1950); e) Számadási iratok (1904–1943), melyek szintén nem teljesekek.

BFL IX. 279. A Soroksári Általános Ipartestület iratai 1945–1949. 1,26 ifm.

Megtalálhatók benne a közgyűlési jegyzőkönyvek mellett az elnöki és ügyviteli iratok, hiányosan az önálló iparosok személyi kartonjai (betűrendben, L-Z), ill. segéd- és tanoncnnyilvántartások, munkaviszony igazolások. A közgyűlési jegyzőkönyvek 1998-ban a peremkerületi közigazgatási referenciából kerültek a fond anyagába.

BFL IX. 280. Az Újpesti Általános Ipartestület iratai 1885–1950. 17,9 ifm.

Tartalmazza a Tanoncvizsgáló Bizottmány eredménylapjait az 1920–1949 közötti időből, tanoncszerződések lajstromait 1924-től, segédvizsga nyilvántartásokat, munkaadói kartonokat és munkakönyvek jegyzékeit 1888–1949.

BFL IX. 281. Ipartestületeknél leadott munkakönyvek gyűjteménye 1884–1950. 17,04 ifm.

A fondot peremkerületenként betűrendben lerakott cseléd-, vándorkönyvek és segéd tartási könyvek alkotják.

X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK

A polgári korban több százra tehető az országos jellegű egyesületek száma, a különböző településeken pedig sok-sok ezer működött, egy-egy közepes méretű városban közel száz is. Természetesen ezekre az egyesületekre a Magyar Országos Levéltárban, és az önkormányzatok levéltáraiban is található adatok.

Az egyesület önkéntes társulás, meghatározott szellemi vagy anyagi célok előmozdítására. Az egyesületek, körök, társaságok, klubok céljai szerteágazók, formái sokszínűek voltak. Kiterjedtek a polgári, a nemzeti, a kulturális és a tudományos értékek védelmére és művelésére, a társadalmi érdekazonosság megfogalmazására és érvényesítésére, a jótékony és szórakoztató lehetőségek biztosítására. Összetételüket tekintve leginkább az érdekvédelem és a tudományos társaságok síkján tűnnek homogénnek, míg a nemzeti, a kulturális, a polgárjogi, a jótékonyági, valamint az egyházi, a sport és a lokálpatriotizmus körébe eső szerveződések terén már különböző társadalmi rétegeket fogtak át. Szervezeti formáik szerint elsősorban helyi jellegűek, jelentős részük azonban így is az általános nemzeti és társadalmi feladatok vállalását fogalmazta meg. A nemzeti ügy például mindvégig élő, központi kérdés maradt. Nem csak az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc hagyománya élt tovább az egymást váltó nemzedékekben, ehhez járult a neoabszolútizmus terhe, ami így együttesen közösségteremtő, hosszabb távon is összetartó erővé

vált. A századforduló után az 1848-as hagyomány halványulni látszott. Az Osztrák–Magyar Monarchia válsága, a széthullás, majd Trianon új elemekkel töltötte fel a nemzeti érzelmvilágot, és ez tükröződött az egyesületek életében. Különös súlya volt a társadalmi és a szociális kérdéseknek is. A sokszínű és kivételes erőt, vitalitást mutató civil társadalom így a gazdasági és a társadalmi fejlődéssel együtt alakult Magyarországon, főként a városokban. A falvak többségében azonban jószerivel csak az iparosok egyesületeit, segélypénztárait, a tűzoltó egyesületeket, az olvasó- és gazdaköröket lelhetjük fel.

A városi polgári körök, a kaszinók, az irodalmi egyletek kisebb könyvtárral is rendelkeztek, több országos lapot is megrendeltek, alkotó-, színjátszó kört, szavaló- és előadócsoportokat, zenei, művészeti, irodalmi szakosztályokat hoztak létre. Kiemelkedő szerepet kaptak ebben a könyvtárak, a tudományos és művészeti gyűjtemények, a színházak. A sporttevékenység terén pedig – többek között – megalakultak a lövész-, a korcsolya-, a kerékpáros, a tekeegyletek, az atlétikai és a labdarúgókkörök, klubok. Az öntevékeny szerveződési formációk köré illeszkednek az iskolai önképző – zene, cserkész, sakk, sport, gyorsíró és egyéb – körök.

A civil társadalom részének tekinthető az egyházi egyesületek és szervezetek jelentős része is, különösen azok, amelyekben kulturális, tudományos, karitatív tevékenység folyt. Végző soron azonban ide sorolhatóak a vasárnapi iskolák, a presbitériumok, az egyházkerületi és egyéb egyházközségi testületek, a jótékonyossági szervezetek, az ifjúsági és nőegyletek. Az egyházaknak történetileg is különös és jelentős szerepük volt az ország szellemi életének alakításában. Sajátos szervezeti rendjük, jellegük miatt évszázados hagyományokat is öriztek.

A települések biztonságának védelme jegyében alakultak meg országsszerte a tűzoltó egyesületek, a vagyonbiztonság érdekében időközönként a polgár- és mezőőrsegek. Egyes társadalmi rétegek pedig – túllépve a helyi kereteken – olyan országos jellegű szervezetekhez csatlakoztak, amelyeknek fő célkitűzéseit és kereteit állami jogszabályok határozták meg. A céhek felszámolását és az iparszabadságot deklaráló 1872. évi törvény ugyanis szinte szükségszerűen maga után vonta az ipartestületek megalapítását, amelyeket az önszegélyező egyesületek megalakítása kísért. Fő feladatuknak természetesen érdekeik védelmét, az adó- és vasúti, valamint a szállítási kedvezményeik biztosítását, jólétük előmozdítását tekintették.

Az 1891. évi XIV. tc. alapján megszervezték a betegsegélyező pénztárakat, a munkaadók és a tagok járulékaiból, adományaiból és kamataiból. Ebbe a körbe sorolhatók a különböző kamarák – ügyvédi, orvosi, mérnöki stb. –, valamint a tudományos és a kulturális – történelmi, jogi, művészeti stb. – társaságok is.

A háború, és különösképpen a nyilas uralom idején a szélsőjobboldali szervezetek kivételével nemcsak a pártok és politikai egyesületek tevékenységét tiltották be, hanem a „politikamentes” egyletek, körök, klubok pusztá léte is kérdésessé vált.

Az egyesülési jog révén az állampolgárok létrehozzák a közös tevékenységet végző, önálló jogi személyiséggel rendelkező egyesületeiket, szervezeteiket. Az egyesülési jog viszonylag későn jelenik meg a szabadságjogok körében. Nem is törvények, hanem rendeletek szabályozták.

Az egyesületi jog 1867 után a jogszokásokon alapult, amely szerint Magyarországon egyesületi szabadság állott fenn. Csupán az egyesületek jogi személyiségének elismerését hagyták jóvá, így az alapszabályok láttamozását, jóváhagyását 1848-ig a Helytartótanács, majd az abszolutizmus alatt a Bécsben székelő cs. és kir. belügyminiszter végezte. 1867 után az egyesületek felügyelete – és ezzel az alapszabályozások láttamozása is – a m. kir. belügyminiszter hatáskörébe került. Ettől az általános elvtől más miniszterek csupán egyes külön rendeletekkel térhettek el, a szakirányú egyesületek felett gyakorolhattak a megállapított keretek között felügyeleti és jóváhagyási jogot. A gyülekezési és egyesülési szabadságot a dualizmus egész időszakában nem iktatták törvénybe, szabályozásukra azonban 1873-ban sor került, amely elvben kimondta az egyesületi szabadságot – 1394/1873. Eln. sz. BM körrendelet –, és az egyesületek elnevezéséről, emblémáiról, lehetséges céljairól rendelkezett. Az alapszabályok jóváhagyása a belügyminiszter hatáskörébe tartozott, a

gyűlések engedélyezése a törvényhatóság vezetőjétől, városokban a rendőrkapitánytól függött. A választójoggal nem rendelkezők – a parasztok, a munkások, nemzetiségiak – egyesülési jogát korlátozták. A szocialista irányzatú munkásegyletek többségének nem volt jóváhagyott alapszabálya. Az 1508/1875. Eln. sz. BM rendelet újból és részletesebben szabályozta az egyleti ügyek intézésénél, ill. megalakulásuk engedélyezésénél és működésük ellenőrzésénél követendő eljárást. Így pl. lényegesen különböző célú egyletek egy cím alatt közös alapszabállyal nem alakulhattak, nemzetiégi egylet csak mint irodalmi és közművelődési egylet alakulhatott politikai és munkás egyleteknél fiókegyletek alakítását nem engedték.

Az 1912. évi LXIII. tc. (9. §.) a háború esetére szóló „kivételes” intézkedések között kitér az egyesületek ellenőrzésére. Az I. világháború alatt az egyesületekre vonatkozóan – 5479/1914. ME sz. rendelet, 1442/1916. ME sz. rendelet – korlátozásokat vezettek be. Új egyesület alakulását nem engedélyezték, 1916-tól kivételesen néhányat, amely hadi jótékonyssággal foglalkozott. A háború alatt azonban sok egyesület szüneteltette tevékenységét.

Az I. világháború után az uralomra jutott polgári demokratikus forradalom kormánya legelső intézkedései között eltörölte az egyesületek alakítására vonatkozó háborús korlátozásokat. Az 1919 elején kibocsátott ún. III. néptörvény teljesen szabaddá tette az egyesületi életet. „Egyesület alakításához, vagy gyülekezéshez sem hatósági engedély, sem pedig bejelentés nem kell.” A Tanácsköztársaság 1919. április 2-án közzétett alkotmányában a munkások gyülekezési és egyesülési jogát rögzítette. Viszont a polgári pártok és szervezetek önszántukból vagy rendeletre feloszlottak.

A tanács hatalom bukása után 5084/1919. ME sz. rendelet hatályon kívül helyezte a forradalmi időszak rendelkezéseit. Azok az egyesületek, amelyeknek voltak „kormányhatósági láttamozással ellátott alapszabályai” folytathatták működésüket, amelyeknek ilyen alapszabályuk nem volt, 30 napot kaptak alapszabályaik felterjesztésére, működésüket azonban addig fel kellett függeszteniük. Az egyesületek alapszabályainak általános kellékeit külön rendelet – 77 000/1922. BM sz. – rögzítette, amely megszabta az alapszabályok szerkezeti felépítését is. Külön fejezetekben kellett szólni az általános rendelkezéseken – cím, székhely, működési terület, hivatalos nyelv, pecsét, jelvény, cél, egyesületi vagyon – túl a tagokról, az egyesület intéző szerveiről. Az 1919. augusztus 1-jén uralomra került ellenforradalmi rezsim törekvése az volt, hogy a háború előtti kormányok liberális politikájához képest növelje befolyását, az állam beavatkozását az egyesületi életben, elsősorban azért, hogy kiküszöböljék a forradalmi eszmék terjedését. Több gondot fordítottak az ideológiai, kulturális tevékenység irányítására.

A két szélső pólus, az úri kaszinó, ill. a munkás- és szegényparaszti egyesületek között a különböző társadalmi rétegek, tevékenységek, vagy felekezetek szerint szerveződött egyesületek sokasága helyezkedett el. Rengeteg egyesület működött, a legtöbb tevékenysége azonban kimerült abban, hogy évente egyszer közgyűlést, vagy vezetőségi ülést tartott.

Az 1938. évi XVII. tc., az első magyar egyesületi törvény szerint tilos volt az egyesülethez, vagy párthoz való tartozás, vagy a vezetőség irányában való engedelmesség megerősítésére esküt, fogadalmat, ünnepélyes ígéretet, nyilatkozatot tenni. Az 1938. évi XVI., XVII., XVIII. tc.-k a felforgató tevékenységek és az egyesületi szabadsággal való visszaélés elleni rendelkezések és a sajtótermékek feletti ellenőrzés megszigorítását szolgálták. A zsidók közéleti és gazdasági mozgásterét korlátozó 1939. évi IV. tc. 19. §-a bár szűkítette az izraeliták egyesületi szerepét is, a saját egyleteiket megtarthatták, 1944-re azonban gyakorlatilag valamennyi egyesületük megszűnt.

A II. világháború alatt nagy nyomás nehezedett az egyesületekre, megszigorodott a hatósági ellenőrzés, több egylet az anyagi nehézségek miatt és a tagok behívása miatt nehezen működött, vagy passzivitásba kényszerült. A háború alatt egyletalakítási tilalom volt érvényben. A II. világháború után az egyesületek újjászervezése akadozva indult, ill. rövidesen elkezdődött elsorvasztásuk és feloszlásuk.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. február 26-i rendelete intézkedett 25 „fasiszta” politikai és katonai jellegű szervezet – köztük pl. a Levente Egyesület, a Nemzeti Szocialista Párt, a MOVE, a MÉP, a Nemzeti Munkaközpont, és a Turul Szövetség – feloszlataásáról (az 525/1945. ME sz. rendelet a fegyverszüneti egyezmény 15. pontjának értelmében). Megkezdődött a többi egyesület felülvizsgálata is. A törvényhatóságoknak a nemzeti bizottságokkal egyetértésben kellett felterjeszteniük javaslataikat a Belügyminisztériumba. (20 165/1945. BM I. sz. rendelete.) 1945 októberéig további 154 egyesület feloszlataását rendelték el. (Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 529/1945. ME sz. rendelete a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek feloszlataásáról.) Szabályozták az új egyesületek megalakítása körüli eljárást is (250 538/1945. BM sz. körrrendelet). Bizalmas nyomozással kellett megállapítani, hogy az egyesületet alakító egyének milyen politikai párthoz tartoztak. A jobb- és baloldal között kiéleződött politikai harcok során 1946 júliusában további 220 egyesület feloszlataását rendelték el, mint pl. KALOT, KALÁSZ, Emericana, Cserkész Szövetség. Ezek az intézkedések az egyház és a Kisgazdapárt ellenkezését is kiváltották.

1948–1949 után átrendeződtek a művelődés és a társas élet intézményes keretei. Sok korábbi egyesület megszűnt, helyettük pártok, szakszervezetek, ifjúsági szervezetek vették át a volt egyesületek szerepkörét. Sok egyesület választotta az önfeloszlataást, más egyesületek az idők során valamelyik tömegszervezethez csatlakoztak. 1948-tól leszűkültek a társadalmi önszerveződés lehetőségei. Az irányítás centralizált és bürokratikus lett, nem engedtek teret helyi kezdeményezéseknek. Elsorvadt, elszűrkült a társadalmi élet civil szervezeteire addig jellemző sajátos sokszínűség.

Irodalom:

Páskándy János: Egyesületi (egyesületi) és gyülekezési jogszabályok kézikönyve I–II. Budapest, 1931.

Péterné Fehér Mária – Mikolajcsik Lászlóné: Egyesületek iratai a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában, (1651) 1824–1950 (1979). A X. fondfőcsoport fondjainak repertóriumuma. Kecskemét, 2003. (Segédletek 7.)

Szigetváry Éva: Polgári kori egyesületek. [www.mol.gov.hu/adatbázisok – 2009. május 7.]

Budapest Főváros Levéltára a 18. századtól napjainkig terjedő időszakból őriz egyesületi iratokat. Az anyag három nagy sorozatra osztható: kulturális és népművelő, szakmai és gazdasági jellegű, és egyéb egyesületek sorozatára. Egyházi, hitbuzgalmi, temetkezési egyletek már a 18. század elejétől alakultak Budán és Pesten, majd a 19. század folyamán sorra jöttek létre az irodalmi, politikai, művészeti, önszegélyező egyesületek. Pest majd később az egyesített főváros azért is töltött be jelentős szerepet az egyesületek életében, mert székhelyéül szolgált nemcsak a városi, ill. fővárosi, hanem országos egyesületeknek is. Az alapszabályt a fővárosban a polgármesterhez, a peremkerületeknél az alispánhoz terjesztették fel, aki véleményezte és továbbította a belügyminiszterhez.

Budapesten a 19. sz. utolsó harmadában 265 egyesület működött 122 000 taggal, az I. világháború évében már ezer egyesület volt kb. 500 000 taggal. A budapesti egyesületekről 1932-ben készült összeírás szerint a fővárosban 2236 egyesületet tartottak nyilván több mint egymillió taggal. 1945 után megkezdődött az egyesületek feloszlataása, először a szélsőjobboldali, katonai egyesületeket oszlatták fel, majd sor került a többire is. 1947–1949 között felszámolták az egyházi, polgári, szakmai, kulturális és gazdasági egyesületeket.

A budapesti egyesületek alapszabályainak gyűjteménye nem maradt fenn, a II. világháború alatti ostrom idején elpusztult, így csak az 1945–1950 között működött egyesületek alapszabályai maradtak fenn. A peremkerületekben működött egyesületek alapszabály-gyűjteménye viszont fennmaradt és a levéltár őrzésébe került. Az egyesületek saját iratanyaga csak igen töredékesen került levéltárba.

Egyesületekre vonatkozóan a tanácsi és polgármesteri ügyosztályi, a kerületi előjárósági iratanyag szolgáltat még értékes adatokat. Feloszlataásukra vonatkozóan a Fővárosi Tanács VB Igazgatási Osztályának, ill. a kerületi tanácsok igazgatási osztályainak anyagában maradtak fenn dokumentumok, amelyekhez általában csatolták az előzményeket is.

Kulturális és népművelő egyesületek

BFL X. 52. Budai Könyvtáregyesület iratai 1875–1917. 0,84 ifm.

Általános ügyviteli iratai egy közkönyvtár szerzeményezési gyakorlatába, a választmányi jegyzőkönyvek pedig az egyesület személyi viszonyaiba, pénzügyi helyzetébe enged bepillantást.

BFL X. 53. Budai Zenekör iratai 1896–1908. 0,1 ifm.

Az iratokban ülésjegyzőkönyvek, jelentések, tagnévsorok és a tagnévsorok mutatója, pénztárkönyv, 1896-ban felvett zeneművek leltára, valamint hangszer és bútorleltár maradt fenn.

BFL X. 60. Acélhang Férfikórus iratai 1910–1987. 1,08 ifm.

A Ganz gyári dalkört Mechwart András gépészmérnök, feltaláló, a vállalat egykori igazgatója alapította. Az énekkar a főváros egyesítésének évében, 1873. június 23-án Stahlton, magyarul Acélhang néven alakult a Magyar Állami Vasutak Gépgyárának kebelén belül. Első irányítója a gyár művezetője, a zenei képzettséggel is rendelkező Bruckmüller Ágoston volt. A kórus eleinte németül énekelt, majd fokozatosan áttértek a magyar nyelvre. Sok önálló rendezvény mellett részt vettek az országos dalversenyeken, melyeken ezüst- és aranyérmeket szereztek. Fennmaradt anyagát zárszámadások, vagyonkimutatások, a pártoló tagok névsora, albumok, a szerepléseikkel kapcsolatos újságcikkek, 1945-től pedig az egyesület jegyzőkönyvei alkotják.

BFL X. 61. Budapesti Typográfia Dalkör iratai 1880–1943 0,22 ifm.

Jegyzőkönyvek teljes anyaga, alapszabály, fénykép, és egy pénztárkönyv maradt fenn.

BFL X. 62. Budafoki Ipartestületi Dalárda iratai 1929. 0,12 ifm.

A Dalárda működéséről egyetlen év dokumentumai maradtak fenn. Meghívások fellépésekre, zászlószentelésekre, országos dalversenyre, az Országos Magyar Dalszövetség közgyűlésére, levelezés más dalkörökkel.

Szakmai és gazdasági jellegű egyesületek

BFL X. 103. Budapesti Ácsmesterek Szövetségének iratai 1923–1932. 0,03 ifm.

A fond egy jegyzőkönyvet őriz a Szövetség működéséről.

BFL X. 106. Budapesti Kávéssegédek Egyletének iratai 1875–1923 0,06 ifm.

A mindössze két kötetből álló fond egyik kötete jegyzőkönyv, a másik letéti napló.

BFL X. 107. Budapesti Kávésok Szövetségének iratai 1908–1922. 0,36 ifm.

Alapszabály, ügyviteli szabályzat, jegyzőkönyv az országos szövetség alakuló kongresszusáról 1912-ből, evvel kapcsolatos kérdőívek, működési iratok évenkénti bontásban, más egyesületekkel folytatott levelezések stb.

BFL X. 109. Fővárosi Tisztviselők Magánjellegű Takaré- és Előlegezési Szövetkezetének iratai 1887–1910. 0,24 ifm.

A fondban általános iratok és jegyzőkönyvek kerültek levéltári megőrzésre.

BFL X. 112. Budapesti Tabáni Kisdedővó Egyesület iratai 1877–1904. 0,15 ifm.

Nyilvántartások, tagnévsorok, pénztárkönyvek kutathatók a fond iratai között.

BFL X. 118. Országos Védegylet Budavidéki Osztályának iratai 1845–1847. 0,03 ifm.

Az iratanyagban választmányi és közgyűlési jegyzőkönyvek, tagnévsorok, ügyviteli iratok maradt fenn.

Egyéb egyesületek

BFL X. 201. Budapesti Önkéntes Mentőegyesület iratai 1887–1946. 36 ifm.

A fennmaradt esetenaplók napról napra újra kezdődő folyószámok rendjében rögzítik az esetek bejelentésének idejét, az eset helyszínét, a beteg vagy sérült nevét, korát, lakását, állapotát, kórisméjét. Az iratanyagban egy-egy politikai tüntetés, fegyveres összetűzés sérültjeinek megállapítására is lehet kutatni.

BFL X. 212. Első Budai Betegsegélyző és Temetkezési Egylet iratai 1905–1928. 0,1 ifm.

A fond iratait választmányi jegyzőkönyvek, és számadási iratok teszik ki.

BFL X. 216. Pesti Első Betegsegélyző és Temetkezési Egylet iratai 1836–1845. 0,15 ifm.

A fondban egyleti ülésjegyzőkönyvek és pénztári napló maradt fenn.

BFL X. 217. Pesti Polgári Asztalosmesterek Özvegysegélyző Egyletének iratai 1861–1877. 0,05 ifm.

BFL X. 234. Pesti Polgári Lövészegyesület alapkövében 1892-ben talált okiratok (1824) 1838–1840 k. 0,03 ifm.

Az alapítólevél és a tagnévsor mellett egy rajz Pest városának az 1838. évi árvízzel kapcsolatos rendezéséről, egy Pestet és Budát a felépítendő Lánchíddal ábrázoló metszet, a Pesti Polgári Lövész Udvar rövid történetét bemutató írás, továbbá Pest város tisztviselőinek, a választott polgárságának, a lövészeinek és a lövészetet kedvelőknek a felsorolása 1840-ből.

BFL X. 235. Nemzeti Tornaegylet (1869-ig Nemzeti Torna- és Tűzoltóegylet) iratai 1851–1949. 4,43 ifm.

Jegyzőkönyvek, általános ügyviteli iratok, számadások, tagdíjnyilvántartások, szerződések, különböző versenyek iratai kutathatók a fondban.

BFL X. 245. Egyesületi alapszabályok és iratok gyűjteménye 1873–1940. 0,02 ifm.

Igen csekély mennyiségű vegyes egyesületi irat tartozik a fondba: a Pest-Ofner Viaticums, Kranken und Unterstützungs Verein für Typographen alapszabályai (1848); az Ausztriai Birodalom Első Általános Hivatalnok Egyletének Alapszabályai (1865); a Pester Branntwein-Liqueur und Essig Fabrikanten und Ausschänker Genossenschaft und Selbsthilfs-Verein Alapszabályai (1873); az Allgemeine Arbeiter-Kranken Unterstützungs Kasse alapszabályai (1893); I. kerületi Polgári kör iratai (1886–1896); a Petőfi Sándor Székesfővárosi Betegsegélyző és Jótékonsági Egylet alapszabályai (1904), ill. mérleg és évi jelentés (1905); a Magyarországi Gépészek Kazánfűtők Munkaközvetítő és Temetkező Egyletének számadó jelentése (1905); a Magántisztviselők Otthona Alapszabályai (1905); Magyar Nemzeti Szövetség alapszabályai (1921); a Magyar Pénzügyi Szindikátus alapszabályai (1922); a rákospalotai MÁV nyugdíjasok Kossuth Lajos körének iratai (1924–1934); az Orvosegylet közgyűlési iratai (1934); a Keresztény Iparosok Országos Szövetsége iratai (1934, 1940); Budapesti Torna Club alapszabályai (1938); Nőiruha készítő Országos Egyesületének alapszabályai (1943); Budai Olvasóegylet magyar könyveinek leltára é.n..

XI. GAZDASÁGI SZERVEK

Budapest Főváros Levéltárban a XI. fondfőcsoportban elhelyezett irategyüttes jelentős forrásértéket képvisel. Itt találhatóak ugyanis a gazdasági szervek, vagyis az ipari, a kereskedelmi vállalatok, a városi közművek, a bankok és takarékpénztárak, valamint a termelő, értékesítő és szolgáltató szervezetek anyaga. A II. világháború után 1946-tól 1950-ig államosított gazdasági szervek elődszerveinek iratanyagát a 29/1950. sz. tvr. utalta levéltárba: 1953-ban jött létre a Központi Gazdasági Levéltár, s elsődleges feladata az iratmentés volt, aminek befejeződése után felszámolták a levéltárat, iratait pedig illetékességi kör szerint osztották szét. A Fővárosi Levéltárba a helyi jelentőségű vállalatok, továbbá a fővárosi központú vállalatok, hitel és biztosítási szervek, a fővárosi közüzemek iratanyaga került, sőt Budapest Főváros Levéltára őrzi a korábban önálló peremkerületekben működött vállalatok, és igen csekély mennyiségben a hitelintézetek anyagát is. Miután az iratanyag nem szabályozott iratbegyűjtés eredménye, többnyire széthullott, rendezetlen állapotban került levéltárba. Jelentős szerepet játszott gazdálkodó egységek iratai – főként az egyéni cégek köréből – hiányoznak, ugyanakkor egy-egy cég levéltárba került iratanyaga is hiányos. A kutatásnak éppen ezért támaszkodnia kell az ún. tükröződő iratokra (fővárosi tanácsi ügyosztályok), ill. más levéltárak, pl. a Magyar Országos Levéltár, anyagára. Az államosítás fordulópontot jelentett a korábbi tulajdonviszonyokban is. Ennek megfelelően a Fővárosi Levéltárban őrzött vállalati iratanyag két, kapitalista és szocialista korszakra válik szét. A kapitalista korszakban alakult gazdasági szervek iratanyaga az államosítással zárult.

A főváros gazdasági életében valamennyi vállalkozási forma – részvénytársaság, betéti, közkereseti társaság, szervezet, állami vállalat – jelen volt, s ennek megfelelően alakultak ki az irategyüttesek is, ezek általában közgyűlések iratai, okmánytár, igazgatósági, titkársági iratok – ezen belül a levelezés – a jogi osztály, a műszaki-termelési osztály dokumentumai, a személyzeti, munkaügyi és bérosztály iratai. A BFL ideiglenes fond- és állagjegyzéke a XI. fondfőcsoportban 743 fondot tartalmaz.

Kohó-, gép- és fémipari vállalatok

BFL XI. 115. Hirmann Ferenc Fémöntöde, Rézárú és Vagonfelszerelési Gyár iratai 1928–1950. 3,61 ifm.

- a) Ügyvezetőségi iratok 1934–1949. 0,84 ifm.*
- b) Személyzeti és munkaiügyi iratok 1939–1950. 2,2 ifm.*
- c) Kereskedelmi iratok 1928–1949. 0,6 ifm.*
- d) Pénzügyi és könyvelési iratok 1933–1949. 0,24 ifm.*

Hirmann Ferenc 1880-ban hozta létre a vállalat magját képező műhelyt. Eredetileg különböző rézárú cikkek (gőz-, légszesz- és vízvezeteki csapok és szerelvények, bor- és sörcsapok és szivattyúk, kúthengerek és szelepek) gyártásával, horgany- és ércöntvény címtáblák és betűk előállításával, sárgaréz-, érc és horganyöntvény egyéb rendeltetésű megmunkálásával foglalkoztak, üzleti profiljuk a későbbiekben háztartási és kertészeti cikkek, telefonkészülékek, kovácsolt és öntöttvas csövek, zománcozott kádak, egészségügyi cikkek kis- és nagybani eladásával bővült. A cég exportpiacai sorában eleinte főleg Bulgária és Románia játszott jelentős szerepet, de a két világháború közötti időszakban több európai, valamint közel-keleti országgal növelte értékesítési területét, így jelentős német kereskedelmi kapcsolatokra is szert tett. A II. világháború idején elsősorban hadi megrendeléseknek tett eleget, a háború után pedig a polgári célok mellett jelentős jóvátételi munkái voltak. A gyárat 1948-ban államosították. 1949. június 1-én egyesítették az Ulrich B. J. Bádog- és Ólomgyár céggel, az így létrejött vállalat Ulrich Fémszerelvénygyár néven működött 1964-ig.

BFL XI. 117. Hubert és Sigmund Acél- és Fémárugyár Kft. iratai 1927–1949. 12,47 ifm.

- a) Ügyvezetőségi iratok 1930–1948. 0,05 ifm.*
- b) Személyzeti és munkaiügyi iratok 1944–1948. 0,03 ifm.*
- c) Termelési és műszaki iratok 1932–1949. 0,02 ifm.*
- d) Kereskedelmi iratok 1927–1949. 12,36 ifm.*
- e) Pénzügyi és termelési iratok 1945–1948. 0,01 ifm.*

A Hubert és Sigmund cég 1911-ben alakult közkereseti társaság formájában létrehozott műszaki kereskedésként. Ipari tevékenységgel 1929-ben kezdett foglalkozni, és a vas-, fém- és műöntő ipar profiljába tartozó termékek előállítására rendezkedett be. Exportja zömmel európai országokba irányult, így kiterjedt német kapcsolatokkal is rendelkezett, de termékei eljutottak a többi kontinensre is. Az eredményes üzletvitel szempontjából szükséges anyagi alap megteremtéséhez a vállalatot 1937-ben részvénytársasággá alakították át jelentős tőkeerő emeléssel. A cégszöveg Hubert és Sigmund Acél- és Fémárugyár Rt.-ra változott. 1943 elején pedig ismét módosult a társasági forma: korlátolt felelősségű társasággá alakult át. A második világháború idején jelentős részben a hadsereg szükségleteinek kielégítésére dolgozott a gyár. A Hubert és Sigmund-féle Kft.-t 1948-ban államosították, 1949–1951 között ugyanezen a néven, de nemzeti vállalatként, majd ezt követően Kőbányai Vas- és Acélöntöde cégszöveggel működött 1962-ig. 1963. január 1-i hatállyal elveszítette önállóságát: ettől az időtől kezdve ugyan változatlan névvel, de csak mint az Öntödei Vállalat egyik gyáregysége üzemelt.

BFL XI. 118. Koller Károly Gépész-kohómérnöki Iroda iratai 1903–1951. 1,48 ifm.

- a) Vezetési iratok 1924–1941. 0,09 ifm.*
- b) Személyzeti s munkaiügyi iratok 1925–1936. 0,01 ifm.*
- c) Termelési és műszaki iratok 1903–1951. 0,12 ifm.*
- d) Kereskedelmi iratok 1922–1937. 1,26 ifm.*

Koller Károly okleveles gépész- és kohómérnök 1896-ban kezdte meg működését a Ganz és Társa Vasöntöde és Gépgyár Rt.-nél. Ezt követően a zólyomi Unió Cs. Kir. Szab. Vas- és Bádogyár Társaság mérnöke lett, majd a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. Acélüzemének vezetője volt.

1908-ban a Nadrágyi Vasipari Társaságot alkalmazta műszaki tanácsosként. 1911-ben alapított Budapesten magánmérnöki irodát, amely tervezéssel és kivitelezéssel, továbbá szaktanácsadással foglalkozott. 1930 körül az iroda felhagyott a kivitelezéssel, és a szellemi termékek, így Koller a gáz ipari és háztartási felhasználásával kapcsolatos találmányait értékesítette szabadalomként Amerikában, Angliában és Németországban, illetve találmányai alapján és irányításával főleg kohókat és generátorokat tervezett különböző európai és argentin megrendelők részére. A tervezésen kívül az iroda a II. világháború kitörése előtt európai és amerikai cégeknél, így a Deutsche Kollergeneratoren- und Ofenbaugesellschaft mbH. látott el szaktanácsadói feladatokat. A céget 1949-ben államosították, majd 1950-ben beolvasztották a Vasöntöde és Gépgyár N. V.-ba.

BFL XI. 138. Oetl Antal Vasöntöde és Gépgyár Rt. iratai 1856–1948. 7,77 ifm.

- a) *Közgyűlési iratok 1921–1944. 0,05 ifm.*
- b) *Igazgatósági iratok 1920–1947. 0,06 ifm.*
- d) *Ügyvezetőségi iratok 1856–1948. 2,4 ifm.*
- e) *Személyzeti és munkaügyi iratok 1893–1948. 1,2 ifm.*
- f) *Termelési és műszaki iratok 1896–1948. 0,84 ifm.*
- g) *Kereskedelmi iratok 1926–1948. 1,08 ifm.*
- h) *Pénzügyi és könyvelési iratok 1910–1948. 2,12 ifm.*

A budai születésű, német származású Oetl Antal (1837) vasöntő 14 éves korában kezdte tanulni a lakatos mesterséget, majd felszabadulása után hosszabb külföldi vándorútja utolsó állomásán, Párizsban sajátította el a vasöntést. 1862-ben tért haza, első, kézműves vasöntő üzemét gyárrá fejlesztette.

BFL XI. 150. Thiergärtner és Stöhr Rt. iratai 1912–1948. 5,96 ifm.

- a) *Közgyűlési iratok 1913–1946. 0,12 ifm.*
- b) *Igazgatósági iratok 1921–1946. 0,05 ifm.*
- c) *Felügyelőbizottsági iratok. 1922–1944. 0,01 ifm.*
- d) *Ügyvezetőségi iratok 1912–1946. 1,68 ifm.*
- e) *Személyzeti és munkaügyi iratok 1912–1945. 0,86 ifm.*
- f) *Termelési és műszaki iratok 1912–1944. 0,48 ifm.*
- g) *Kereskedelmi iratok 1913–1942. 1,2 ifm.*
- h) *Pénzügyi és könyvelési iratok 1913–1948. 1,4 ifm.*

A vállalat 1903-ban jött létre: két német cég egyesítette budapesti képviselőjét. Néhány éven belül maga a két berlini vállalat is egyesült Thiergärtner Voltz és Wittmer vízvezeték és központi fűtésberendezési gyár cégszöveggel. 1913-ban – Stöhr Emilnek magyar főreszvényesként történt bevonásával – részvénytársasággá alakult át a Budapesten már 10 év óta működő közös képviselő. A vállalat üzletköre központi fűtő, szellőztető, hűtő, víz- és gázvezeték, továbbá mindenféle egészségügyi berendezés létesítésére, gyártására terjedt ki. A cég széleskörű testvérvállalati hálózattal rendelkezett Németországban, Ausztriában és Csehszlovákiában, de rendelőinek sorában belföldön is megtalálhatóak voltak a különböző állami és fővárosi hivatalok és intézmények, nagyszállók, nagybankok és ipartelepek stb. A II. világháború idején súlyos károkat szenvedett cég hamar talpra állt, termelése már 1945 tavaszán újra indult. A vállalatot – a korábbi német részvényérdekeltség arányában – a magyar állam átadta a Szovjetunióknak, s ettől kezdve 1950 elejéig vegyes szovjet-magyar részvénytársaságként működött tovább. Ekkor teljes magyar tulajdona került, s 1952 októberéig az ÉM. Kelenföldi Épületszerelő Vállalat néven dolgozott tovább. További sorsára nézve nincsenek adataink.

Finommechanikai vállalatok

BFL XI. 203. Fischer Precíziós Mechanikai Gyár iratai 1935–1949. 0,7 ifm.

Az állag nélküli fond őrzi a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének körleveleit, a honvédelmi miniszter 1942–1944 közötti rendeleteit, üzemi bizottsági iratokat, 1948–1949-ben folytatott levelezését külföldi cégekkel. Személyzeti iratai személyi kartonok, rendezetlenek.

BFL XI. 204. Glück Béla Mérőműszer Üzem iratai 1938–1949. 0,36 ifm.

A fond a hadüzemmé nyilvánítás időszakából (1942–1944) őríz dokumentumokat, továbbá a kereskedelmi levelezés iratait is ebből a korszakból keltezettek. Bérkartonjai betűrendben.

Vegyipari vállalatok

BFL XI. 418. Krajer E. és Társa Lakk- és Festékgyár iratai 1910–1948. 2,88 ifm.

A gyár vezetése levelezésben állott a Kereskedelmi és Iparkamarával, minisztériumokkal, az ügyvédjével, a Vegyipari Igazgatósággal. Személyzeti iratai között bérjegyzékek is találhatóak, 1943–1948 közötti időszakból maradt fenne kereskedelmi levelezése, továbbá adóügyek, mérlegek, leltárak dokumentumait őrzi az állag.

BFL XI. 425. Müller Testvérek Vegyészeti Gyár Rt. iratai 1904–1948. 0,1 ifm.

Az állag nélküli fondban az részvénytársaság közgyűlési, igazgatósági ülési jegyzőkönyvei, védjegyek és védjegy-ügyek iratai, az 1947–1948 közötti időből fennmaradt kereskedelmi levelezés dokumentumai kutathatók.

BFL XI. 439. Bayer dr. és Társa Vegyészeti Gyár iratai 1930–1950. 0,24 ifm.

A valószínűleg bajor eredetű családnak egykoron két tagja költözött Magyarországra: a gyógyszerész Bayer Arnold és Bayer József. Az előbbi gyógyszerész lett Budapesten, Bayer József viszont Kassán alapított sörgyárat. A gyógyszerész hivatás viszont nemcsak Bayer Arnold, hanem testvére ágán is tovább öröklődött, hiszen Bayer Józsefnek nemcsak gyermeke, Bayer Antal, hanem unokája, ifj. Bayer Antal is gyógyszerésznek tanult, s ő lett a Dr. Bayer és Társa Gyógyszerészeti Gyár műszaki igazgatója. A gyár tulajdonosa a nála jóval idősebb unokatestvére, Dr. Bayer Krucsay Dezső (Bayer Arnold fia) svéd konzul volt. A gyár számos terméke közül a „Purgo” márkánéven forgalomba hozott hashajtó volt a legismertebb, de ők forgalmazták az első fenolfaltalein-tartalmú gyógyszert is Magyarországon.

Elöljárósági, cégbírósági, honvédelmi miniszteri és egyéb hivatalos ügyek iratai (1930–1947), a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezetére vonatkozó, 1946–1947 közötti iratok, dátum nélküli személyzeti névsor, gyári statisztika (1945–1946), kereskedelmi levelezés (1946–1947) került levéltárba a gyár fennállása alatti időszakból.

Textilipari vállalatok

BFL XI. 539. Kammer Testvérek Textilipari Rt. iratai 1925–1943. 0,48 ifm.

A cég jogelődjét, Kammer Testvérek Textilgyára elnevezéssel, közkereseti társasági formában, 1904-ben alapította a Kammer család. A gyárüzem tevékenysége textilárak szövésére, fehérítésére, festésére és kikészítésére terjedt ki. 1906-ban a tulajdonosok a céget részvénytársasággá alakították át, a cégnevet Kammer Testvérek Textilipar Rt.-re változtatták. A fond iratanyaga a Központi Gazdasági Levéltár megszűnése után, 1963-ban került a BFL őrizetébe, középszinten rendezett. A kutatáshoz eredeti segédletek nincsenek, a fond a repertórium alapján kutatható.

Az iratanyagban közgyűlési iratok és jegyzőkönyvek (1939–1942), igazgatósági iratok és igazgatósági ülések jegyzőkönyvei (1933–1941) alapszabály és módosítása (1939, 1941), iparendedély (1925), a cég ügyvitelére és működésére vonatkozó javaslatok és jelentések, személyi dossziék (B–Zs), külföldi illetékességű alkalmazottak névjegyzékei (1934–1942), mérlegek, adóbevallások, adómérlegek, a Magyar Textilipar Rt.-vel történt fúziós mérleg és mellékletei, forgalom- és költségkimutatások, továbbá a Ramus S. A., berni székhelyű svájci bankkal folytatott levelezés dokumentumai kutathatók.

BFL XI. 565. Pestszentlőrinci Organtinszövő Kikészítőüzem és Kereskedelmi Kft. iratai 1942–1946. 0,08 ifm.

A merevített, ritka szövésű pamutszövetet előállító cég működését titkársági iratok, minisztériumokkal, hatóságokkal, hivatalokkal és érdekképviselőkkel folytatott titkársági levelezés, adóügyi iratok, illetményjegyzékek, munkaviszony igazolások reprezentálják.

BFL XI. 582. Újpesti Tarkánszövő- és Kikészítőgyár Rt. iratai 1932–1947. 0,2 ifm.

A fondban titkársági iratok, alapszabályok, iparendedélyek, igazgatósági levelezés felmondólevelek, bizonyítványok, mérlegek, adóügyi iratok, leltárak maradtak fenn a cég működéséből.

Bőripari vállalatok

BFL XI. 613. Ottenreiter Kesztyűs és Bőrárúkesztő Cég iratai 1863–1958. 1,68 ifm.

A kiadás-bevételről, a rendelésekről, az illetményjegyzékekről, borszínmintákról, szabadalmakról, anyagkiadásokról, javításokról, kimutatások a fizetett vámokról, a munkakiadásról, az iparigazolványról, a munkakönyvről, leltárakról, előjegyzési naplókról, bérjegyzékekről szóló dokumentumok mellett fennmaradt az üzlet kulcsa, továbbá kesztyűtartó zacskók, műszaki rajzok is.

Faipari vállalatok

BFL XI. 705. Flamm János és Fiai Faárugyár iratai 1938–1948. 0,38 ifm.

A cég tíz éves működését reprezentáló dokumentumok kerültek a fondba. Ezek között vannak titkársági iratok, közgyűlési jegyzőkönyvek, mérlegek, leltárak, az államosítással kapcsolatos iratok, eredmény-kimutatások, adóbevallások, kereskedelmi levelezés, bérjegyzékek.

BFL XI. 710. Lingel Károly és Fiai Első Magyar Faáru és Bútorgyár iratai 1897–1949. 2,5 ifm.

A vállalatot 1864-ben, mint egyéni céget hozták létre, majd közkereseti társasággá alakították át. A századforduló körül átlagosan 100-150 munkást és alkalmazottat, a két világháború között 200-300 főt foglalkoztatott. A vállalat tárgyköre: műbútorok, irodabútorok s egyéb lakberendezések, majd rádiószekrények és lőszerládák gyártására terjedt ki. Államosításának időpontja: 1948 év. A fond irattári rendszere mesterséges rend.

A gyár tulajdonosainak kereskedelmi partnerei között szerepel a Német–Magyar Kereskedelmi Kamara (1939–1941), továbbá Ausztriában, Bécsben Bosch, Robert cége, a Deutsche Wohnkultur GmbH, az „Eunig”, Friedrich Kock, Emerick Lockner, Vereinigter Wiener Tischlermeister A.G.; Németországban: Erwin Behr (Wendlingen), B. Feder Möbelhaus (Berlin), Bökne & Sohn GmbH. (Gera), CarsJens-Uffrecht K.G. Haldensleben, Clausen & Petermann (Hagen-Haspe), Clausen, Carl & Co. (Berlin), Cyriacus & Nötzel (Leipzig), "Die Einrichtung" (München), Himmelwerk A.G. (Tübingen), Keller & Böhm (München), Landgraf, Walther (Bréma), Markstahler & Barth (Karlsruhe), Prasser, Theodor (Nürnberg), Rachner, Ferdinand Glatz und Werder, Rahnefeld & Co. (Nürnberg), Raumkunst. Jäger & Erdmann (Strassburg), Roeper C.E. (Hamburg), Rosau, Erick (Berlin), Scherer, F. (Freiburg), Schieldknecht A.G. (Stuttgart), Soenneken, F. (Bonn), Telkamphaus (Heidelberg), Thomsen, Emil (Hamburg), Thürlings & Elielin (Hamburg), Zeulenrodaer Kunstmöbelwerke Albin May (Zeulenrode), Zipperling Kessler & Co. (Hamburg), Zweikorn-Werk GmbH. (Köln).

BFL XI. 713. Neuschlosz Lichtig Repülőgépgyár és Faipari Rt. iratai 1906–1949. 1,32 ifm.

A fondban közgyűlési jegyzőkönyvekre és iratokra, alaptőke változásokra, alapszabályokra, cégjegyzésekre, szerződésekre, Albertfalva előjárásával folytatott levelezésre, igazgatói levelezésre, külföldi levelezésre, mérlegekre, leltárakra és velük kapcsolatos iratokra lehet kutatni.

Építő-, üveg- és porcelánipari vállalatok

BFL XI. 843. Wágner S. Építési Cég iratai 1836–1897. 0,8 ifm.

A cég nemcsak a fővárosban, hanem szerte az országban, jelentős építkezésekben vett részt. Az építetőkre vonatkozó iratok abc-rendben vannak letéve.

Nyomda- és papíripari vállalatok

BFL XI. 916. Klösz György és Fia Cég iratai 1876–1945. 1,8 ifm.

Johann Justus Georg Kloess 1844. november 15-én született Darmstadtban. Gyógyszerészeti, vegyészeti és fényképészeti tanulmányok után Bécsben kezdte meg pályáját. 1866 körül érkezett Pestre, és fényírdát nyitott. Klösz György alapító tagja lett a Magyar Fényképészek Egyletének, 1873-ban egyike a bécsi világkiállítás fotózásának monopoljogával rendelkező hat fős csoportnak. 1877-ben rendezte be új, kétemeletes műtermét. 1879-ban könyomdát állított fel, és ettől kezdve a sokszorosítóipar felé fordult. 1885-ben az Országos Általános Kiállításon bemutatta Budapest sugárútjának, az Andrássy útnak 1:100 léptékben leképező panoráma-sorozatát. A Siemens és Halske cég megbízásából fényképezte az első pesti villamosokat. 1890 és 1894 között társtulajdonosa volt a Budapesti Látogatók Lapja című többnyelvű idegenforgalmi folyóiratnak. 1894-ben operatőr csapatával fényképezte Kossuth Lajos temetési menetét. A kilencvenes évek második felétől sorozatokat készített a városrendezés miatt bontásra váró házakról. A millenniumi kiállításról, a kizárólagos jogú Fényképészeti Szövetkezés égisze alatt legalább hétszáz képet készített, önállóan is kiállított, fotóit számos pavilon szerepeltette anyagában. Felvételei sorra jelentek meg a kor sajtójában, kitüntetései szaporodtak. Az 1900-as párizsi világkiállításra

készülve közel száz vidéki kastélyról készített külső és belső felvételeket. Fiát, Klösz Pált Bécsben a grafikai főiskolán taníttatta, 1903-ban társtulajdonossá tette, a céget ettől kezdve Klösz György és fia udvari fényképészeti, térképészeti és könyomdai műintézet néven jegyezték. Az 1906-ban alakult Magyar Fényképészek Országos Szövetsége alelnökévé választotta. 1913. július 4-én hunyt el. A cég iratanyagában a kereskedelmi levelezés a betűrend alapján kutatható.

Élelmiszeripari vállalatok

BFL XI. 1032. Óbudai Kristályjéggyár Rt. iratai 1920–1947. 0,6 ifm.

A fondban kartell-megállapodások, fizetési jegyzékek, mérlegek, gépészeti előbecslések, és főkönyvi kartonok maradtak fenn a részvénytársaság irataiból.

Kereskedelmi és közlekedési vállalatok

Kereskedelmi Vállalatok

BFL XI. 1107. Conserva Német–Magyar Terményforgalmi Rt. iratai 1938–1949. 0,1 ifm.

Közgyűlési és igazgatósági ülésjegyzőkönyvek, cégjegyzési, igazgatósági iratok, az I. és II. zsidótörvény iratai, valamint könyvelési iratok maradtak fenn.

BFL XI. 1118. Heinrich A. és Fiai Rt. iratai 1803–1949. 9,17 ifm.

A Heinrich család János nevű őse a 18. században érkezett Magyarországra. A vaskereskedést alapító Heinrich Alajos 1809-ben költözött Pestre, ahol egyidejűleg polgárjogot is nyert. Fivérével, Ferencsel 1827-ben Omoroviczai előnévvel kapott magyar nemességet Ferenc császártól. Üzletüket a század közepén nyitották a Belvárosban, Heinrich Alajos és Fiai cégjellel. Mivel a család tagjai a másik vaskereskedő család sarjaival, a Schopper család leányaival házasodtak össze, s a Schopper család őse, Károly nagy szántóterületeket vásárolt a Józsefvárosban, az 1900-as években a jómódú cég a Józsefvárosban folytatta működését. A nagy mennyiségű iratanyag jelentős forrásértékkel bír mind a család-, mind az ipartörténet kutatói számára. (Állagai egyelőre nincsenek, jelenleg rendezés alatt áll.)

BFL XI. 1148. Rédlich-féle Vaskereskedelmi Cég iratai 1818–1849. 3,44 ifm.

Az anyag betűrendben lerakott üzleti levelezésből, pénztári mellékletekből, hirdetményekből és hirdetés töredékekből, számla- és szállítási könyvekből áll.

BFL XI. 1165. Budafoki Hordókereskedelmi Kft. iratai 1945–1950. 0,01 ifm.

A rendkívül csekély mennyiségű iratanyagban csak az 1950. évi adóbevallás, valamint az 1945-1947 közötti leltár és taggyűlési jegyzőkönyvek maradtak fenn.

BFL XI. 1197. Renold Ipari és Motorláncok Kft. iratai 1929–1952. 0,9 ifm.

A vállalkozás iratanyagában őrzött kereskedelmi levelezés osztrák, holland, svájci, angol, amerikai, francia üzleti kapcsolatok dokumentumait őrzi.

Vendéglátóipari vállalatok

BFL XI. 1252. Császárfürdő Kegyes Alapítvány iratai 1895–1949. 2,8 ifm.

Betűrendes levelezés, alkalmazotti nyilvántartás, leltár, a Szállodás Ipartestület iratai kutathatók – többek között – az állag nélküli fondban.

BFL XI. 1253. Királyfürdő Rt. iratai 1910–1948. 0,2 ifm.

Cégjegyzések, határozatok, jegyzőkönyvek, adás-vételi szerződések, alapszabályok, költségkimutatások kerültek levéltári megőrzése a részvénytársaság működéséből.

BFL XI. 1254. Szent Lukács Gyógyfürdő Rt. iratai 1922–1946. 0,12 ifm.

Közgyűlési, igazgatósági, felügyelő bizottsági ülések jegyzőkönyvei kerültek elhelyezésre az állag nélküli 9 fondban.

Pénzintézetek

Magyarországon az első pénzintézet 1828-ban alakult, amikor az Első Osztrák Takarékpénztár Pesten fiókot nyitott. 1839-ben alakult meg az első magyar pénzintézet a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, mely 1845-ben részvénytársasággá szerveződött. Az első bank a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank pedig 1841-ben kezdte meg működését, melyet pesti kereskedők hívtak életre.

1848-ban már 37 pénzintézet működött az akkori Magyarországon. Az abszolutizmus idején kevesebb alakult, de a kiegyezést követően egymás után jöttek létre a bankok és takarékpénztárak. Ekkor, 1867-ben alakult a Magyar Általános Hitelbank. Az 1873-as válságot követően a bankok és takarékpénztárak fejlődése zökkenőmentes volt. 1915-ben a Magyar Királyság területén 2034 bank és takarékpénztár működött, a trianoni békeszerződés után számuk 607-re csökkent.

A bankok és takarékpénztárak csaknem kivétel nélkül részvénytársasági alapon működtek. Általánosan jellemző volt rájuk a budapesti bankok vezető szerepe, a hitelintézetek nagy száma, az átlagban gyenge tőkeerő és a jelentős tartalékképzés.

Kezdetben a bankok fő üzletköre idegen tőkék megszerzésével, felhasználásával kapcsolatos hitelnújtás volt. A takarékpénztárak eleinte humanisztikus jellegű társulatok voltak, de hamarosan osztalékfizetésre törekvő üzleti vállalkozásokká váltak. A tiszta takarékpénztári és tiszta bankszerű jelleg az idők folyamán egybemosódott, és végül valamennyi vegyes takarékpénztár és bankintézetté vált. Az I. világháború kezdetétől a pénzintézetek áruüzleteket is bonyolítottak.

A pénzintézetek jelentős szerepet vállaltak gyárak, leányvállalatok alapításában, ezzel a hazai kereskedelmi, mezőgazdasági, ipari, közlekedési, biztosító cégeknek, vállalatoknak nemcsak tőkebeszerző forrásai lettek, hanem társtulajdonosként fejlődésük befolyásolóivá is váltak.

1916-ban létrejött a pénzintézetek autonóm ellenőrzésének szerve a Pénzintézeti Központ. 1919-ben megalakult a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete (TÉBE), amelynek célja a magyar pénzintézetek és bankárok együttes érdekeinek védelme lett.

A jegybank szerepét eleinte az 1816-ban létrejött Osztrák Nemzeti Bank, majd a kiegyezés után Osztrák Magyar Bankká bővült pénzintézet látta el. A trianoni szerződés értelmében az Osztrák Magyar Bankot felszámolták, és helyébe csak az 1924. évi V. tc.-kel szervezett Magyar Nemzeti Bank lépett.

1920-tól – 1920. évi XXX. tc. – hitelszövetkezet alakítását csak az OKH engedélyezhette, és csak ennek szervezetében működhetett. Magyarországon a 19. sz. 30-as éveitől a Triesztben alakult két nagy biztosítótársaság, a Trieszti Általános Biztosító-Társulat és az Adriai Biztosító Társulat jutott kizárólagos szerephez egészen 1857-ig. Ekkor alapították az Első Magyar Általános Biztosító-Társulatot, 1879 végén pedig létrejött a Fonciére Általános Biztosító Rt. Az 1857. évi kereskedelmi törvény szabályozta a biztosító jogot – biztosítási ügylet keretében a kárbiztosítást, életbiztosítást és viszontbiztosítást szabályozva – és megkönnyítette a biztosító intézetek alakítását. Sok biztosító társulat az I. világháború alatt és azt követően is szilárdan tartotta magát. 1919-ben létrejött a Biztosító Intézetek Országos Szövetsége. Az 1921–27 közötti időben felerősödött a verseny közöttük, amelyet a kereskedelmi törvény tett lehetővé azáltal, hogy a biztosítási ügy a biztosított fél részéről a díj egyszerű nem fizetésével bármikor megszüntethető volt. A tagok átcsábításának versenyét az 1927. évi X. tc. életbelépése szüntette meg. 1923-ban a VIII. tc.-kel megtörtént a biztosítási közigazgatási jog kodifikálása és felállították az állami felügyeleti szervet a Biztosító Magánvállalatok M. Kir. Állami Felügyelő-Hatóságát. Trianon után a biztosítótársaságok működési területe csökkent, a kisebb működési területhez mérten túlságosan nagyok bizonyult központi apparátusok csökkentésére volt szükség.

A bankok államosítása 1947-ben történt meg az 1947. évi XXX. tc. alapján. Az OKH működését a 8600/1947. Korm. sz. rendelet szüntette meg. Jogutódja a Hitelszövetkezet és az Országos Földhitelezési Intézet összevonásával létrejött Országos Szövetkezeti Hitelezési Intézet lett.

Irodalom:

Péterné Fehér Mária – Tanczos Tiborné: A Bács-Kiskun Megyei Levéltárban őrzött gazdasági szervek iratai 1814-1953. XI. fondőcsoport fondjainak repertórium. Kecskemét, 2000. (Segédletek 6.)

Bankok és takarékpénztárak

BFL XI. 1303. Csepeli Takarékpénztár iratai 1930–1950. 0,05 ifm.

BFL XI. 1305. Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár iratai 1877–1879. 0,02 ifm.

A takarékpénztár működéséről mindössze az igazgatóságtól és a felügyelő bizottságtól a közgyűléshez intézett jelentések maradtak fenn.

BFL XI. 1309. Óbudai Takarékpénztár Rt. iratai 1867–1871. 0,02 ifm.

BFL XI. 1310. Óbuda–Újlaki Takarékpénztár iratai 1947–1949. 0,02 ifm.

BFL XI. 1312. Újpesti Takarékpénztár iratai 1937–1949. 0,04 ifm.

BFL XI. 1313. Pesterzsébeti Takarékpénztár Rt. iratai 1928–1947. 0,28 ifm.

Hitelszövetkezetek

BFL XI. 1353. Fővárosi Tisztviselők Magánjellelű Takarékpénztár és Előlegezési Szövetkezetének iratai 1886–1906. 0,45 ifm.

Az irategyüttes a fővárosi tisztviselők szövetkezetbe belépett tagjairól és a szövetkezet működéséről őriz dokumentumokat: általános igazgatási iratok (alapszabályok, igazgatósági és felügyelőbizottsági jelentések, közgyűlési és vezetőségi ülések jegyzőkönyve, vagyonmérlegek, névjegyzékek), levelek, be- és kilépett tagok jegyzéke, igazgatósági üléseken hozott határozatok, kérvények, jegyzőkönyvek és az 1886–1911. közötti években vezetett takarékbetét főkönyv.

BFL XI. 1356. Albertfalvai Hitelintézet iratai 1948–1949. 0,04 ifm.

BFL XI. 1357. Békásmegyeri Hitelintézet iratai 1949–1950. 0,02 ifm.

BFL XI. 1358. Budafoki Hitelintézet iratai 1940–1950 (1951). 0,04 ifm.

BFL XI. 1361. Erzsébetfalvai Hitelintézet iratai 1911–1923. 0,2 ifm.

BFL XI. 1362. Kispesti Hitelintézet iratai 1943–1950. 0,71 ifm.

BFL XI. 1364. Nagytétényi Hitelintézet iratai 1943–1949. 1,54 ifm.

BFL XI. 1365. Pesterzsébeti Hitelintézet iratai 1943–1949. 1,54 ifm.

BFL XI. 1366. Pesthidegkúti Hitelintézet iratai 1943–1949. 0,18 ifm.

BFL XI. 1368. Pestlőrinci Hitelintézet iratai 1945–1950. 0,59 ifm.

BFL XI. 1373. Rákospalotai Hitelintézet iratai 1946–1948. 0,45 ifm.

BFL XI. 1376. Soroksári Hitelintézet iratai 1937–1952. 0,6 ifm.

BFL XI. 1377. Újpesti Hitelintézet iratai 1939–1949. 0,42 ifm.

Budapest főváros közüzemei, közlekedési vállalatai, pénz- és hitelintézetei, gazdasági intézményei és elődállalatai

BFL XI. 1503. Csepel Község Vízművének iratai 1927–1949. 3,75 ifm.

BFL XI. 1504. Budafok Megyei Város Vízművének iratai 1902–1949. 0,6 ifm.

BFL XI. 1505. Pest Város, majd Budapest Székesfőváros Vízművének iratai 1868– (1975) 107,92 ifm.

A Székesfővárosi Vízművek iratanyaga a kommunális vezetékves vízszolgáltatás kezdetéig nyúlik vissza. Önálló vagyonkezelésű üzemmé 1930-ban alakult át, s működött községi, majd tanácsi vállalatként. Az irategyüttesben fennmaradtak a vezérigazgatói iratok (1935–1948), az üzemi választmányi jegyzőkönyvek (1934–1949), a vízvezetéki rekonstrukciók, vízvezeték építések iratai.

BFL XI. 1507. Budapest Székesfőváros Gázműveinek iratai 1879– (1960). 108,96 ifm.

Az Általános Osztrák-Magyar Légszesz Társulat megváltása után, 1910-ben alakult meg a fővárosi gázművek. Az iratanyagot az igazgatóság, a személyzeti és a műszaki osztály iratai teszik ki.

BFL XI. 1509. Budapest Székesfőváros Elektromos Műveinek iratai 1893–1959. 55,54 ifm.

A fővárosi áramszolgáltatás két magánvállalat kezében volt, a főváros ezek megváltásával és saját erőmű építésével alapította meg a Székesfőváros Elektromos Műveit. Az iratanyag gerincét az igazgatóságnak a polgármesteri és a tanácsi ügyosztályokkal folytatott levelezése teszi ki, ill. vezérigazgatói jelentések (1925–1947).

BFL XI. 1510. Budai Közúti Vaspálya Társaság iratai 1866–1881. 5,19 ifm.

BFL XI. 1511. Budapesti Közúti Vaspályatársaság iratai 1870–1933. 12,02 ifm.

A társaság iratanyagában az igazgatósági ülések jegyzőkönyvei (1894–1918), az okmánytár, műszaki és személyzeti iratok maradtak fenn. A társaság a Budapest Székesfőváros Közlekedési Rt.-nak (BSZKRT) egyik elődvállalata volt.

BFL XI. 1512. Budapesti Villamos Városi Vasút iratai 1882–1931. 16,4 ifm.

A vállalat iratanyaga közgyűlési jegyzőkönyvekből (1905–1908), mérlegekből (1892–1918), igazgatósági és jogügyi iratokból áll. A vállalat a BSZKRT-nak egyik elődvállalata volt.

BFL XI. 1514. Budapest–Újpest–Rákospalotai Rt. iratai 1887–1950. 2,42 ifm.

BFL XI. 1517. Budapesti Egyesített Városi Vasutak iratai 1886–1933 (1950). 9,65 ifm.

BFL XI. 1519. Budapest Székesfőváros Közlekedési Rt. iratai 1887–1950. 107,4 ifm.

Budapest Székesfőváros Közlekedési Rt.-nak (BSZKRT) iratanyaga felöleli a közgyűlési jegyzőkönyveket (1924–1949), az elnöki bizalmas iratokat (1930–1949), az igazgatósági ülési jegyzőkönyveket (1922–1949), a végrehajtóbizottság és a felügyelőbizottság jegyzőkönyveit, az okmánytári iratokat, a polgármesternek a vállalathoz intézett rendeleteit, végzéseit, határozatait, vezérigazgatói, igazgatói, ügyvezetői levelezést, jogügyi, személyzeti, munkaügyi, műszaki iratokat. Az iratanyagot a villamospályákra vonatkozó sajtócikk gyűjtemény egészíti ki (1898–1949).

BFL XI. 1520. Budapesti Helyiérdekű Vasutak Rt. iratai 1880–1952. 28,5 ifm.

BFL XI. 1521. Budapest–Szentlőrinci Helyiérdekű Villamos Vasúti Rt. iratai 1886–1947. 2,49 ifm.

BFL XI. 1523. Budapest-Budafoki Helyiérdekű Vasút Rt. iratai 1898–1923 (1925). 2,88 ifm.

BFL XI. 1700. Budafoki Villamossági Rt. iratai 1897–1947. 0,12 ifm.

XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK

Az egyházi szervezetek és intézmények fondjainak időköre 1683-tól 1948-ig tart, terjedelme: 5,62 ifm. Az iratanyag általában ajándékozás, átadás útján került levéltári megőrzésre.

BFL XII. A-B 1. Budai Kapucinus Rendház és Plébánia iratai 1787–1946. 0,45 ifm.

A kapucinus rend Buda török alóli felszabadulása után települt a városba, a 18. század folyamán megépült templomuk és rendházuk. A töredékesen fennmaradt iratanyag a plébánia igazgatásának, gazdasági ügyvitelének dokumentumai. A latin és német nyelvű kötetekben a bejegyzések időrendben követik egymást, az iratok szintén időrendben vannak elhelyezve.

BFL XII. A-B 2. Budai Szent Erzsébet Apácák Női Kórházának iratai 1785–1797. 0,04 ifm.

A ferences rendi apácákat II. József telepítette Budán a Vízivárosba, azzal a céllal, hogy ott női kórházat rendezzenek be. A kórház 1785-ben megkezdte működését. A fond az apácák által a felvett betegekről vezetett nyilvántartás első kötete (Prothocol deren in dem Jahr 1785 von ihr keyserlich königlich apostolischen Mayestett neu erichteten Hospithal deren Elisabethinerinen in der Wasserstadt in Offen angenohmenen, entlassenen, und verstorbenen Kranckhen, welches den 29 November seinen Anfang genohmen).

BFL XII. A-B 3. Pesti Szervita Rendház és a Magyar Szervita Rendfőnökség iratai 1683–1948. 3,8 ifm.

A szervita rend I. Lipót 1688. évi engedélye alapján 1717-ben kezdte meg Pesten rendháza felépítését, templomát pedig a 18. század első felében építette fel. Az ausztriai-magyarországi rendtartomány főperjelének a pesti rendház volt székhelye. A rendháznak Pesten gazdasága, Budán szőlőbirtoka volt. A rend betegápolással is foglalkozott. Az iratanyag, bár nem teljes, képet ad a birtokok igazgatásáról, a vallási életéről, a betegápoló tevékenységről. A rendet 1950-ben oszlatták fel.

A latin, német és magyar nyelvű iratanyagban, ill. kötetekben az időrend alapján lehet kutatni.

BFL XII. A-B 4. Pesti Belvárosi Ferences Rendház és Plébánia iratai 1887–1919. 0,05 ifm.

A ferences atyák Pestnek a törököktől való visszafoglalása után érkeztek a városba, akik lelkipásztori teendőket is elláttak. A rendház és a plébánia irataiból csak töredék maradt fenn, többek között az 1893–1894-ben bérmáltak anyakönyve.

XIII. CSALÁDOK

A családi levéltárak a korai középkorban alakultak ki. Fejlődésük alapját a jogbiztosító oklevelek jelentették. A családi levelestárban eleinte nem volt más, mint különféle birtokjogi oklevelek. Később az írástudás általánossá válásával többféle irattípus is megjelent a családi levéltárban, amelyek közül a birtokigazgatással és a gazdálkodással kapcsolatos iratokon túl a levelek (missilisek) jelentenek pótolhatatlan forrást a különböző korok hétköznapijainak megismeréséhez. Később a családi levéltár részei lettek a családtagok alapvető személyi adatait rögzítő anyakönyvi kivonatok mellett az iskolai végzettségre vonatkozó, és az életpálya egyes állomásait rögzítő iratok is.

Irodalom:

Bácskai Vera – Felhő Ibolya – Bónis György: Testületek (Céhek és Ipartársulatok) Egyházi szervek. Családok. Személyek. Gyűjtemények. Budapest, 1969.

Budapest Főváros Levéltára ebben a fondfőcsoportban a más irategyütésekből kiemelt, ill. a családtagok, leszármazottak ajándékozásából levéltárba került családi iratokat helyezte el. Az iratanyag időköre a 18. század közepétől napjainkig tart. A nagyrészt a 19. századból származó iratok egy része személyi-családi dokumentumok, levelezés, másik része az adott család kiemelkedő tagjainak hivatali működése során keletkezett iratok. A fondfőcsoportba jelenleg 40 fond tartozik, 12,02 ifm. terjedelemben, s a levéltár iratgyűjtő, iratmentő és -vásárló tevékenysége során folyamatosan gyarapodik.

BFL XIII. 1. Hinka család iratai 1761–1919. 0,42 ifm.

A fond négy jogász-generáció személyi és ügyvédi iratait tartalmazza. Hinka József, id. Hink Antal (1781–1847?) budai postahivatali tiszt és Plechner Rozália fia, 4 évesen árván maradt. Nagybátyja, Hinka János nevelte, tőle ered a családnév később használt alakja. Hinka József 1800-ban a pesti egyetemen szerzett jogi diplomát, 1810-ben a Magyar Kamaránál, 1812-ben a Helytartótanácsnál kapott ágensi kinevezést. Sommerer Annát vette feleségül, akinek családja (Thalherr) 1843-ban báróságot kapott. 1815-ben a telki apátság ügyésze lett, emellett hosszú ideig az óbudai uradalom úrészékén ülnökölt. 1847-ből van róla az utolsó emlék.

Iratai személyi és családi okmányokat, ügyvédi meghatalmazásokat, jelentősebb perekben készített elaborátumokat, levelezést és nyugtákat tartalmaz.

Hinka József, ifj. (1815–1882?), az előbbi fia, a pesti egyetemen végzett jogot, 1838-ban ügyvédi, 1841-ben váltóügyvédi diplomát szerzett. 1841-ben házasságra lépett Koller Eleonórával. Nem sikerült 1849-ben a pesti cs. kir. törvényszéken állást kapnia, mindössze az óbudai úrészék ülnöki tisztét vehette át apjától. 1851-ben kiegészítő ügyésznek nevezték ki a kincstári ügyigazgatóságához, az utódszerv (Finanzprokuratur) szolgálatában maradt 1856-ig. 1858-ban a Magyar Tudományos Akadémia rendes ügyészévé választotta.

Irataiban a személyi iratok dominálnak, de megtalálhatók benne az 1848-as választási és országgyűlési belépők, igazolványok, esküdtszéki meghívói (1868, 1870).

Hinka László (1845–1915), az előbbi fia, pesti jogi tanulmányok után 1868-ban a Finanzprokuratur ügyésze, 1870-ben a pozsonyi pénzügyi ügyészség főnöke, 1875-ben a budapesti kincstári jogügyigazgatóság előadója, ill. osztályvezetője, 1878-tól a pécsi püspöki uradalom főügyésze, egyházmegyei alapítványi ügyész, később még pécsi káptalani ügyész is lett. 1911-ben nyugdíjaztatta magát. 1872-ben Koller Adalbertát vette feleségül. 1882 elején vonult vissza az ügyvédi gyakorlattól. Iratai elsősorban személyi iratok, de igen becses anyag van bennük a pécsi püspöki és káptalani uradalmak vagyongazdálkodására vonatkozólag is (pl. a régi iratjegyzékek).

Hinka Miklós (1877–?), H. László fia, jogi tanulmányai után 1905-ben tett ügyvédi vizsgát és Pécsen folytatta atyja ügyvédi gyakorlatát. 1913-ban Budapestre költözött, itt (előbb ideiglenes minőségben) a fővárosi árvaszék segédfoglalmazójává nevezték ki. Ilyen természetű működésének 1919-ig van nyoma.

Iratai személyes természetűek, amelyek időrendben, a peres iratok a felek nevének betűrendjében vannak elhelyezve. A családi iratokat politikai és irodalomtörténeti szempontból jelentős nyomtatvány- és kézirat-gyűjtemény egészíti ki.

BFL XIII. 2. Dietrich család iratai 1770–1942. 0,68 ifm.

A család erdélyi szász eredetű, az ősnak tekinthető Dietrich János evangélikus lelkész (Pfarrer in Grosau), 1808 előtt halt meg. (Felesége: Johanna Regina von Scharfenbach). Hat gyermekük közül Sámuel posztókészítő vitte tovább a családot (felesége: Josepha Susanna Grau,? –1830).

Legidősebb fia, Carl Samuel 1846-ban teológiai kandidátus, a fiatalabb, Samuel Adolf (1829–?) 1882-ben tábornoki rangot viselt. Az utóbbinak és Schulte Júliának 1874-ben kötött házasságából származott három fiú közül a legkisebb, Dietrich Alfréd, akinek kezén az iratok fennmaradtak. Az iratok a család erdélyi birtokaira és idősebb tagjaira vonatkozó szórványos darabokon kívül elsősorban Dietrich Alfréd pályájára és katonai-diplomáciai működésére vonatkoznak. Ő 1877-ben született, 1907-ben az adriai flottánál sorhajóhadnagy, 1917-ben korvettkapitány, 1918-ban a hadsereg-parancsnoksághoz beosztott admirális vezérkari főnöke, és mint ilyen, Horthy Miklós tisztvárosa volt. 1921-ben a m. kir. folyamrendészeti hatóság vezetője, az 1930-as években pedig rendkívüli és meghatalmazott miniszter lett. 1942-ben még élt.

A levéltárnak átadott irategyüttesben néhány dossziényi irat tájékoztat a hadihajók gyakorlatairól, a Laudon–Zrínyi és a Nautilus összeütkezéséről, az Árpád hadihajón kitört tengerész-zendüléséről. A fegyverszünet, ill. a trianoni béke utáni időből keltezett iratok között a Szerb–Horvát–Szlavón Nemzeti Tanácsnak átadott hajók jegyzéke (1918. okt. 31.), a polai katonai felszámoló hivatal és az államközi hazaszállító hivatal, a Magyar Hadihajózás Műszaki Hivatala, a HM hadihajós csapatfelügyelő hivatali iratai (1919–1920) kutathatók. A magyar–jugoszláv és magyar–román határmegállapító bizottság töredékes iratait, a magyar–román vízügyi rendezésre vonatkozó iratokat, az 1923-i letenyei magyar–jugoszláv határincidens vizsgálati jegyzőkönyvét (1921–1923), továbbá az 1930-as évekből a Paraguay-i komphajózásra vonatkozó tanulmányt, a Vaskapubizottság jegyzőkönyvét (1934–1935) és a Kárpát-Dunamedence Vízügyi Bizottságának megalakítására vonatkozó iratokat (1939–1940) is őrzi a fond, amelyben fennmaradt az a levelezőkönyv és parancskönyv, amelyet az 1865–1866-ban Mexikóban harcoló osztrák és belga „önkéntesek” Pueblohoz (Brazília) tartozó orizabai helyőrségében vezettek. Dietrich Sámuel Adolf ugyanis itt I. o. kapitányi, majd őrnagyi rangban szolgált. Az anyagot a Nagyszébenben maradt alkalmazottal való levelezés, valamint újságkivágások, korabeli uralkodókról készített képek egészítik ki.

BFL XIII. 4. Lind család iratai 1814–1837. 0,01 ifm.

Lind Márton budafoki lakosnak (?–1809) és feleségének, Kleinpeter Anna Máriának Franciaországba és az USA-ba (New Orleans) szakadt örökösei 1837-ben szüleik hagyatékának megszerzésére meghatalmazást adtak Hinterhöltzl Lipót bécsi ügyvédnek. Az iratok eredeti okmányok, a külföldön meghalt gyermekeknek Wanzenauban (Strassburg kerület) kiállított halotti bizonyítványai, ill. családi bizonyítványok New Orleansból. A gyermekek: 1.) Antal (1797–1814., Wanzenau); 2.) Apollónia (1802–1820., Wanzenau); 3.) Mihály Strassburg kerületbeli kőműves, ill. utászkatona (?–?); 4.) Ker. János (1805–?) New Orleans-i lakos; 5.) Susanna Gemella (1797–?).

BFL XIII. 5. Prückler család iratai 1830–1888. 0,03 ifm.

Az iratok egy pesti polgárcsalád három generációjától származnak. Prückler Józseftől (1778–1848. pékmester és választott polgár) vándoréveit töltő fiához intézett néhány levele, továbbá hagyatéki leltára és a hagyatékról tett elszámolás maradt fenn. Fiát, Prückler Jánost (1816–1897) nyomom követhetjük iskolai tanulmányaitól kezdve vándorévein, soproni és bécsi tartózkodásán át addig, míg kovácmester és állatorvos, Pesten ferencvárosi esküdt és köz- egészségügyi felügyelő lesz. Prückler János fia, József (1845–1876) kereskedelmi iskolát végez, segédlevelet kap, majd fűszer- és gyarmatáru-kereskedést nyit Pesten. A személyi és családi iratok a polgári iparűzés és kereskedés történetéhez szolgáltatnak adatokat.

BFL XIII. 24. Házmán–Varásdy–Verderber–Tichtl–Dreher család iratai 18–20. sz. 0,48 ifm.

A 18. század elején a német fejedelemségek területéről Budára telepedett Házmán (Hassmann), Verderber család és családi kapcsolataik, a családtagok személyes pályafutására vonatkozó irategyűttes vásárlás útján került a levéltárba.

A Házmán (Hassmann) család kiemelkedő tagja, Házmán Ferenc Budán születet 1810-ben, már apja is jelentős tisztségeket töltött be Újlakon, a külváros albírójaként hunyt el, édesanyja az egyik leggazdagabb budai polgárcsaládból, a Holtzspach-családból származott. Házmán Ferenc jogi tanulmányai befejezése után szülővárosa Buda tisztviselője lett, főügyésze, majd főjegyzője. Az 1840-es években a város országgyűlési követe, majd 1848–49-ben országgyűlési képviselője. A forradalom és szabadságharc alatt belügy- majd külügyminisztériumi tisztviselő. 1849. augusztus végén a török birodalomba menekül Kossuth Lajos kíséretében, de előtt még Szemere Bertalannal elássa a magyar szent koronát a határ menti Orsova füzesében. Itthon távollétében halálra ítélik. 1867-ben tér csak haza, a száműzetés éveit először Törökországban, majd az Egyesült Államokban tölti. A kiegyezés után polgármesternek, majd országgyűlési képviselőnek is megválasztják. A három város, Buda, Pest és Óbuda egyesítésének legelkötelezettebb képviselője. 1873 után is jelentős közéleti személyiség marad, számos kitüntetés birtokosa. Közéleti tevékenységétől az 1880-as években vonul vissza.

Iratai a családi vagyonmegosztásra, saját tanulmányaira, pályafutására, képviselői működésére vonatkoznak, továbbá fia, Házmán Kornél taníttatására, pályafutására (vasúti mérnök) és családi kapcsolataira. Leánya, H. Franciska Meinig Artúr építész felesége, korán elhunyt, kisfia, Gábor, akinek gyámja H. Kornél, neveltetésére vonatkozó iratok is fennmaradtak. Házmán Ferenc levelezésének nagy része a Magyar Országos Levéltárba került, a BFL csak a budai működésére vonatkozóakat vette át: budai várospolitikusok hozzá intézett levelei, budai polgárok hazahívó levele stb., hivatali tevékenységének dokumentumai a városi levéltár iratanyagában kutatható.

Házmán Kornél felesége, Varásdy Ilka révén a Varásdy-család iratai is fennmaradtak. Varásdy Ilka apja Varásdy Lipót Buda város főmérnökeként 19 éven át fejtett ki jelentős hivatali tevékenységet, felesége Fischer Katalin Buda városának egyik leggazdagabb családjából származott.

A Verderber-család iratai a 18. sz. elejétől napjainkig mutatják be egy német származású, szőlőművelő, majd iparos mesterségre áttérő, a 3–4. generációtól értelmiségi pályát befutó budai polgárcsalád tagjainak boldogulását.

A Házmán, a Verderber és a Tichtl család a 20. sz. elején kerül egymással rokoni kapcsolatba, amikor Házmán Kornél és Varásdy Ilka két lánya közül Házmán Fanny Tichtl György (1908), Házmán Katalin Verderber Lajos felesége lesz (1909).

A családi iratok kereszt-, házassági és halotti anyakönyvi kivonatok, bizonyítványok, egyetemi diplomák, kitüntetési okmányok, személyes levelek, alkalmazásra, munkahelyi kinevezésekre, nyugdíjazásra vonatkozó személyes iratok gazdag tárháza.

Az iratanyag családonként időrendben rendezett, iratjegyzékkel kutatható.

XIV. SZEMÉLYEK

A magánlevéltárak tulajdonosainak rendelkezési jogát sohasem korlátozta törvény. Az első átfogó szabályozás, a levéltárügy rendezéséről szóló 1947. évi XXI. tv., amely megalkotta a közirat fogalmát és elrendelte a történeti értékű iratok ügyvitelben már nem használatos részének közlevéltárban történő megőrzését, biztosítani akarta a köziratnak nem minősülő, de történeti szempontból értékes magániratok védelmét is, mégpedig azok közérdekű magánlevéltárakká nyilvánításával. A törvény átmeneti időben született, a gyakorlatban sohasem valósult meg. A magánlevéltárakkal kapcsolatos elképzelései azonban mintául szolgáltak a későbbi levéltári

törvények számára. A levéltárakról szóló 29/1950. sz. tvr. a nem állami tulajdonban lévő levéltári iratanyag megmaradása érdekében lehetővé tette a magánlevéltárak – köztük a családi és személyi iratok – védetté nyilvánítását. A levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 27/1969. sz. tvr. szintén a védetté nyilvánításban látta a személyi tulajdonban lévő történeti értékkel bíró iratanyag megőrzésének lehetőségét. A köziratokról, közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló és máig többször módosított és kiegészített 1995. évi LXVI. törvény hasonlóképpen rendelkezik.

Valamennyi levéltári törvény biztosította az iratok közlevéltárakba kerülésének lehetőségét, és azt is, hogy ha az átadó nem akarja, hogy az átadott iratanyag a kutatók számára hozzáférhető legyen, akkor zárt letétként csak az átadó engedélyével vagy csak meghatározott idő elteltével legyen kutatható.

Irodalom:

Bácskai Vera – Felhő Ibolya – Bónis György: Testületek (Céhek és Ipartársulatok) Egyházi szverek. Családok. Személyek. Gyűjtemények. Budapest, 1969.

Pintér Iлона: A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára XIV. Személyek fondőcsoport repertórium. Kecskemét, 2000. (Segédletek 5.)

Budapest Főváros Levéltára ebben a fondőcsoportban helyezte el a személyekhez kapcsolódó irategyüttesét. A jelenleg 122 fondot őrző fondőcsoport terjedelme 89,94 ifm., időköre a 18. század közepétől napjainkig tart. Az egyes személyek iratai között főleg jogászok, mérnökök, kereskedők, polgárok, politikusok, jelentős történelmi személyiségek iratai találhatóak. Az iratanyagok nagy része töredékes, ajándékozással, iratmentéssel kerültek levéltárba.

BFL XIV. 2. Holich Imre ügyvéd iratai 1756–1796. 0,15 ifm.

Holich Imre Nyitra megyei nemesi családból származott, a család 1790. decemberében II. Lipóttól kapott nemeslevelet. Holich Imre hét évig Bécsben folytatott állam- és jogtudományi tanulmányokat, majd egy gazdag szlavóniai özvegyet, Blask Czinét feleségül véve Varasdon kezdett ügyvédi gyakorlatot. 1776 tavaszán Pozsonyba ment, és a magyar kormányzéseknekél ágensként működött. 1786-ban összetűzésbe került a hétszemélyes táblával, 1789-ben királyi rendelet fosztotta meg ágensi tisztétől. (Buda város levéltára: Mandata regia iudicialia 349/1789.) 1787–1791 között Bécsben élt. Az iratok kisebbik része a család nemességéért folytatott eljárásra vonatkozik, többsége pedig a pozsonyi, nyitrai, székesfehérvári alsófokú bíróságokon, a kúrián, sőt a bécsi Landsrecht előtt is folytatott ügyvédi, ill. ágensi működéséből származik. Az iratanyag nyelve latin–német–magyar.

BFL XIV. 5. Kresz Károly seborvos iratai 1829–1855. 0,01 ifm.

Kresz Károly Merseburgban született 1803-ban. 1829-ben kirurgusként Pesten állatorvosi oklevelet szerzett, majd felvették az itteni seborvosok testületébe. 1836-ban terézvárosi házat vásárolt, a következő évben Pest város polgára lett. Az iratok az ezekre vonatkozó dokumentumokat foglalják magukban.

BFL XIV. 6. Renz Frigyes mezőgazda iratai 1829–1860. 0,02 ifm.

Renz Frigyes Pfullingenben (Württemberg) 1809-ben született és a hohenheimi gazdasági akadémián szerzett kiképzés után gazdatiszti szolgálatot látott el hazájában; különösen a merinói juhok tenyésztése és a műtrágyázás terén tüntette ki magát. 1841-ben költözött Magyarországra, s itt is több nagybirtokon volt ispán és gazdatiszt. A hagyatékában maradt iratok (szolgálati bizonyítványok, útlevelek, levelek, számlák) érdekes fényt vetnek, hogy az ötvenes években miből

állt egy múlt századi magyarországi gazdálkodó ügyvitele, milyen volt a külfölddel (különösen Bilisauer bécsi kereskedővel) fennállott kapcsolata.

BFL XIV. 8. Frantz Xaver Ferenc kereskedő iratai 1842–1871. 0,01 ifm.

Frantz Xaver Ferenc 1813-ban született Münchenben. Utazásai során Pestre is eljutott, itt 1839-ben belépett Foster Vilmos üzletébe mint könyvelő és levelező. 1848-ban egy társával együtt megvásárolta az üzletet, 1871-ben már mint pesti nagykereskedő szerepelt. Az iratok főleg útleveleit, szolgálati bizonyítványait, az üzlet vásárlásakor kötött szerződését és a pest-budai részvénytársaságok 1869-i kimutatását (nyomtatvány) tartalmazzák.

BFL XIV. 14. Mendl Antal építész csódiratai 1856–1863. 0,02 ifm.

Mendl Antal az 1850-es években Budán több házat épített. Itt folytathatta az 1860-as évek elején csődpere, amelynek mellékletei (építési szerződések, számlák) kutathatók a fondban, de előkerültek az óbudai vegyes tanács iratokból is rá vonatkozó dokumentumok, amelyek művészettörténeti szempontból bírnak némi jelentőséggel. Az iratokat az eredeti, de hiányos 1–52. terjedő számsorrendben helyezték el, a végén a Mendl Antalnak különféle időpontokban benyújtott számlákkal együtt.

BFL XIV. 26. Würtzler Vilmos gyógyszerész iratai 1820–1885. 0,01 ifm.

Würtzler Vilmos 1807-ben született Pozsonyban, gimnáziumi tanulmányait Modorban végezte. Szülővárosában 1823–1826 között gyógyszerész-gyakornok, majd segéd lett. 1828–1829-ben a bécsi egyetemen kémiát tanult. Ezután két évig Sopronban, öt évig Bécsben dolgozott, mint gyógyszerészsegéd. Bécsi főnökének leányát, Jesovits Karolinát vette feleségül. 1831. július 14-én vette meg a pesti „városi gyógyszertárat” (=Szentháromság-patika), s azóta díjtalanul végezte a tanács és a megyei hatóság számára a vegytani vizsgálatokat. 1847-ben polgárjogot nyert és városi gyógyszerészé neveztek ki. A szabadságharc alatt és után, mint a pesti gyógyszerész-testület elnöke nagy érdemeket szerzett a katonai kórházak gyógyszerellátása körül. 1868-ban érdemei elismeréseként nemességet kapott. Iratai pályájára vonatkozó, kis részben vagyoni természetű dokumentumok, időrendbe rendezve.

BFL XIV. 31. Harrer Ferenc iratai (1867) 1883–1967. 1,32 ifm.

Harrer Ferenc Budapesten született, 1874-ben, de óbudai hivatalnok családból származott, édesapja, Harrer Pál Óbuda jegyzője, majd 1872-ben polgármestere volt. Harrer Ferenc az állam és jogtudományi egyetemen szerzett diplomát. Várospolitikus, alpolgármester, törvényhatósági bizottsági tag, felsőházi tag, később országgyűlési képviselő, egyetemi tanár. 1896-tól a főváros szolgálatában állt. 1908-tól a Városi Szemle c. folyóirat alapítója és szerkesztője. 1912-től a Budapesti Tudományegyetemen a közigazgatási jog magántanára, 1917-ben a leégett Gyöngyös újjáépítési kormánybiztosa. 1918-ban alpolgármesterré választották a fővárosban, majd rövid ideig bécsi követ, majd külügyminiszter. 1919. augusztus 3–9. között polgármester, de nyugdíjazását kérte, de a közéleti szerepléssel nem hagyott fel. Személyes, szakmai és közéleti irathagyatékát őrzi a fond, amelyet ő maga rendezett tematikus-kronologikus dossziékba, ezt a rendet a levéltár messzemenően igyekezett megtartani. Az anyag nagy része Harrer Ferencnek a főváros építésügye, városrendezése és igazgatása tárgykörében kifejtett tevékenységével kapcsolatos. Előterjesztések, törvénytervezetek, kongresszusi és más vitaanyagok, szakcikkek, kisebb arányban levelezés, valamint gyűjtött sajtóanyag kutathatók még az iratanyagban. Harrer Ferenc önéletrajzának első része nyomtatásban is megjelent: *Egy magyar polgár élete. (I. rész) Budapest, 1968.*

BFL XIV. 18. Glück Frigyes szállodatulajdonos iratai 1881–1931. 0,6 ifm.

1858-ban Pesten született, atyja Glück Károly fogadós. 1884-ben örökölte meg a mai Rákóczi úti Pannónia Szállodát. Huszonnyolc évesen már fővárosi törvényhatósági bizottsági tagnak választották meg. Az első fővárosi pincériskola megalapítója, több szakkönyv kiadója, aki jelentős politikai, szakmai és társadalmi szerepet töltött be a főváros közéletében. 1902-ben a Budapesten rendezett nemzetközi szállodás kongresszus szervezője. A Magyar Vendéglősök Országos Szövetségének elnöke 1911-től. Jelentős szakmai és városi szolgálata mellett művészetpártoló, mecénási tevékenységet is kifejtett. 1931-ben, Budapesten hunyt el, koporsóját a művészek Munkácsy-lepellel borították tiszteletük jeléül.

Az iratanyag Glück Frigyes szakmai, közéleti és közjótékonyági működésének dokumentumai, amelyben a nagyszámú elismerő és dísztagsági oklevél mellett jelentős művelődéstörténeti emlékek is találhatóak (ingyen ebédek tanítóárva és színinövendékek számára, a Nemzeti Múzeum és az Iparművészeti Múzeum gyűjteményének gyarapítása, stb.) Igen jelentős irategyüttes mutatja be az 1926-ban Budapesten rendezett vendéglős-kongresszus megtartására, az ipartársulatra, szakirányú tanonciskolára, szakmai egyesületekre vonatkozó tevékenységét. Az iratok időrendben, a díszoklevelek tokokban, tárgyilag vannak rendezve.

XV. GYŰJTEMÉNYEK

Budapest Főváros Levéltárának térkép- és tervanyaga külön gyűjteményt alkot. Az elkülönítést alapvetően állományvédelmi szempontok indokolták: az iratoktól eltérő méretű és anyagú dokumentumok sérülékenysége, ill. a megfelelő tárolás szükségessége. A térképtári állomány időköre 1705-től napjainkig terjed, és kb. 12 081 db-ot tesz ki, míg a tervtár 1786-tól napjainkig, azaz 1991-ig keletkezett térképeket őriz, 460,09 ifm. terjedelemben, ami 150 647 db térképet jelent. A térképtár elsősorban a fővárosi közigazgatás mindennapi működése során felhasznált, előállított és iratárba került térképeket őriz, elenyésző része került ajándékozás, ill. vásárlás útján a levéltár birtokába. Az önálló tervtár az 1970-es évek második felében alakult ki, a már korábban is külön kezelt dokumentumokat fogta össze egy egységes tervtári gyűjteményben. Az itt található tervek jelentős része szorosan kapcsolódik a levéltár más gyűjteményeihez, sok esetben az iratok mellől kiemelt tervekről van szó. Buda, Pest, Óbuda és Budapest ügyiratai közül kiemelt tervek, továbbá a fővárosi hivatalok, vállalatok, vállalkozók tervgyűjteményei, az egyes személyek – építésszek – működése során keletkezett tervhagyatékok.

BFL XV. 16. Budapesti térképek gyűjteménye 1753–1991. 12 081 db

a) Buda szabad királyi főváros térképei 18. sz. vége–1872. 1115 db

b) Pest szabad királyi város térképei 1768–1880 1548 db

c) Óbuda mezőváros térképe 1821–1884. 199 db

d) Pest-Buda-Óbuda térképei 18. sz. vége–1872. 29 db

e) Budapest (székes)főváros térképei 1871–1968. 3917 db

f) A volt peremtelepülések térképei 1927–1952. 669 db

A jelenlegi levéltári térképanyag az 1911-ben felszámolt Mérnöki Hivataltól került levéltárba, hogy mikor, az pontosan nem ismert. Egy részét eredetileg is külön tárolták a mérete miatt, másik részét az iratanyag mellől emelték ki. A kiemelés elsősorban az 1873 előtti budai, pesti és óbudai, 1873 után a budapesti fondokból történt. A kiemelés nem teljes körű, tehát nyomtatott térképek, helyszínrajzok az iratok mellett elvéve még találhatóak. A térképtár három nagy alapegységre tagolódik: 1873 előtti, 1873–1950 közötti és 1950 utáni térképek. A sorozaton belül további

csoportosítás szerint vannak áttekintő térképek, az egyes városrészek, kerületek, ill. peremkerületek térképei. Buda és Pest részterképei, telekmegosztási, határmegállapítási és városrendezési céllal készültek, általában 1:360 és 1:3600 méretarányban. Óbudáról leginkább a 19. sz. közepi topográfiai viszonyokat tükröző részterképek maradtak fenn. Az egyesített főváros városstervezésének, igazgatásának alapfeltétele volt a megfelelő pontosságú térkép. A korszerű eszközökkel való térképezés az egyesítés előtt, már 1868-ban megindult a Duna mindkét partján. Ezek a felmérések szolgálták alapul a későbbiekben a különböző típusú térképek előállításához. A munka értékét az is emeli, hogy az eredeti felmérési rajzokat, ma már muzeális értékű üvegszelvényekre kasírozták, és speciális szekrényekben őrizték, s őrzik ma is, a levéltárban. Az 1937. évi VI. tc. – A városrendezésről és az építésügyről – a főváros környékére is kiterjesztette a Fővárosi Közmunkák Tanácsa tevékenységét, ezért a Budapest környéki települések két világháború közötti térképei is megtalálhatók a levéltárban.

A levéltárban minden térképről készült részletes leírás, az ún. törzsadatlap, amelynek számítógépre vitele folyamatos.

b) A Pestet ábrázoló térképek közül a legrégebbiek kéziratos határtérképek. Legbecsesebbek azok, amelyeket Balla Antal készített, és amelyek alapul szolgáltak további kartográfiai munkáknak. 1805-ből származik Hild János Pest belterületéről készített városrendezési térképe

c) Óbuda mezőváros belterületéről az első (áttekintő topográfiai) térkép 1860 körül készült.

d) A Duna bal partján, Pesten Doletskó Ferenc és Halácsy Sándor, a Duna jobb partján Budán és Óbudán Halácsy Sándor, Marek János és Varásdy Lipót (Lásd: XIII. 24.) vezette a térképezési munkálatokat. A beltelkekről 1:720, a kültelkekről 1:1400 méretarányú térképek készültek.

e) A nyomtatott és sokszorosított térképek alapvetően két típusra oszthatók: kereskedelmi célokat szolgáló speciális várostérképek, és ún. kataszteri térképek.

f) A térképek egy része városrendezési céllal készült a harmincas években, majd Nagy-Budapest kialakításakor, de a negyvenes években készültek térképvázlatok kulturális céllal is.

272. Budafok 1927–1950. 86 db; 275. Kispest 1938–1952. 20 db; 278. Pesterzsébet 1938–1950. 17 db; 281. Pestlőrinc 1938–1950. 49 db; 289. Újpest 1938–1950. 27 db; 271. Albertfalva 1938–1950. 10 db; 272. Békásmegyér 1938–1950. 15 db; 277. Nagytétény 1938–1950. 30 db; 279. Pesthidegkút 1938–1950. 16 db; 288. Soroksár 1938–1950. 30 db.

BFL XV. 17. Budapesti tervek gyűjteménye 1786–1990. 150 647 db.

a) Buda szabad királyi főváros tervei 1810–1873 (1874). 2266 db

a) Pest szabad királyi város tervei 1786–1873. 17 908 db

b) Óbuda mezőváros tervei 1861–1873. 263 db

c) Budapest (székes) főváros tervei (1867) 1870–1950 (1965). 69 206 db

f) Építészek, vállalkozók, vállalatok, beruházók tervei 1836–1982. 61 004 db

A három város 1873 előtti építési bizottmányainak tervanyagai kiemelkedő jelentőséggel bírnak a városok építészettörténetére vonatkozóan. A bizottmányok a városi tanács alá rendelt hatóságként működtek, s a benyújtott magánépítkezési terveket véleményezték. A jóváhagyott terv egyik példánya került azután a bizottmányok irattárába, majd a levéltári különgyűjteménybe.

a) 301. Baucomission 1810–1827, 1832–1834. 472 db

302. Szépítő és Építő Bizottmány 1850–1873. 1598 db

303. Tanácsi iratok közül kiemelt tervek 1853–1874. 196 db

a) 311. Szépítő Bizottmány 1804–1861. 12 193 db

312. Építő Bizottmány 1861–1873. 5630 db

314. Tanácsi iratok közül kiemelt tervek 1786–1873. 85 db

b) 321. Építési Bizottság 1861–1873. 263 db

- c) 322. Fővárosi Közmunkák Tanácsa 1870–1948. 2424 db
323. Polgármesteri Tervtár (1869) 1886–1950. 10 929 db
324. Mérnöki Hivatal (1867) 1874–1911. 572 db
325. Tanácsi és polgármesteri iratokból kiemelt tervek 1873–1944. 34 db
328. Közületi Tervtár 1873–1965. 53 707 db

BFL XV. 20. Mikrofilmek 18–20. század.

Budapest Főváros Levéltárában a mikrofilmmezés az állományvédelem szerves részét képezi, éppen ezért az iratanyag mikrofilmzése folyamatosan történik. 2008. december 31-i állapot szerint a mikrofilmtekercek száma meghaladta a 22 ezret.

XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK

Budapest Főváros Levéltára a XVII. fondőcsoportban az 1945-ban és 1946-ban néphatalmi és különleges feladatokra létrejött bizottságok iratanyagát helyezte el. A fondőcsoport két nagy iratsorozata közül az egyik a nemzeti bizottságok 1949-ig, a másik pedig a több mint 600 fondot magába foglaló igazoló bizottságok 1948-ig tartó anyaga.

1945. január végén alakult meg a Budapesti Nemzeti Bizottság (BNB) a koalíciós pártok és a szakszervezetek képviselőiből, s meghatározó szerephez jutott a főváros vezetésében, többek között ez a testület választotta meg Budapest új polgármesterét. Mint a főváros közigazgatásának legfelső helyi fóruma működött, bár 1946 áprilisa után testületi működése megszűnt, a hivatali apparátus azonban 1949-ig fennmaradt. A fondőcsoport nemcsak a Budapesti, hanem az Országos Nemzeti Bizottság (ONB) és a fővároshoz csatolt települések nemzeti bizottságainak iratait is őrzi.

BFL XVII. 1. Országos Nemzeti Bizottság 1945–1949. 1,8 ifm.

A fond az ONB 1945–1947 közötti ülésjegyzőkönyveit, a helyi nemzeti bizottságokhoz intézett körleveleit és iktatott iratait őrzi. Az évenként újra kezdődő számozású iktatott iratok végén tárgyi csoportokba rendezett iratokat is elhelyeztek. Az 1946. év végén a külön csomó a helyi bizottságoknak a területükön előfordult német és nyilas atrocitásokra, rombolásokra, a javak elhurcolására, az ellenállási cselekményekre, szabotázsra vonatkozó jelentéseit tartalmazza. Az ország egész területéről beérkezett jelentések és a hozzájuk csatolt dokumentumok vármegyénként rendezettek. Az 1947. év végi külön csomó az országgyűlési választásokon induló pártok indulási jogának elbírálása és az ezzel kapcsolatos iratok együttese. Az 1948. évet az 1848-as forradalom centenáriumi ünnepségének előkészítése, az iskolák államosításával kapcsolatban rendezett kampányok, rendezvények iratainak külön csomója zárja.

BFL XVII. 2. Budapesti Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 2,57 ifm.

A BNB iktatott és iktatatlan iratait, jegyzőkönyveit helyezték el a fondban. Az iktatott iratok a nemzeti bizottságok működésére vonatkoznak: a nemzeti bizottságok elvi működését meghatározó rendeletek, a bizottságokhoz intézett levelek, panaszok, a bizottságok felterjesztései, a nyugdíjak felülvizsgálata, a bíróság, ügyészség újjászervezése, a népbíróság felállítása, ülésjegyzőkönyvek, állami és fővárosi szervekkel, pártokkal, nemzeti bizottságokkal folytatott levelezés, rendezvények, földosztás iratai, Rosta László és Stirling György NBN titkárok személyes anyaga, a kerületi nemzeti bizottságok tagjainak igazolványai. Az iktatatlan iratokban a kerületi nemzeti

bizottságok által kitelepítésre javasolt német lakosság névjegyzékei, továbbá a szovjet városparancsnoksággal folytatott levelezés dokumentumai kutathatóak. A főváros kerületi nemzeti bizottságainak működésére vonatkozó jegyzőkönyvek, iktatott és iktatatlan/vegyes iratok az 1945-1946 közötti, a háború utáni közigazgatás újjászervezésének dokumentumai. 1946 után főleg igazoló eljárásokkal, ezek fellebbezéseivel foglalkoztak, és a helyi politikai fórum egyeztető szerepét töltötté be.

BFL XVII. 3. I. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,36 ifm.

BFL XVII. 4. II. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 5. III. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 6. IV. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,23 ifm.

BFL XVII. 7. VI. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 8. VII. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 9. VIII. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 10. IX. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 11. X. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 12. XI. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 13. XII. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,36 ifm.

BFL XVII. 14. XIII. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945-1949 0,12 ifm.

BFL XVII. 15. XIV. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949 0,12 ifm.

BFL XVII. 16. V. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,01 ifm.

BFL XVII. 21. Budafoki Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,12 ifm.

BFL XVII. 22. Kispesti Nemzeti Bizottságnak iratai 1945–1949 0,72 ifm.

BFL XVII. 23. Pestszenterzsébeti Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948 0,24 ifm.

BFL XVII. 24. Pestszentlőrinci Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949 0,24 ifm.

BFL XVII. 25. Rákospalotai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,48 ifm.

BFL XVII. 26. Újpesti Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,36 ifm.

BFL XVII. 31. Albertfalvai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 32. Békásmegyeri Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,12 ifm.

Az iratanyagban 575 német származású család kitelepítésére vonatkozó dokumentumokra lehet kutatni.

BFL XVII. 33. Budatétényi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,12 ifm.

A helyi német lakosság kitelepítésére vonatkozó adatokat is őriz a fond.

BFL XVII. 37. Nagytétényi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 38. Pesthidegkúti Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

Az iratanyag a község közigazgatásának 2. világháború utáni újjászervezésére, a német kitelepítésre vonatkozóan tartalmaz értékes adatokat.

BFL XVII. 47. Soroksári Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,01 ifm.

BFL XVII. 401–1030. Igazoló Bizottságok 1945–1948.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 15/1945. ME sz. rendeletének bevezetője fontos közérdekre hivatkozva rendelte el igazoló eljárás lefolytatását a közalkalmazottakkal szemben. A vizsgálat arra vonatkozott, hogy a közalkalmazott 1939. szeptember 1-je utáni magatartása sértette-e a magyar nép érdekeit. Az igazoló bizottságok felállításával az volt az elsődleges cél, hogy a háború után az új politikai berendezkedést támogató tisztviselői kar jöjjön létre. Később azonban a lakosság egyre szélesebb rétegét vonták be az eljárásba: értelmiségieket, ügyvédeket, állami és magántisztviselőket, közjegyzőket, egyetemi oktatókat, tanárokat és tanítókat, vállalatok, üzemek vezető tisztviselőit, alkalmazottait.

A bizottságok megszervezésének részletes szabályait az 1080/1945. ME sz. rendelet tartalmazta: minden járásbíróság székhelyén legalább egy igazolóbizottságot kellett felállítani. Tagjait a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült öt párt és az Országos Szakszervezeti Tanács egy-egy kiküldöttje, továbbá két behívott tag alkotta. Elmarasztaló határozata ellen a népbírórsági külön tanácsokhoz lehetett fordulni. A Budapesti Nemzeti Bizottság ún. ötös bizottsága 1945. február 16-i ülésén hozott határozatot arról, hogy az igazoló eljárások lebonyolítására négytagú bizottságot hoz létre. Az adminisztratív irányítást az Igazoló Bizottságok Titkársága látta el. Az eljárásokat három fő szakaszban bonyolították le: 1.) közhivataloknál, 2.) ipartestületeknél, szak-, és érdekképviseleteknél, 3.) gyárak, bankok, részvénytársaságok körében. A bizottságok 1948-ig álltak fenn.

Az iratanyag a különböző intézményeknél eljáró bizottságok szerint tagolódik: egy-egy bizottság iratai egy-egy fondot alkotnak. A kutatáshoz fontos tudni, hogy az adott időszakban mely intézmény alkalmazásában állott a keresett személy. Az iratanyag főként a határozatokat, a népbírórsági külön tanács másodfokú határozatát, és az adott személyre vonatkozó nyilatkozatokat tartalmazza. A kutatás szempontjából jelentős irategyüttest képez a főváros törvényhatóságainál, közigazgatásában és a fővárosi üzemeknél működő igazoló bizottsági iratok, a kutatást ugyanis az anyag végén elhelyezett kartonok segítik, amelyek feltüntetik az igazolás alá vont személy nevét, foglalkozását, lakcímét, az eljáró bizottság nevét, és a határozatot. A BFL őrzi továbbá a Miniszterelnökség, a Belügy-, az Igazságügy-, a Földművelésügy-, az Iparügy és a Pénzügyminisztérium és a fővároshoz csatolt települések igazoló bizottságainak iratanyagait.

BFL XVII. 1201. Budafok Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,96 ifm.

BFL XVII. 1202. Kispest Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 6 ifm.

BFL XVII. 1203. Pestszenterzsébet Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 1,8 ifm.

BFL XVII. 1204. Pestszentlőrinc Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 1,32 ifm.

BFL XVII. 1205. Rákospalota Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 1,8 ifm.

BFL XVII. 1206. Újpest Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 1,44 ifm.

BFL XVII. 1207. Albertfalva Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,24 ifm.

BFL XVII. 1208. Békásmegyer-Csillaghegy és Vidéke Ipartestülete Igazoló Bizottságának iratai 1945–1946. 0,07 ifm.

BFL XVII. 1210. Csepel Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,72 ifm.

BFL XVII. 1212. Nagytétény Igazoló Bizottságának iratai 1945. 0,48 ifm.

BFL XVII. 1213. Pesthidegkút Igazoló Bizottságának iratai 1945. 0,36 ifm.

BFL XVII. 1214. Pestszentimre Igazoló Bizottságának iratai 1945. 0,12 ifm.

BFL XVII. 1216. Rákoscaba-Rákosliget Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,12 ifm.

BFL XVII. 1220. Soroksár Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,24 ifm.

XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSSEL LEVÉLTÁRBA UTALT IRATOK

A külön intézkedéssel levéltárba utalt iratai között helyezte el a főváros és a fővároshoz csatolt települések állami anyakönyvi, valamint a csatolt települések felekezeti anyakönyvei másodpéldányainak gyűjteményét.

A legátfogóbb jellegű forrás, amelyben a kutatás időbeli korlátozás nélkül, főigazgatói engedéllyel lehetséges. Tudományos, ill. családfa-kutatáshoz a Belügyminisztérium engedélye szükséges. Az 1995. évi LXVI. tc. – A köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről – értelmében a kutatási a születési anyakönyvek esetében a születés évétől számított kilencven, a házassági anyakönyv a házasságkötéstől számított hatvan, a halotti anyakönyvek esetében pedig harminc év után lehetséges. Külföldi állampolgár nem kaphat közvetlenül engedélyt a kutatásra, az Anyakönyvi Felügyelőségtől kérheti az engedély megadását.

Buda és Pest szabad királyi városokban az államilag elismert vallásokhoz tartozókról az anyakönyveket a városrészek plébániáin, lelkészi hivataliban vezették. Budán a Vár, a Víziváros, a Tabán, az Országút, Újlak és a Krisztinaváros, Pesten a Belváros, a Lipótváros, a Teréz-, a József-, ill. a Ferencváros katolikus plébániáin, [ill. a református, evangélikus lelkészi hivatalok] vezettek anyakönyveket. Budapest Főváros Levéltára azonban nem az eredeti egyházi anyakönyveket, hanem a róluk készült mikrofilmeket őrzi és bocsátja a kutatók rendelkezésére.

Az anyakönyvet mindig az esemény megtörténte után állították és állítják ki ma is az illetékes hivatalban, amely esetenként független a lakóhelytől. A születés-házasságkötés-halálozás nyilvántartásának hitelessége érdekében tartalmaz egyéb, a személyazonosság megállapításához szükséges adatokat is (pl. a szülők neve).

BFL XXXIII. 1. Budapest Főváros és az 1951-ben Budapesttel egyesített peremvárosok és községek állami anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye 1895–2001. 280,04 ifm.

a) anyakönyvek másodpéldányai 1895–1980. 245 ifm.

b) anyakönyvekkel kapcsolatos egyéb iratok 1895–2001. 35,04 ifm.

Az állam és az egyház szétválasztása után az 1894. évi XXXIII. tc. – Az állami anyakönyvekről – 1895. október 1-től tette kötelezővé az állami anyakönyvezést, megteremtve az állami személyi nyilvántartás alapját. A törvény kibocsátása óta csak az állami anyakönyv közhitelű.

1950 előtt tizennégy fővárosi kerületben folyt az anyakönyvezés. A kerület határainak változása következtében változás állott be egyes anyakönyvi kirendeltség hatáskörében is, ill. az 1895 előtti iratanyag nem minden esetben került levéltárba, hanem maradt a kerületi elöljáróságokon. A levéltárban őrzött állami anyakönyvek utólag készült jegyzékek segítségével kutathatók.

I. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1919. május 1-jén alakult a korábbi, az 1895–1919 közötti anyag a II. kerületben található. A II. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1895-ben alakult, Pesthidegkúton működött 1956. augusztus 31-ig. A III. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1907. január 1-jén alakult az 1895–1906 közötti anyakönyvek a II. kerületnél találhatóak, a csillaghegyi kirendeltség 1895–1956 között működött. A IV. Kerületi (Újpest) Anyakönyvi Kirendeltség: 1950-ben alakult. Az 1895–1950 közötti anyakönyvezést a város, mint megyei jogú város vezette.

(A főváros IV. kerülete korábban a Belváros volt, amelynek anyakönyveit 1895-től 1919-ig a IX. kerületben, 1919 óta pedig a kerületben vezették.) Az V. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1910-ben alapították 1950-ig működött. A VI. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1895-től folyamatos. A VII. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1898. állították fel, korábban a VI. kerületben történt az anyakönyvezés. A VIII. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1898. állították fel, a korábbi időszakban a IX. kerületben folyt az anyakönyvezés. A IX. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1895-től folyamatosan működik. A X. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1907-ben állították fel, ugyanis a terület 1895 és 1906 között a IX. kerülethez tartozott. A XI. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1934. március 1-jén állították fel. A korábbi idősakra vonatkozóan a II. kerület az illetékes anyakönyvi hivatal. 1919–1934 között az I. kerület. A XII. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1940-ben alakult. A korábbi anyakönyveket 1895–1919 között a II., 1919–1940 között az I. kerületben vezették. A XIII. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1938-ban alakult. 1895-től 1938-ig a VI. kerületben állították ki az anyakönyveket. A XIV. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1935-ban állították fel. A kerület a VII. és a X. kerület egy-egy részéből alakult. A VII. kerületi része 1895–1897 között a VI. kerülethez, 1898–1935-ig a VII. kerülethez tartozott. A X. kerületi rész pedig 1895–1906 között a IX. kerülethez, 1907-től 1935-ig a X. kerülethez tartozott, s az anyakönyveket is az ennek megfelelő kerületi hivatal vezette.

BFL XXXIII. 5. Az 1950-ben Budapesthez csatolt települések felekezeti anyakönyvei másodpéldányainak gyűjteménye 1828–1895. 5,88 ifm.

Az anyakönyvek vezetése a 19. század végéig az államilag elismert egyházak feladatai közé tartozott. Biztonságos őrzésükről először az 1827. évi XXIII. tc. – Az egyházi anyakönyveknek másod példányban a törvényhatóságok levéltárába helyezéséről s ott leendő őrzéséről – gondoskodott.

A fond Békásmegyér, Budafok, Budatétény, Cinkota, Csepel, Erzsébetfalva (Pestszenterzsébet, Pesterzsébet), Hidegkút, Kispest, Nagytétény, Pestszentimre, Rákoscsaba, Rákospalota, Sashalom, Soroksár, Tétény, Újpest települések felekezeti anyakönyveinek sorozatait őrzi.

A másodpéldányok nem alkotnak hiánytalan, teljes iratsorozatokat sem felekezeti, sem anyakönyvi tekintetben. Egyes településeken belül is eltérések mutatkoznak. Pl. a levéltárba került születési anyakönyvi másodpéldányok időköre nem egyezik a halotti vagy házassági anyakönyvi másodpéldányokéival.